SIPR

MOST

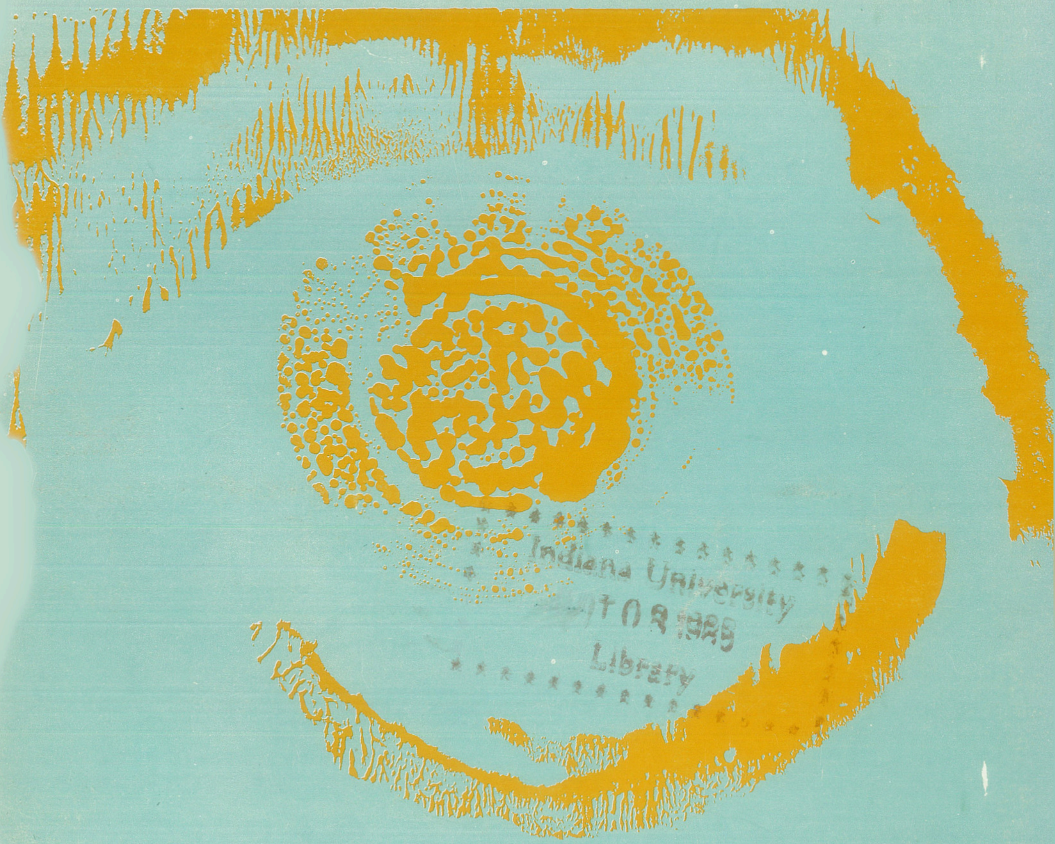

Indiana University
1 0 8 1985
Library

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 32 VOLUME ČÍSLO 1—2 NUMBER

MOST 1985 ROČNÍK — VOLUME 32
ČÍSLO — NUMBER 3-4

ŠTRVŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU • A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA • Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA
Predseda: Osv. pán Roger William Gries, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda • President: Right Reverend Abbot Roger William Gries, OSB, Saint Andrew's Abbey
Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc • Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA • Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA
Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka • Predplatné: USA a Kanada $15.00. V ostatných krajinách $15.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

AP 58 .S53 M9 v.32 no.1-2

OBSAH:

Ján Okáľ, Spolupráca s dr. I. Zelenkom *2* • **Dr. Ján Mikuš**, Karin Schmid, Die Slowakische republik 1939-1945. *21* • **Dr. Š. Polakovič** Slovak politics *38* • **Dr. J. Mikuš**, Čech hovorí o Čechoch *47* • **Ing. Ľ. Brezina**, Koľko je na Slovensku zvonov? *63* • **Ivan Šúpala**, Pred nocou; Pred letom; Biela veľryba; Pod mikroskopom; Pod Kalváriou *76* • **Dr. J. Rydlo**, Galerie de la Proue: Zuzana Jaczová: "Keramika" *79* • **Dr. J. Cincík**, Zomrel ilustrátor J. Vodrážka *81* • **Vlado Machajdík**, Obzor *83* • **Dr. J. Cincík**, Nocľah v Skalici *85* • **Dr. J. Cincík**, Pán rektor Branecký *87* • **Martin Benka**, Z Myjavských kopaníc *89* •

KNIHY:

A. Grébert Dr. J. Kirschbaum politik a diplomat *93* • **Imrich Kružliak**, Frieden in Freihert für Europa *96* •

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARIES
BLOOMINGTON

Ján Okáľ

SPOLUPRÁCA S DR. IGNÁCOM ZELENKOM

Správa o tom, že prišla prvá zásielka pomoci od amerických Slovákov, rozšírila sa medzi príslušníkmi slovenskej kolónie v Ríme ako blesk. Čo sme sa len nádejí naskladali do štedrosti našich rodákov za morom a ako sme netrpezlivo čakali, kým sa naše nádeje splnia. Bolo nám neopísateľne sladko, že sme sa v nádeji nesklamali.

Prekvapilo nás, že pomoc neprišla na adresu nášho vyslanca vo Vatikáne, ale na meno a do bývania dr. Ignáca Zelenku, o ktorom sme sa dozvedeli len toľko, že pracuje vo vatikánskej knižnici a Združenie slovenských katolíkov v Amerike ho vymenovalo za svojho zástupcu v Európe s úlohou zastupovať ho vo veciach pomoci utečencom. Len hodne, hodne neskôr som sa z rozhovorov s dr. Zelenkom dozvedel, že predseda Združenia msgr. Štefan Krasuľa z New Yorku a tajomník Rev. Florián Billy OFM zo Shenectady, N. Y., sa pôvodne obrátili na Karola Sidora, ktorý však neprijal poverenie a odporúčal dr. Zelenku. Prečo bývalý vyslanec Slovenskej republiky pri Vatikáne neprijal menovanie Združenia, nebolo nám hneď jasné, ba dalo by sa povedať, že sme mu to zazlievali. Málokto si z nás vtedy uvedomoval, že od chvíle, ako Vatikán uznal povojnové Česko-Slovensko a Sidorovi nielen povolil pobyt vo Vatikánskom Meste, ale dal mu k dispozícii aj bývanie, aj bez priameho zákazu očakával od neho veľkú zdržanlivosť v politickej činnosti. A pomoc, aj keď šlo len o hmotnú pomoc na sociálnom základe, pokladala sa za politickú činnosť, pretože tí, ktorí sa o ňu uchádzali a boli na ňu odkázaní, patrili do radov politickej emigrácie.

Napriek tomu, že Sidor neprijal poverenie zastupovať Združenie slovenských katolíkov, očakával, že ním navrhnutý dr. Zelenka bude zastupovať Združenie len formálne a v úzadí bez porady so Sidorom nespraví žiadne dôležitejšie rozhodnutia, najmä keď pôjde o rozdeľovanie finančnej pomoci. Dokonca dr. Zelenku posmeľoval, aby len prijal poverenie Združenia a "my vám už poradíme, ako to máte robiť". Nepredpokladal, že málovravný a zdalo sa, že až pasívny dr. Zelenka podnikne čokoľvek bez neho. Lenže pod flegmatickým povrchom dr. Zelenku bol tvrdý Záhorák, ktorý si s prijatou povin-

nosťou osvojil aj všetky práva a veľmi žiarlivo a dôrazne ich uplatňoval.

No pri tomto prvom stretnutí nešlo o delenie finančnej pomoci, lebo prostred veľkej izby Zelenkovho bývania na Piazza Adriana boli len dve či tri obrovské debny plné rozličného šatstva. Skoro bez výnimky ženských kusov odevu. Izba bola plná nielen slovenských utečencov, ale aj sklamania. V celom Taliansku bolo medzi slovenskými utečencami len niekoľko žien, napospol manželiek, ktoré si pri evakuácii vzali so sebou ak nie všetko, teda dosť šatstva na dlhú dobu. A my sme boli v emigrácii necelý rok. Okrem toho kusy odevu v debnách uprostred Zelenkovej izby boli jednak dosť obnosené a jednak sa z nich skoro nedalo zostaviť niečo, v čom by sa bola niektorá zo žien chcela ukázať na ulici. Ba pri tomto prvom delení, ak sa to tak môže nazvať, nebola ani jedna žena. Chlap pri chlapovi s očami na hromadách blúziek, sukní, pančúch, nohavíc, spodníc i podprseniek a s kyslým úsmevom sklamania. V kúte pri malom stolíku sedel dr. Zelenka. Pretože bol typický rímsky zimný deň, mal na sebe aj vrchný kabát a okolo krku dlhý vlnený šál, ktorý mu jedným koncom padal na prsia a druhým na chrbát skoro do pása. Hovoril málo, pomaly a zdalo sa bezfarebne, bez emócie a úsmevu, akoby ani nebol chápal humornú stránku celej situácie.

"Čo s tým?" rozosmial sa ktorýsi z chlapov, ponoriac ruky po lakte do najbližšej debny a presýpajúc jej obsah, ako by bol kusy šatstva presúšal. Bola to nie iba otázka, ale aj akási skrytá výčitka, ako keby bol Zelenkovi povedal, načo nás sem kvôli tomuto volal?

"Čo s tým?" rozosmial sa vždy pohotový inžinier Arvay, ktorý sa za tých niekoľko mesiacov v Ríme stačil vari najlepšie prispôsobiť životu v tomto veľkomeste, ešte stále sa zvíjajúcom v kŕčoch nedostatku, biedy, šmeliny, chytráctva a improvizačného génia Talianov.

"Hej, čo s tým, keď si taký múdry."

"Vendere, vendere", t. zn. "Predať, predať", smial sa Arvay a odrazu každý pochopil zrejmú múdrosť týchto slov. Na Piazza Vittorio Emanuele bol najslávnejší blší trh celého Stredomoria. Tam sa všetko dalo kúpiť, tam sa všetko dalo predať. Čo bolo pre Piazzu Vittoria pár debien ženských šiat, keď tam zmizli nákladné autá všetkého možného aj nemožného pre americkú a britskú armádu, keď bachory lodí, zakotvených v Neapole, sa vyprázdnili s pomocou i

bez pomoci tých, čo mali obsah strážiť a prideľovať okupačnej armáde.

"Vendere, vendere," opakovali si Zelenkovi hostia tie čarovné slová a kládli pred seba na hromádky čokoľvek im prišlo pod ruky. Tí, čo boli okúňaví, odchodili naprázdno. Ale kým sa všetci porozchodili a od Piazza Adriana po Piazza Vittorio Emanuele šinul sa rad mravcov s veľkým nákladom, toto čudné valné zhromaždenie slovenskej kolónie v Ríme odhlasovalo, že sa zasa stretneme o týždeň v bývaní dr. Zelenku.

O týždeň neskôr, vari na šťastie, neboli v Zelenkovej izbe debny a nebolo sa s čím deliť. Nakrátko, skoro lakonicky nám Zelenka vysvetlil, ako ho Združenie slovenských katolíkov v Amerike poverilo zastupovať ho v Európe a on je to ochotný robiť, ale my si musíme zvoliť niekoho, kto mu bude na pomoci. Musíme si zvoliť takého, komu dôverujeme a ktorý pozná nielen pomery, ale aj ľudí. On nami zvoleného zástupcu bude pokladať za svojho tajomníka a ten bude prostredníkom medzi ním a celou kolóniou.

Tak som sa stal tajomníkom organizácie, ktorá od tých čias účinkovala pod menom Ústredie sociálnej starostlivosti o slovenských emigrantov v Európe. Rozhodli sme sa ďalej, že tajomník bude redigovať mesačný bulletin so správami o tom, čo sa stalo v našej kolónii a čo sa deje v iných kolóniách.

Moja voľba za tajomníka dr. Zelenku bola prejavom vôle celej slovenskej kolónie a dr. Zelenka ju nielen akceptoval, ale vo veciach, ktoré podľa jeho a mojej mienky spadali do mojej kompetencie, sa úplne spoliehal na mňa. Pravdaže, neviem a nikdy sa nedozviem, ako si ma postupne vyhodnocoval, ale mne netrvalo dlho pochopiť aspoň v podstate hlavné črty jeho intelektuálneho a psychologického ústrojenstva. Ako som už spomenul, dr. Zelenka bol Záhorák. Pochádzal z Mokrého Hája a po štúdiách v Trnave ho tamojší biskup Jantausch poslal na ďalšie štúdiá do Ríma, kde skončil teológiu a bol vysvätený za kňaza pre východný obrad. Vtedy sa zoznámil s kardinálom Eugenom Tisserantom, ktorý bol prefektom Apoštolskej bibliotéky (vatikánskej knižnice). Bolo to pravdepodobne na jeho popud, že po skončení teológie Zelenka začal na rímskej univerzite študovať paleológiu a paleografiu, teda odbory knihovníckej a archivárskej vedy nepostrádateľné pre štúdiu starých kódexov a listín. Toto štúdium dokončil doktorátom na rímskej univerzite a nastúpil miesto

v katalogizačnom oddelení Apoštolskej bibliotéky. Pretože to už bolo v časoch Slovenskej republiky, keď Slovensko malo veľmi čulé kultúrne styky s Talianskom, dr. Zelenka bol za nejaký čas aj lektorom slovenčiny na slavistickom oddelení univerzity v Ríme.

Ako, kedy a prečo bol dr. Zelenka laicizovaný, t. zn. preradený do laického stavu, to som sa nikdy nedozvedel. On mi o tom nikdy slova nepovedal, ja som sa nevyzvedal; teda bola to vec, o ktorej sme mlčali. Ba ani medzi veľmi početnou skupinou študentov teológie v Ríme sa o tom nehovorilo. Najmä sa o tom nehovorilo pred laikom. O tom však, že to bolo s vedomím a schválením jeho protektora kardinála Eugena Tisseranta, nemôže byť ani na chvíľu pochybnosť. Veď aj v čase nášho pobytu v Ríme, keď už kardinál Tisserant nebol prefektom knižnice, ale stal sa prefektom kongregácie pre východnú cirkev, držal nad dr. Zelenkom svoju ochrannú ruku nielen vo Vatikáne, ale vydal o ňom niekoľko veľmi výrečných svedectiev a odporúčaní pre Združenie slovenských katolíkov v Amerike. Dalo by sa povedať, že práve na odporúčanie kardinála Tisseranta sa stal dovtedy celkom neznámy dr. Ignác Zelenka nielen prijateľným, ale vítaným reprezentantom Združenia pre Európu.

Povahove bol dr. Zelenka flegmatik. V reči i pohyboch bol pomalý a kým povedal slovo, vari až tri razy ho vyhodnotil. Ale keď ho vyriekol, stál za ním až tvrdohlavo. Bol urastený a plecnatý a čierne vlasy nad vysokým čelom mal sčesané nazad. Aký bol v reči, taký bol aj v pohyboch. Skôr vláčny ako unáhlený a človek aj pri náhodnom stretnutí mal dojem, že za tými pomalými pohybmi je úžasný rezervoár sily, ktorá je v úzadí len preto, že jej nositeľ nemá záujem premietnuť ju do činu. Napriek tomu, že mal rád žarty, sám ich nikdy nevravel. Kdesi v celom jeho ústrojenstve bolo cítiť, že dlhoročný pobyt a štúdium v seminároch a na teologických fakultách veľkých rímskych univerzít ho obliekali do akéhosi kruniera, ktorý nebolo ľahké preniknúť. Mnohí klerici to pokladajú za väzenie, ale mal som dojem, a pravdepodobne som sa nemýlil, že dr. Zelenkovi to bola ochranná hrádza, za ktorú pripustil málokoho a aj to len málokedy. Zdalo sa mi, že namal priateľa, ktorému by sa bol úplne zveril.

Pravdepodobne preto sa ani neoženil, aj keď sa niekedy zdalo, že začína dvoriť dcére sor Giulia, majiteľa malej reštaurácie, kde sa roky stravoval. Renáta v čase, keď som aj ja s dr. Zelenkom chodieval do

tejto malej trattorie neďaleko Vatikánu, práve skončila strednú školu a začala študovať na univerzite. Nesmelé a na talianske pomery prichladné dvorenie dr. Zelenku sa jej akiste nepozdávalo a celá láska vychladla prv, ako sa zohriala. Renáta si viac neprisadla na pohár vína k Zelenkovmu stolu a Zelenka sa veľmi nenamáhal, aby jej poslal čo len úsmev, keď pri inom stole sedela so sestrami nad knihou.

Ako študent začal Zelenka písať verše pod pseudonymom Eugen Vesnin a postupne sa zo študentských časopisov prepracoval až do literárnych mesačníkov, ktorých vtedy vychodilo hodne. Aj počas vojny, keď už študoval v Taliansku, posielal svoje príspevky do viacerých literárnych časopisov, takže jeho meno bolo známe všetkým, čo sa zaujímali o literatúru, najmä však o poéziu. Možno preto zo všetkých príslušníkov rímskej kolónie mal najradšej dr. Stanislava Mečiara, bývalého redaktora Slovenských pohľadov a tajomníka literárneho odboru Matice slovenskej. Jemu sa zdôveril s listom, ktorým ho Michal Bosák, vydavateľ časopisu Slovenská Obrana v Scrantone, Pennsylvania, požiadal o zostavenie knihy z príspevkov slovenských literátov nachodiacich sa v emigrácii. Bosák sľúbil, že ak bude z predaja takej knihy aj nejaký zisk, venuje ho na podporu prispievateľov.

Z rozhovorov dr. Zelenku s dr. Mečiarom vznikol plán zredigovať zborník s predbežným titulom ''Vo vyhnanstve''. V bulletine Ústredia sociálnej starostlivosti, ale aj v novinách amerických Slovákov, ktoré nám už začali pravidelne dochodiť, uverejnil dr. Zelenka výzvu a netrvalo dlho a príspevky do nového zborníka začali prichádzať.

Pretože poštový styk s inými krajinami Európy bol ešte stále nepravidelný a neistý, došli najmä príspevky od autorov, ktorí bývali v Taliansku. Zarážalo, že medzi prispievateľmi nebol ani jeden autor, ktorý sa priklonil k Sidorovmu krídlu, lebo v tom čase sa už emigrácia výrazne delila na ''sidorovcov'' a ''ďurčanskovcov''. Teda ''ďurčanskovci'' a neutráli prispeli do zborníka, ale medzi autormi chýbali také mená ako Mikuláš Šprinc, Jozef Cíger Hronský, dr. František Hrušovský, Karol Strmeň, ba neprispel ani dr. Jozef Cincík alebo dr. Henrich Bartek, aj keď sme o viacerých z nich vedeli, že majú do tlače pripravené rukopisy.

Ukázalo sa to čoskoro, lebo sotva sa skončili redakčné práce okolo zborníka ''Vo vyhnanstve'', bol ohlásený ďalší zborník, ktorý pod

titulom ''Nádej víťazná'' začal zostavovať Mikuláš Šprinc. Prispeli doň hlavne ''sidorovci'' a niekoľkí ''neutráli''. Vyslovení ''ďurčanskovci'' neboli ani pozvaní, ba neuverejnili príspevky ani pôvodne pozvaným autorom, ak sa medzitým príliš priklonili k Ďurčanského skupine. O niečo neskôr Mikuláš Šprinc zredigoval ešte jeden zborník pod názvom ''Slovenská republika'' a popravde treba povedať, že redaktor požiadal o príspevok každého, kto vedel a mohol niečo napísať o živote na Slovensku počas trvania Slovenskej republiky.

Tomu, kto nepoznal pomery, najmä však americkým Slovákom, ani nenapadlo vidieť v zborníkoch ''Vo vyhnanstve'' a ''Nádej víťazná'' výrečné svedectvo o skupinovom rozštiepení slovenskej emigrácie a po rokoch ostanú oba len svedectvom tvorivosti v prvých povojnových rokoch, keď všetky spomienky na domov boli ešte svieže a zachytiť ich literárne bolo oveľa ľahšie ako po dlhých rokoch v diaspore. Pretože prvý pokus o zachytenie literárnych prác v emigrácii je nerozlučne spojený so Zelenkovým menom, treba ho právom pokladať za priekopníka publikačnej aktivity slovenskej povojnovej emigrácie.

Je však zaujímavé, že v tom čase Zelenka vôbec nepublikoval vlastné verše. Neobjavilo sa nič od neho nielen v zborníku ''Vo vyhnanstve'', ale ani v početných časopisoch amerických Slovákov, do ktorých hodne prispieval správami a článkami o situácii emigrantov v Európe.

Ako tajomníkovi Ústredia sociálnej starostlivosti o slovenských emigrantov v Európe pripadla mi povinnosť vybavovať veľkú korešpodenciu dr. Zelenku s americkými Slovákmi. Tak som sa postupne zoznámil s menami najoddanejších podporovateľov slovenskej emigrácie. Boli to najmä ženy, zorganizované pod názvom Včielky Slovenskej ligy, ktorých predsedkyňou bola pani Júlia Krajčovičová z Chicaga a oddanými spolupracovníčkami panie Kristína Bleskáňová z Whiting, Indiana, Anna Vizza z Chicaga, Anna Kolena tiež z Chicaga a mnohé ďalšie. Okrem tohoto v rámci Slovenskej ligy pracujúceho ''teamu'' boli tu pracovníci a pracovníčky Združenia slovenských katolíkov v Amerike na čele s msgr. Štefanom Krasuľom, farárom osady sv. Jána Nepomuckého v New Yorku, a tajomníkom Združenia rev. Florianom Billym, farárom slovenskej osady v Shenectady, N. Y. Zbierku združenia viedla pani

Helena Kočánová, predsedkyňa Prvej katolíckej slovenskej ženskej jednoty.

Aj keď slovenskí kňazi pracovali a svoju pomoc posielali prostredníctvom Združenia, predsa početní sa prihlásili priamo jednak listami a niekedy aj finančnou pomocou. Medzi nimi najhorlivejší podporovateľ bol rev. Kapitán a početní ďalší horlitelia, ako rev. Martin Rubický, rev. Klement Hrtánek, msgr. Klement M. Mlynarovič, rev. Ján J. Lach a mnohí, mnohí ďalší. Z vodcov veľkých slovenských fraternalistických organizácií treba spomenúť predsedu Jednoty Adama Podkryvackého, tajomníka Slovenskej ligy v Amerike Jána Kocúra, už spomenutú pani Helenu Kočánovú zo Ženskej jednoty a mnoho ďalších vzácnych slovenských rodoľubov z americko-slovenských spolkov. Vydavatelia slovenských novín a časopisov v USA a v Kanade boli k nám tiež veľmi štedrí a sotva pošta začala pravidelne fungovať, dostávali sme Jednotu, Slovenskú obranu, Slováka v Amerike, Národné noviny, Kanadský Slovák a množstvo časopisov ženskej Jednoty, pennsylvanskej Jednoty, Živeny, našich rehoľných sestričiek sv. Cyrila a Metoda, ktorých študentky vydávali ročenku pod názvom Fialky a mnohé iné časopisy, kalendáre a iné tlačivá amerických a kanadských Slovákov.

Asi po roku sa dr. Zelenka presťahoval z bytu na Piazza Adriana do modernejšieho podnájmu vo štvrti neďaleko Vatikánu. Jeho domácou paňou bola bývalá učiteľka na talianskej škole v Egypte a jej dcéra, tiež učiteľka. Obe boli bez práce a žili z toho, čo im vynášal podnájom. Zelenka mal v byte dve izby a mohol užívať priestranný vestibul, kde som si ja obyčajne preniesol z obývacej izby písací stroj a vybavoval Zelenkovu korešpodenciu a písal v jeho mene články pre americko-slovenské noviny. Vo Vatikáne bola vtedy jednoduchá frekvencia, takže namiesto obednej prestávky sa úradovalo do druhej popoludní a šlo sa domov. Ja som na neho čakával pred Portou Santa Anna, prešli sme odtiaľ spolu niekoľko krokov k poštovému úradu, kde mal Zelenka svoju schránku a odtiaľ sme sa zastavili v malej reštaurácii sor Giulia na tanier ''spaghettov'' a pohár vína. Po príchode do Zelenkovho bytu on mi pridelil na vybavenie poštu, pozhovárali sme sa, čo treba napísať do slovenských novín v Amerike a v Kanade a keď som bol s tým okolo 5.-6. hod. večer hotový, šiel som domov. Či v tom čase dr. Zelenka mal alebo nemal aj iný spoločenský život, to neviem. Rím bol ešte stále veľmi prihlušené

mesto a okrem toho tam len cudzinci majú spoločenský život na verejných miestach, v nočných kluboch a v podobných podnikoch. Domáci obyvatelia, pokiaľ patria do triedy "popolino", teda k ľudovým vrstvám, komunikujú, dalo by sa povedať, z balkóna na balkón a večer, najmä v letných mesiacoch, sa stretajú vo vinárničkách, rozložených nielen po chodníku, ale často sa prelievajúcich aj do ulice. Rimania, ktorí sa pokladajú za "spoločnosť", sa stretajú vo svojich mnohoizbových bytoch, vilách a exkluzívnych kluboch, kde cudzinec nemá prístup, ak len sám nepatrí do exkluzívnej spoločnosti.

* * *

Medzitým sa šatníky amerických Slovákov vyprázdnili a balíkové zasielky prestali byť hlavným prameňom pomoci. Keď sa predsa vyskytli, boli to už zásielky jednotlivcom od známych alebo rodiny v Spojených štátoch. Ťažisko tak v Amerike ako aj v Európe sa presunulo na peňažnú pomoc. Združenie slovenských katolíkov v Amerike a iné organizácie robili zbierky a výťažok z nich postupne posielali do Ríma dr. Zelenkovi. Medzitým však namiesto niekdajšej medzinárodnej organizácie UNRRA sa utvorila organizácia IRO a po nejakom čase vďaka americkým Slovákom a niektorým pracovníkom v Európe slovenskí utečenci získali právo ochrany a podpory tejto organizácie. Okrem toho americká organizácia NCWC (National Catholic Welfare Conference) dostala sa do styku so Združením slovenských katolíkov v Amerike a vybavovanie pomoci slovenským katolíkom v Európe delegovala rímskej expozitúre, ktorú viedol podplukovník duchovnej služby americkej armády msgr. Landi.

Msgr. Landi dal k dispozícii služby svojej expozitúry slovenským katolíkom a pretože dr. Zelenka bol viazaný na prácu vo Vatikáne a nemohol vybavovať bežné záležitosti, ja som sa stal styčným reprezentantom Ústredia sociálnej starostlivosti pre slovenských utečencov v Európe a medzinárodnou organizáciou utečencov IRO a NCWC (International Refugee Organization a National Catholic Welfare Conference).

Na začiatku to nebolo celkom bez komplikácií. Prv ako som sa mohol stať spojkou medzi IRO a naším Ústredím sociálnej starostlivosti, sám som musel byť uznaný za prijateľného pre ochranu a pomoc tejto organizácie. Mali sme však tak málo informácií o ad-

ministratívnom postupe, že to trvalo istý čas, kým sa to jednak mne podarilo a ešte dlhšie, kým som si vybudoval aké-také styky, aby som mohol iných Slovákov uvádzať a odporúčať na podobné uznanie. Jazykové obmedzenia tu hrali najmä spočiatku negatívnu rolu. Taliančinu som síce už obstojne ovládal, ale angličtina, v ktorej sa vybavovali všetky spisy, bola mi cudzia. Na šťastie som sa zoznámil s početnou skupinou mladých Slovincov, ktorí boli zamestnaní na IRO a mali na starosti práve prieskum žiadateľov o prijatie do ochrany organizácie IRO.

Títo mladí Slovinci, napospol študenti, sa dostali do Talianska, keď Mussolini obsadil značnú časť Slovinska po rozpade Juhoslávie. V Taliansku pokračovali vo svojich štúdiách, aj keď boli bez výnimky protifašisti a expanzívnu politiku Mussoliniho vlády sabotovali kde mohli. Preto viacerí, ak už nie väčšina z nich, našli si spôsob už pred obsadením Ríma pracovať pre Spojencov, takže po skončení vojny boli prijateľní, ba vyhľadávaní pre každú službu, kde chceli mať Spojenci spoľahlivých ľudí, ale sami ich nemohli dodať, lebo napriek tomu, že v porazenom Taliansku plat zamestnancov IRO bol rozprávkový, pre primerane schopného Američana alebo Angličana sa to viac podobalo almužne proti tomu, čo si mohol v povojnových pomeroch zarobiť doma. Nielen zoznámil, ale aj spriatelil som sa takmer so všetkými slovinskými pracovníkmi organizácie IRO nielen v Ríme, ale aj v iných strediskách, najmä však v Terste a v predmestí Neapolu Bagnoli, kde bol veľký tábor utečencov, zhromaždených tam na transporty do zámoria. Dodnes si veľmi milo spomínam ako na drahých priateľov jednak osobných a jednak priateľov slovenského národa na Dušana Humara, neskôr redaktora nakladateľstva cestovných príručiek spoločnosti Fodor, dr. Štefana Faleža, majiteľa úspešnej cestovnej kancelárie v Ríme, Janka Kosa, jedného z bratov veľkej rodiny slovinských spisovateľov, redaktorov a spevákov, ako aj dr. Ludvika Leskovara, ktorý sa usadil v Chicagu a bol hybnou silou slovinského národného a kultúrneho života až do svojej smrti.

Okrem toho som sa zoznámil s dr. Bosniakom, aklimatizovaným Chorvátom, ktorý mal veľmi dobré spojenia s lodnými spoločnosťami, najmä však so spoločnosťou Italia, ktorá ako prvá začala po vojne lodnú prepravu ľudí. Známosť s dr. Bosniakom bola veľmi dôležitá, lebo lodí bolo málo a utečencov v Európe na státisíce a každý z nich sa chcel čím prv dostať do zámoria. Často to ani nebola otázka peňazí,

ako skôr otázka rezervácie miesta, a v tom nám bol dr. Bosniak nenahraditeľný. Dr. Bosniak bol skoro aklimatizovaný Talian. Pochodil z Dalmácie, ktorá mala od rímskych alebo aj dávnejších čias neustály styk s Talianskom, takže taliansky hovoril už z domu a hoci od môjho odchodu z Talianska som sa viac o ňom nedozvedel, pravdepodobne sa natrvalo usadil v Ríme a ak žije, býva tam doteraz.

Celkove možno povedať, že pod Zelenkovým vedením sa práca Ústredia sociálnej starostlivosti o slovenských utečencov rozvíjala úspešne, aj keď mala neustále jednu veľkú a dá sa povedať neprekonateľnú prekážku. Ako sme už spomenuli, keď sa hľadala vhodná osobnosť, ktorá by v Ríme zastupovala Združenie slovenských katolíkov v Amerike, Sidor poverenie neprijal a sám odporúčal dr. Zelenku s tým, že "my vám už povieme, čo a ako robiť". V očiach Karola Sidora to bol veľký priestupok, že sa potom dr. Zelenka neprišiel s ním radiť, ako to má robiť. Nielen že sám so Zelenkom prerušil styky, ale aj ľudia, ktorých pokladal za svojich najbližších priateľov medzi emigráciou, sa na Zelenku neobrátili o pomoc. Ba jeho výzvu, aby si uplatnili nárok na podporu, ktorou z poverenia amerických Slovákov disponoval, nevzali ani na vedomie. Boli to správca Matice slovenskej Jozef Cíger Hronský, poslanec dr. František Hrušovský a neskôr sa k nim pridali básnik Mikuláš Šprinc, zať Karola Sidora Karol Strmeň, poslanec Konštantín Čulen a viacerí ďalší, ktorí síce so Zelenkom celkom neprerušili styky, ale dávali najavo, že sympatizujú so stanoviskom "sidorovcov". Na druhej strane prívrženci dr. Ferdinanda Ďurčanského schvaľovali Zelenkovo vedenie Ústredia, a keď sa to tak vezme, patrili k prvým účastníkom pomoci na vysťahovanie, lebo s výnimkou msgr. Jozefa Kapalu, Mikuláša Šprinca, Karola Strmeňa, dr. Jozefa Cincíka a rodiny dr. Františka Hrušovského patrili medzi prvých, ktorí z Talianska odišli do zámoria.

Bolo vari až nevyhnutné, že po príchode menovaných priateľov Karola Sidora do Spojených štátov sa začala v novinách kampaň proti tomu, ako dr. Zelenka gazduje s peniazmi amerických Slovákov. Poukazovali na to, že kým prívrženci dr. Ďurčanského dostali na cestu do Argentíny značnú podporu, Sidorovi prívrženci na cestu do Spojených štátov nedostali nič. Pravdaže, o tom, že sami dr. Zelenku obišli, sa nikde nehovorilo. Na nešťastie niektorí prívrženci dr. Ďurčanského začali po jeho odchode z Ríma pomerne nechutnú

kampaň proti Sidorovi a jeho prívežencom. Pravdaže, "sidorovci" neostali nikomu nič dlžní a keď sa dnes na tú nechutnú novinársku ruvačku pozeráme po odstupe rokov, až sa čudujeme, ako to bolo možné. Pravdaže, možné to bolo, lebo polarizácia dosiahla taký stupeň a iracionalitu, že sa o debate nedalo ani hovoriť. Bola len škriepka a čím silnejšie slová sa v nej užívali, tým menej pravdy v nej bolo. Zaujímavé je, že straníci jednej i druhej strany sa nenamáhali, aby vysliedili pravdu. Naopak, vedome a zámerne odmietali pozrieť sa pravde do očí, ako to spravil napríklad poslanec Konštantín Čulen, ktorý síce prišiel k dr. Zelenkovi pozhovárať sa s ním, ale odmietol pozrieť si jeho účtovné knihy a záznamy o rozdeľovaní pomoci, keď mu ich dr. Zelenka ponúkol na prieskum. Hovorím to preto, lebo som tam bol ako svedok. Čulen dokonca otvorene Zelenkovi povedal, že keby jeho vyúčtovanie preskúmal, "možno" by stratil právo útočiť na neho v článkoch. Podotknúť však treba, že Zelenka nebol o nič mäkší Záhorák ako Čulen, a keď sa už veci zbehli, ako v tom čase boli, mohol z toho vzniknúť iba konflikt.

Neviem, ako to bolo vôbec možné, ale o krátky čas po príchode do Argentíny Ďurčanského prívrženci získali možnosť zadovážiť pre utečencov v Európe argentínske víza. Vízové povolenia vybavovali na desiatky, ba vari až na stá a každý, kto sa zapísal na listinu žiadateľov, vízum dostal. Zhodou okolností zapisovali sa zasa väčšinou prívrženci dr. Ďurčanského a keď vízum dostali, zasa bolo zle, lebo Ďurčanský vraj pomáha iba svojim ľuďom. V neskorších kapitolách poukážeme, že to celkom nebola pravda, ale napriek tomu priepasť medzi skupinami sa prehĺbila. Bohužiaľ, ani návštevy významných amerických Slovákov nepriniesli zmierenie alebo aspoň zmiernenie tejto polarizácie. Pretože som pracoval s dr. Zelenkom, o návšteve hlavného predsedu Jednoty Adama Podrivackého som sa ani nedozvedel a o návšteve opáta Teodora Kojiša O. S. B. tiež iba, keď sa lúčil a nemal som príležitosť ani sa s ním pozhovárať, keď som ho prvý raz videl v bazilike sv. Klementa.

Medzitým bolo však dosť práce s tými, ktorým nezáležalo ani na jednej z vadiacich sa skupín. Chceli sa dostať do zámoria a o iné sa nestarali. V tom čase som mal plné ruky práce. Chodil som s našimi utečencami na IRO o prijatie do pomocnej akcie medzinárodnej organizácie Spojených národov, na konzuláty vybavovať víza, s dr. Bosniakom hľadať im miesta na lodiach a konečne nie na poslednom

mieste k msgr. Landimu NCWC so žiadosťami o príspevok na dopravu do zámoria. Často som musel s našimi ľuďmi cestovať až do Neapolu, odkiaľ ich hodne odchodilo. Ale mnohí odchádzali do zámoria aj z Janova a z nemeckých prístavov, hlavne z Bremerhavenu.

Kombinovaním pomoci od IRO, NCWC a nášho Ústredia podarilo sa vycestovať nie desiatkam, ale stovkám Slovákov. Že sa pritom vyskytli nedorozumenia, že s odchodom lodí a miestami boli často komplikácie a z toho veľa jedovatých rečí, hnevov a podozrievaní, o tom netreba ani hovoriť. Na druhej strane bolo veľa takých, čo si pokladali za povinnosť napísať ďakovný list dr. Zelenkovi, ba niektorí aj mne, lebo naše úsilie pomáhať mohol nevidieť len slepý.

Nie je vari bez zaujímavosti, že pred nevďačnosťou ľudí varoval dr. Zelenku aj Konštantín Čulen, ktorý mu povedal, že vo chvíli, ako začne ľuďom rozdeľovať pomoc a podporu, začnú ho obdarení podozrievať, že to robí len preto, aby ich mohol ošudiť, ukrátiť o to, čo im patrí.

Dnes mi milo padne spomínať najmä na svojich dlhodobých priateľov z vojenčiny, ktorých som odprevádzal až do Neapola. Tak napríklad, keď odchodil z Neapolu Eugen Urban, jeho loď sa zdržala o dva či tri dni. So ženou a deťmi čakal na odchod v jednom z neapolských hotelov. Mne v jednu noc telefónovali príbuzní pani Urbanovej, že jej otec práve zomrel na srdcovú porážku. Nechceli to telefónovať do Neapola, ale poprosili ma, aby som okamžite odcestoval, povedal túto smutnú novinu ich zaťovi, ale nie dcére a odprevadil ich až na loď. Nech to potom Eugen povie svojej žene, keď už budú na šírom mori. Tak aj bolo a na mole som potom čakal, kým loď Gerusaleme odviažu od mola a začne sa strácať v Neapolskom zálive.

Eda Pyšného som tiež odprevadil. A bola to pekná rozlúčka nielen so mnou, ale aj s jeho verenicou Santinou z Oriolo Romano a jej strýkom. Zašli sme na ostrov Capri (za bagateľ nás tam previezol parníček), šli do Belasej jaskyne a od nej príkrym svahom pustili sme sa na Anacapri a pri litríku vína oslávili rozlúčku. Keď si potom "by proxy" bral Santinu za manželku, bol som v Oriolo Romano svadobným hosťom, ale Edo nám chýbal, veľmi chýbal.

A podobne sme sa lúčili s Vladkom Ozábalom. Akosi našu emigrantskú biedu nijako neosladzovalo, že tí, čo ju zapríčinili, už

strašne platia, ako to dokazovala najnovšia správa z Prahy, že Ján Masaryk, minister zahraničných vecí, vyskočil z obloka Černínskeho paláca a zabil sa.

No spolupráca s dr. Zelenkom nebola len starostlivosť o utečencov. Aj keď v tom čase už mal veľké vedomosti o Ríme, jeho dejinách a umeleckých pamiatkach, usiloval sa prehĺbiť a rozšíriť si ich a zapísal sa do seminára, ktorý viedol významný umelecký historik a na pamätných miestach robil študentom prednášky, demonštrujúc, že umenie sa najčastejšie inšpiruje umením. V nedeľu popoludní mával semináre v rímskych bazilikách, na fórach a všade, kde sa dalo niečo povedať o starom Ríme a jeho vzťahu k Rímu dnešnému. Na početné z týchto prednášok ma dr. Zelenka vzal so sebou a vtedy som sa naučil chápať, že drancovanie antického Ríma síce zničilo mnoho vzácnych umeleckých diel, ale na druhej strane bolo prameňom nových umeleckých diel. Vzácne mramory z rímskych víl a paiácov i chrámov stali sa prekrásnou podlahou v bazilike Santa Maria Maggiore a lapis lazuli, ktorý bol pýchou cisárskeho Ríma, je dnes časťou rámu na zázračnom obraze Panny Mária v bazilike Santa Maria Maggiore. A nebyť Napoleonovej hrabivosti, dodnes by sa táto bazilika pýšila zlatou povalou, uliatou zo zlatých ozdôb aztéckych bohov, lebo to bolo prvé zlato, čo Španieli priviezli z práve objaveného a vydrancovaného Mexika. A takto sme sa dostali v týchto seminároch na Kapitol, na Rímske Fórum, do Maxenciovej baziliky, do Kolosea a na ďalšie krásne a pamätné miesta.

Medzitým sa dr. Zelenka stal pojmom v Spojených štátoch, v Kanade a v Argentíne. Jeho korešpodenciu už nebolo možné vybavovať individuálne, ale bolo treba spraviť niekoľko prototypov listov poďakovania priateľom a priaznivcom zo zámoria, aby vôbec bolo možné odpovedať na každý list, poďakovať sa za každý dar a hľadať odpoveď na každú otázku. Vtedy skrsla myšlienka, či by sa to nedalo lepšie a ľahšie robiť časopisom. Tak vznikol mesačník Rím. Rím podľa jeho zakladateľa, nakladateľa a duchovného otca dr. Zelenku mal byť časopisom slovenskej kolónie v Ríme na pozadí Večného mesta.

Bola to ambiciózna úloha, lebo prostriedky na vydávanie takého časopisu boli skromné a nebolo ani súcich spolupracovníkov. Okrem toho tu bol taliansky zákon, podľa ktorého zodpovedným redaktorom akejkoľvek publikácie v Taliansku môže byť len taliansky občan. Na

šťastie túto otázku dr. Zelenka vyriešil chytro a ľahko. V Ríme sa okolo Vatikánu v tom čase dalo by sa povedať tmolil istý Pierro Chiminelli. Bol stálym prispievateľom úradného orgánu L'Osservatore Romano, ale nikdy ho nepripustili do členstva redakcie, aj keď mal mimoriadne schopnosti a nevyčerpateľné vedomosti o Ríme, vatikánskej kúrii a verejných a utajených láskach-neláskach ľudí, ktorí mali inú tvár na verejnosti a inú v súkromí. Okrem taliančiny ovládal skoro perfektne angličtinu vďaka mnohoročnému pobytu v Spojených štátoch, kde pred konverziou účinkoval ako pastor akejsi protestantskej denominácie. Kde a ako sa zoznámil s dr. Zelenkom, to neviem, ale predpokladám, že vo vatikánskej biblioteke, kde si Chiminelli vyhľadával referencie k svojim článkom a dr. Zelenka mu mohol byť na veľkej pomoci ako bibliotekár. Nech sa však tieto veci majú akokoľvek, zo známosti vznikla spolupráca, a keď začal dr. Zelenka vydávať časopis Rím, Pierro Chiminelli bol jeho zodpovedným redaktorom a do každého čísla, aspoň kým som ja bol v Ríme, napísal anglický úvodník.

Nazvať časopis Rím úspešným podnikom, bolo by nadsádzkou. Časopis bol v prvom rade určený pre amerických Slovákov, ktorí ho vcelku prijali veľmi srdečne, ale náklad na jeho tlač sa hradil viac z darov ako z predplatného. Lenže to dr. Zelenku neodradzovalo. Bol to jeho časopis, úplne kontroloval jeho obsah a vedel, že príde čas, keď to bude jeho jediná tribúna, lebo vplyvom protivníkov stratí podporu slovenskej tlače v USA. To však bola iba časť úmyslov dr. Zelenku, ktorý chcel okolo svojho časopisu vybudovať vydavateľstvo kníh, týkajúcich sa Ríma. Pretože sa približoval Svätý rok 1950, po dohode s výkonným redaktorom sa začali pripravovať malé knižočky o Ríme, jeho bazilikách a iných s touto veľkou udalosťou súvisiacich veciach. Tak najprv na pokračovanie v časopise Rím a neskôr v malom zväzočku vznikla knižka Svätý rok 1950 a neskôr niekoľko veľmi dobre spracovaných knižiek o Vatikáne, jeho pamiatkach a význame pre dejiny a vývoj umenia od najstarších do najnovších čias.

V počiatočnom období sa Zelenkom založené a Združením slovenských katolíkov v Amerike podporované Ústredie sociálnej starostlivosti o slovenských emigrantov v Európe staralo len o tých, ktorí boli v Taliansku. Najkompaktnejšia bola síce skupina v Ríme, ale početní príslušníci prvej, do Talianska "repatriovanej" skupiny

boli aj v Modene a v Assisi. V Modene bývali v tábore pre utečencov, umiestnenom v bývalej dôstojníckej škole, ktorá zas bola v bývalom šľachtickom zámku, plnom barokových fresiek štukových výzdob. Bolo to prostredie, do ktorého harmonicky nezapadali kartónom oddelené kumbálky rodín, ale bola to povojnová situácia, ktorú Taliani museli trpieť a slovenskí i neslovenskí utečenci v nej zaviazli skôr z núdze ako dobrovoľne. Iná bola situácia v Assisi, kde bývala menšia skupina bývalých dôstojníkov Kultúrneho oddelenia Ministerstva Národnej obrany, sochár Frico Motoška so ženou a dcérou a literárny kritik J. E. Bor.

Postupne však pribúdali aj novší utečenci, ktorí boli rozmiestnení v rozličných táboroch, najmä v rímskom tábore Cinecittà, v Reggio Emilia, v Bagnoli a početných ďalších. Ba stalo sa, že niektorí z našich utečencov boli prichytení talianskou políciou pre nedovolené prekročenie hraníc a internovaní v niektorom z trestných táborov, ako napríklad Viktor Nesnadný a niekoľko jeho priateľov, ktorí sa odrazu ozvali z Liparských ostrovov, kde bol kedysi za Musoliniho veľký koncentračný tábor odporcov fašizmu. Vďaka Zelenkovej známosti s vplyvnými talianskymi politikmi, ktorí cez vojnu s ním pracovali vo vatikánskej knižnici, podarilo sa nielen Nesnadného, ale aj ďalších Slovákov dostať na slobodu tak z koncentračných táborov ako aj z rímskeho väzenia Regina Coeli.

Veľká skupina slovenských utečencov žila v Rakúsku a bolo treba rozšíriť starostlivosť Zelenkovho Ústredia aj na nich. Dr. Zelenka si za svojho zástupcu v Rakúsku vybral O. Jána Loydla a dúfam, že raz on sám, prípadne niekto, čo poznal situáciu v Rakúsku, napíše o tom viac. V Nemecku v tom čase bolo len málo Slovákov. Títo sa začali v Nemecku usadzovať hlavne po roku 1948, keď komunisti prevzali v Č-SR celú moc a prišla nová vlna utečencov, ktorá bola početne vari ešte silnejšia ako tá prvá z roku 1945. Ale títo už tvorili celkom novú kapitolu života našej diaspory a sám som nemal s nimi skúsenosti z prvej ruky, iba čo som niektorých z nich stretol koncom roku 1949 a začiatkom roku 1950 v Bagnoli, kde bývali v tamojšom tábore pred odchodom do Austrálie, ktorá vari ako prvá po Argentíne otvorila dvere hromadnej emigrácii európskych utečencov. Na tomto mieste treba vari poznamenať, že vlna utečencov z roku 1948 našla už dosť dobre vybudovanú sieť táborov v Nemecku a hoci utečencov nikto nikdy nevítal, jednako verejná mienka nebola už voči nim taká zaujatá

ako k utečencom z roku 1945, nad ktorými mnohí Američania krútili hlavami, že utekajú pred oslobodením.

V roku 1947 veľmi pekné gesto spravili španielski katolíci, ktorí pozvali značný počet študentov, umiestnili ich vo svojom madridskom internáte (Colejo Major) a umožnili im štúdium na tamojšej univerzite. Z rímskej kolónie odišli vtedy do Španielska Jozef Šiky, František Chajma, Viliam Koňa, Jozef Kolmajer a Eduard Moščovič. Neviem či súčasne alebo neskôr z Nemecka prišli do Španielska študovať aj ďalší študenti. O všetkých neviem, ale viem naisto, že boli medzi nimi Stanislav Ďuriš, Štefan Glejdura, dvaja bratia Dúbravcovci a početní iní. Správcom internátu bol bývalý slovenský vyslanec v Madride dr. Jozef Cieker, na ktorého si s vďakou spomínajú nielen niekdajší slovenskí študenti, ale aj početní Slovinci, Chorváti a príslušníci iných národov. Je zaujímavé, že vari väčšina v Španielsku študujúcich Slovákov odišla do Austrálie.

Tak ako Združenie slovenských katolíkov, aj Slovenská liga v Amerike začala akciu na pomoc utečencom. Predsedom Ligy bol v tom čase mladý právnik Peter Jurčák a riaditeľom zbierky rev. Ján J. Lach, farár osady Nepoškvrneného počatia Panny Márie vo Whiting, Indiana. Za svojho zástupcu v Európe vymenovali bývalého slovenského vyslanca vo Švajčiarsku dr. Jozefa Kirschbauma, ktorý má veľkú zásluhu o to, že v organizácii IRO (International Refugee Organization) Slováci boli uznaní za prijateľných na ochranu a pomoc (eligibility). Činnosť dr. Kirschbauma však smerovala viac na územie Rakúska a Nemecka, takže nemám o nej vedomosti z vlastnej skúsenosti.

Aj keď sa dr. Zelenka nikdy nemiešal do slovenskej politiky, jednako prívrženci Karola Sidora ho identifikovali so skupinou dr. Ďurčanského a v zúrivom boji týchto skupín v americko-slovenských novinách, z ktorých sa okrem Slováka v Amerike priklonili všetky k Sidorovi, neobišiel naľahko ani dr. Zelenka. Ba začalo sa veľmi ostro útočiť aj na predsedu Združenia msgr. Štefana Krasuľu a tajomníka Floriána Billyho, že dr. Zelenku držia na takom zodpovednom mieste. Zelenka vo svojich vyúčtovaniach Združeniu síce dokázal, že sa nespreneveril a dôstojne zastával úlohu, ktorou ho poverili, ale keď sa nakoniec vec dostala pred katolícku dobročinnú organizáciu NCWC (National Catholic Welfare Conference), s ktorou bolo združenie federované a keď nie právne, teda morálne jej podliehalo,

mali zástanci dr. Zelenku všetkého dosť. Poslednou slamkou, ktorá spravila bremeno neznesiteľným, bolo rozhodnutie vedenia NCWC, že hlavou každej dobročinnej expozitúry Združenia a iných afiliovaných organizácií v Taliansku musí byť kňaz. Ako nekňaz ostal odrazu dr. Zelenka pre vedenie Združenia neprijateľný. Msgr. Krasuľa vyslal preto O. Juraja Vargu S. J., ktorý v tom čase vyučoval na jezuitskom kolégiu v Erie, Pennsylvania, aby šiel do Ríma k Zelenkovi to "clear the desk", to znamená likvidovať Ústredie.

P. Varga prišiel do Ríma, dr. Zelenka mu odovzdal záverečné vyúčtovanie a rozišli sa ako priatelia. Netrvalo mu totiž dlho rozhliadnuť sa po okolnostiach a skúmať možnosti nového vedenia nejakého reorganizovaného Ústredia. Veci sa mali tak, že jediný známejší slovenský kňaz v Ríme, msgr. Jozef Kapala, bývalý radca na slovenskom vyslanectve vo Vatikáne, už odišiel do Spojených štátov ako rodený americký občan a všetci mladí kňazi, ktorí v Ríme vyštudovali a boli tu vysvätení, mali československé pasy, lebo podliehali svojim biskupom a mienili sa vrátiť domov. Bolo im preto nemožné zamiešať sa do vecí emigrácie, lebo to sa automaticky pokladalo za ťažké previnenie. Podobne to bolo v kláštoroch, kde bolo niekoľko kňazov-rehoľníkov.

Odrazu v celom Ríme, ba v celom Taliansku nebolo možné nájsť slovenského kňaza, ktorý by sa mohol stať hlavou sociálnej ustanovizne slovenských emigrantov. Po dlhých poradách, najmä vplyvom Karola Sidora, požiadali pátra Prešerena, asistenta jezuitského generála pre slovenské provincie, aby vzal na seba túto úlohu. Páter Prešeren sa podvolil s tým, že sa nebude miešať do slovenských vecí a bude teda len formálnou hlavou. Pretože o mne vedel a poznal moju prácu pod predsedníctvom dr. Zelenku, dal si ma zavolať do jezuitskej kúrie na Borgo Santo Spirito a požiadal ma, aby som ostal vo svojej funkcii aj naďalej, ale s tým, aby som robil aj to, čo do tých čias robil dr. Zelenka.

Jeho ponuka ma prekvapila, ale nemohol som ju prijať. Bola to na jednej strane lojalita k dr. Zelenkovi, ktorá mi nedovoľovala, aby som po viacročnej spolupráci preberal úrad, ktorého sa on nedobrovoľne zriekal. Ale oveľa dôležitejšia príčina môjho odmietnutia bola politická. Pozbieral som všetku výrečnosť, aby som P. Prešerenovi vysvetlil, že patrím do politickej organizácie, ktorá chce mať samostatné Slovensko s vlastnou vládou a prezidentom. Preto ostať

vo funkcii takej slovenskej organizácie, ktorá ako hlavu nemá Slováka, pokladal by som za neprístojnosť, ktorú nemôžem spraviť. Viem, že páter Prešeren ma nepochopil, lebo neustále opakoval, že on vždy Slovákom len pomáhal, kde sa dalo. Ja som to nepopieral a vrele som ďakoval za všetko, čo pre Slovákov spravil, ale rozchádzali sme sa nechápuc jeden druhého.

Patrí sa však, aby som sa na zakončenie tejto kapitolky zmienil ešte o jednej udalosti. O niekoľko mesiacov, keď som si sám vybavoval vlastnú cestu do zámoria, potreboval som niekoho, kto dá o mne svedectvo. Kedysi som takéto svedectvá v mene dr. Zelenku msgr. Landimu dával ja. Ale vtedy som bol tajomníkom Ústredia. Teraz som bol žiadateľ. Zatelefonoval som do Vatikánu, ale Karol Sidor odmietol moju žiadosť povedať o mne, že nie som asociálny element. Obrátil som sa potom telefonicky na pátra Prešerena, ktorý hneď v mojej prítomnosti povedal msgr. Landimu viac dobrého a pekného, ako som kedy mohol od neho čakať.

* * *

Po mojom odchode do Spojených štátov koncom januára 1950 Zelenka ešte niekoľko rokov vydával časopis Rím a napísal niekoľko ďalších knižiek o Vatikáne. Lenže v Spojených štátoch sa pomaly na neho a jeho prácu zabúdalo a slovenskí utečenci čím ďalej tým viac sa spoliehali na pomoc medzinárodných charitatívnych organizácií. Spoluprácu s pátrom Prešerenom, ktorú som ja neprijal, vzal si na starosť Koloman Murgaš a zdá sa, že vo svojej funkcii vykonal, čo mohol. Zázraky žiaden z nás aj tak nerobil.

Koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov sa dr. Zelenka znova venoval poézii a pod svojím dávnym pseudonymom Eugen Vesnin vydal niekoľko básnických zbierok. Sú to jednak ohlasy na jeho početné cesty po Stredomorí a jednak idealizácia Slovenska. Redaktorom jeho poézie bol literárny kritik J. E. Bor, ktorý sa usídlil už začiatkom päťdesiatych rokov v Buenos Aires a žije tam dosiaľ. On napísal aj veľmi zaujímavú knihu o povojnovej práci dr. Zelenku. Knižka vyšla pod názvom Osnovateľ slovenskej literatúry v Ríme a je v nej veľa pramenného materiálu o celej slovenskej kolónii v Taliansku.

Za istý čas mal dr. Zelenka veľmi srdečný priateľský vzťah k

moravskému priemyselníkovi Jánovi Baťovi, ktorý ako prvý pozval po vojne Slovákov do Brazílie, kde pod názvom Batatuba chcel vybudovať stredisko priemyslu a obchodu na obrovských pozemkoch, ktoré mu patrili. Medzitým však prehral veľký spor o kontrolu baťovských podnikov na celom svete, ktoré rozsudkom získal jeho synovec Tomáš Baťa ml. To zrejme znemožnilo veľké plány Jána Baťu, lebo napriek tomu, že ho nebolo možné nazvať chudákom, nebol už ani finančným ani priemyselným veľmožom. Sklamaný a dosť opustený zomrel začiatkom sedemdesiatych rokov.

Dr. Zelenka dosiahol v katalogizačnom oddelení vatikánskej knižnice krásne postavenie a blížil sa k sedemdesiatke, keď odišiel do výslužby. Bohužiaľ, dlho už neužíval ovocie svojej dlhoročnej práce. Zomrel dňa 12. júna 1983. Svoje spomienky nenapísal a vraví sa, že svoju korešpodenciu a súkromný archív už dávnejšie spálil. Ale dielo, ktoré po ňom ostalo, priam volá, aby ho niekto vyhodnotil a vzdal jeho tvorcovi zaslúžené uznanie.

Dr. Jozef A. Mikuš

Karin Schmid, DIE SLOWAKISCHE REPUBLIK 1939 —1945. EINE STAATS — UND VÖLKERRECHTLICHE BETRACHTUNG. Band I.-II. Berlin, Berlin Verlag 1982. Strán 1926.

Po *Bielej knihe* Ferdinanda Ďurčanského, ktorá vyšla v Buenos Aires r. 1954, toto je najvýznamnejšia publikácia o vzniku a zániku Slovenskej republiky z hľadiska štátneho a medzinárodného práva. Autorka prejavila v nej širokú erudíciu v teóriách o podstate štátu a jeho mieste medzinárodnej pospolitosti. Táto všeobecná znalosť je predpokladom štúdia konkrétneho štátu, ako bola Slovenská republika. Z rozsahu diela vidno, že autorka prenikla do hlbokých detailov tohto predmetu na základe dokumentov a prameňov, ktoré boli uverejnené o ňom v cudzích rečiach.

Naozaj mala pre túto prácu jedinečnú prípravu. Ako mladé sudetonemecké dievča chodila do r. 1947 do českej ľudovej školy na Morave, kedy aj ju odsunuli do Nemecka. Jej znalosť češtiny a neskoršie štúdium slavistiky v Bonne umožnili jej orientáciu v slovanských jazykoch, a teda aj v slovenčine. Vo svojom diele uverejnila v nemeckom preklade sériu slovenských dokumentov, medzi nimi aj Ústavu Slovenskej republiky. Viaceré z nich, aj Ústava SR, ešte len čakajú na uverejnenie v angličtine. Jej štúdiá na Univerzite v Lausanne ju zas uviedli do francúzštiny. Pritom bežne cituje a komentuje knihy anglických a amerických publicistov.

Na prípravu tejto doktorskej disertácie dostala podporu od ''Slovak Canadian Business and Profesional Men's Association'' a hotový rukopis bol poctený prvou ''Cenou Štefana Romana'' z troch udelených. Kniha má dva zväzky o 638 a 288 stranách. Prvý obsahuje autorkin vlastný text a druhý množstvo poznámok, prameňov a dokumentov.

V prvom zväzku na 116 stranách je prehľad slovenských dejín. Čo sa týka dát a dokumentov, vystihuje najvýznamnejšie fázy: od veľkomoravskej, cez uhorskú a česko-slovenskú až po slovenskú. Kniha

predstavuje Slovenskú republiku ako špeciálny prípad v rámci medzinárodného "case law", ktorý prípad autorka vykreslila s obdivuhodnou dôkladnosťou a znalosťou. Ona sa mohla opierať o archív *Aussenamtu,* z ktorého slovenskí exilní autori (menovite Ďurčanský, Kirschbaum, Ďurica a recenzent) mohli čerpať len potiaľ, pokiaľ tie dokumenty už boli uverejnené alebo v *Zápisoch norimberského súdu* alebo v *Zbierke dokumentov o nemeckej zahraničnej politike,* ktorú vydal americký štátny department.

Z dejín Slovenskej republiky autorka venovala zvýšenú pozornosť marcovým udalostiam z r. 1939, pomeru Slovenska k Tretej ríši, ku krajinám spriateleným s Nemeckom, k odporcom Nemecka, k neutrálnym štátom, ako aj vnútornej situácii na Slovensku, povstaniu, obsadeniu Slovenska Červenou armádou a obnove Česko-Slovenska.

Dejiny Slovenska sú vlastne úvodom k oveľa širšiemu rozboru povstania Slovenskej republiky vo svetle štátovedeckých a medzinárodne-právnych teórií, na ktoré je nemecká veda bohatšia než ktorákoľvek iná.

Druhá časť, ktorá je nepomerne dlhšia (strany 117 až 638), predstavuje ťažisko autorkinej práce. Venovala ho analýze Slovenskej republiky a rozvrhla ho do troch kapitol.

Fenomén "štát" a proces jeho osamostatnenia. V tejto kapitole je postavený problém podstaty štátu, ako sa zračí z rôznych teórií. Tieto môžu byť celkom všeobecnej povahy. Georg Jellinek vo svojej *Allgemeine Staatslehre,* vari najvýznamnejšej to knihe z prelomu 19. a 20. storočia, vo svojej definícii štátu uviedol tri faktory: územie, obyvateľstvo a vládu. Je to teda abstraktná, pozitivistická teória štátu. Hans Kelsen, jeden z najučenejších teoretikov štátovedy 20. storočia, na rozdiel od toho identifikoval štát s právnym poriadkom bez ohľadu na jeho sociologické zloženie. Smend zas kládol dôraz na sociologickú jednotu obyvateľstva a formuloval tzv. "integračnú náuku" o štáte. Iní pokladali štát za organizovanú jednotku rozhodovania (Heller), iní za reprezentáciu spoločnosti (Krüger) a ešte iní za inštitúciu národa. Toto sú v skratke teórie, ktoré ohraničujú pojem štátu vnútorne, a tým determinujú jeho vnútornú suverenitu, t. j. vrchnostenské donucovacie právo nad obyvateľstvom jeho územia.

Pokiaľ ide o medzinárodnoprávnu subjektivitu štátu, táto sa vyznačuje vonkajšou suverenitou, t. j. výlučným právom štátnych orgánov rozhodovať o zahraničných otázkach bez zásahu inej mocnosti. S

tým súvisí tiež výsada nadväzovať a udržiavať diplomatické styky s inými štátmi.

Ako vyzerá otázka osamostatnenia Slovenska vo svetle týchto doktrín? Bolo ono výsledkom vnútorných pomerov v Česko-Slovensku alebo vonkajšieho tlaku Nemeckej ríše? Ak sa uplatnili oba tieto faktory, ktorý z nich prevládal?

Autorka uvádza tri štáty, ktoré vznikli za druhej Svetovej vojny pod tlakom cudzej mocnosti: Mančukuo a Čína-Nankin, ktoré vlastne zriadili Japonci za okupácie tých území v Ázii, a Chorvátsko, ktoré sa osamostatnilo po rozbití Juhoslávie Nemeckom a Talianskom a za ich podpory. Každý z týchto prípadov je *casus* pre seba. Vnútorná i zahraničná politika týchto štátov musela vychádzať z tejto skutočnosti. Treba dodať, že v Chorvátsku v apríli 1941 nevyhlásil samostatnosť Chorvátsky snem, ale Maršal Kvaternik, ktorý na to vymenoval Ante Paveliča za hlavu štátu. Na rozdiel od prvých troch prípadov Slovensko nevzniklo za okupácie a slovenský snem vyhlásil samostatnosť takmer šesť mesiacov pred začiatkom vojny. Nemeckú spoluúčasť možno pokladať za psychologický tlak, no nie za priamy fyzický zásah Nemeckej ríše. Je pravda, že 13. marca 1939 Hitler postavil do výhľadu iné dve riešenia: obsadenie Slovenska Maďarskou armádou alebo rozdelenie Slovenska medzi Maďarsko a Poľsko. Slovenský snem sa však rozhodol deň nato pre riešenie, ktoré bolo za daných okolností najprijateľnejšie. Čo sa celkového postupu týka, slovenský snem, ktorý vznikol podľa Česko-Slovenského volebného zákona, zvolal na zasadanie v zmysle Ústavného zákona z 22. novembra 1938 prezident Hácha. A po vyhlásení samostatnosti on slovenskej vláde gratuloval zvláštnym telegramom. Takto osamostatnenie Slovenska nebolo emancipáciou, t. j. jednostranným aktom z vôle pražskej vlády, ale dobrovoľným rozchodom alebo secesiou.

Vznikla Slovenská republika na základe práva samourčenia? Slovenská ústava, odhlasovaná 19. júla 1939, dovoláva sa v Preambule prirodzeného práva národov na samostatnosť. I keď autorka uznáva, že Slováci boli a sú iný národ než Česi, poznamenáva, že samourčenie bolo r. 1939 len medzinárodnoprávnou zásadou, nie však všeobecným právom. Len v päťdesiatych rokoch začal Sovietsky zväz pre svoju mocenskú sféru formulovať teóriu o "oslobodzovacej vojne v prospech utláčaných národov". Odvtedy

Sovietsky zväz dodávkou zbraní pomohol niekoľkým štátom k samostatnosti, menovite Angole, Južnému Jemenu atď. No ani teraz samourčenie nie je na Západe uznané ako všeobecné právo, ktoré by platilo aj proti Sovietskemu zväzu. Keby to tak bolo, Sovietska armáda by nebola mohla obsadiť svoje vlastné politické satelity vo východnej Európe alebo Afganistan.

Prirodzene, v atmosfére Európy a sveta, rozdeleného na tábor Osi a na tábor, ktorý stál proti nej, vyhlásenie samostatnosti Slovenska vyvolalo odlišné reakcie. Francúzsko a Anglicko uznali Slovenskú republiku len *de facto* a ponechali svojich konzulov v Bratislave. Spojené štáty nevzali Slovenskú republiku na vedomie. Sovietsky zväz po uzavretí paktu medzi Molotovom a Ribbentropom z 24. augusta 1939 uznal Slovenskú republiku *de jure* a zriadil v Bratislave vyslanectvo. Zároveň Slovenská republika zriadila vyslanectvo v Moskve. Po páde Francúzska v lete 1940 aj Petainova vláda vo Vichy uznala Slovenskú republiku *de jure*. Určitý počet európskych i mimoeurópskych štátov, medzi nimi aj viaceré neutrálne, uznali Slovenskú republiku *de jure*.

Pomer Slovenskej republiky k Nemecku. V ďalšom sa autorka zapodieva rozborom stykov, ktoré viazali Slovenskú republiku k Nemecku. Hlavným bodom pozornosti v jej obsiahlej analýze je Ochranná zmluva z 18. a 23. marca 1939 medzi Slovenskom a Nemeckou ríšou. Aká bola povaha tej dohody? Bola medzinárodneprávnym podriadením sa Slovenskej republiky Nemeckej ríši, alianciou s Nemeckom alebo prekrytou anexiou Slovenska Nemeckom? Ani jedna z týchto mienok celkom nezodpovedá skutočnosti, hoci všetky sa vyskytujú v politickej a právnickej literatúre o tejto veci. Nebola to ani anexia, ani zmluva o spojenectve. Okrem toho minister Ďurčanský neviedol vôbec slovenskú zahraničnú politiku "v úzkom uzrozumení" s Nemeckom. Dôkaz toho je, že Vyslanectvo Slovenskej republiky v Ríme malo styky s Britským veľvyslanectvom v Ríme i po začiatku vojny medzi Nemeckom a Veľkou Britániou. V memorandách, ktoré Slovenské vyslanectvo predložilo Britskému veľvyslanectvu, zdôrazňovala sa slovenská neutralita (str. 506). (O tomto František Vnuk uverejnil štúdiu s príslušnými dokumentami britského Foreign Office-u vo *Festschrifte* J. A. Mikuša, ktorý vyšiel pod názvom *Tvorcovia nového Slovenska* v Dobrej knihe za redakcie dr. Jozefa Staška r. 1982.)

Súčasník týchto udalostí, nemecký publicista Grewe charakterizoval Ochrannú zmluvu ako "ochranné priateľstvo" (Schutzfreundschaft). Pravda je, že išlo o zmluvu medzi dvoma nerovnými subjektami medzinárodného práva. Takéto zmluvy však neboli neznáme v minulosti. Dohody, ktorými si menovite Rusko, Anglicko a Francúzsko vynútili rôzne koncessie koncom 19. storočia v Číne, patria do tejto kategórie. No nielen v zámorských krajinách, ale i v Európe mala "Ochranná zmluva" zaujímavý precedent, a to v 19. storočí. "Za Krymskej vojny (švédsky) kráľ Oscar I. (1844-1859) uzavrel zmluvu s Anglickom a Francúzskom, ktorou tieto mocnosti zagarantovali nórske a švédske územie proti Rusku." (*Encyclopaedia Brittanica,* 1960, Vol. XV, str. 552.) Rusko totiž by bolo chcelo získať pozíciu na severnom pobreží Nórska. No táto zmluva ho odstrašila. Slovenskú vládu, keď požiadala Hitlera o ochranu, viedla obava z možnej okupácie Maďarskom. Možno teda vysloviť domnienku, že pre "Ochrannú zmluvu" nedošlo k tej okupácii.

Keďže Slovenská republika mala svoju diplomaciu, nemožno ju prirovnať k Protektorátu Čechy a Morava. Niektorí publicisti ju spomínajú ako "medzinárodný protektorát", "chránený štát" (a protected state) a iní ako "satelit" v nemeckom *Sonnensysteme*. Autorka však robí určitú dištinkciu medzi stupňom závislosti Slovenskej republiky na Nemecku a terajšou závislosťou satelitov stredovýchodnej Európy na Sovietskom zväze. V tomto ohľade pripomína, že pomer terajších satelitov k Sovietskemu zväzu je oveľa užší než bol pomer Slovenska k Nemecku.

Strana slovenskej národnej jednoty vznikla po Mníchove skôr zomknutím všetkých slovenských strán (okrem komunistickej a socialistickej), aby sa účinnejšie dalo čeliť nárokom Maďarov na južné Slovensko, než vplyvom fašizmu, ako to tvrdí Jeshayahu Jelinek vo svojej knihe *The Parish Republic*. Tá strana sa už pre svoju kresťanskú ideológiu, ktorú reprezentoval Tiso, nemôže primerať k národnému socializmu.

Dnes komunistické strany satelitov Sovietskeho zväzu dostávajú priame príkazy z Moskvy nielen čo sa týka vnútornej politiky a hospodárskeho systému (znárodnenie priemyslu, kolektívne roľnícke družstvá atď.), ale sa stotožnili s "proletárskym internacionalizmom" Sovietskeho zväzu v zahraničnej politike. Príkazy z Moskvy išli tak ďaleko, že vedúce osobnosti v komunistickom bloku,

ak nesledovali líniu Moskvy, boli odstránené. Stačí spomenúť rozsudky proti Slánskemu, Clementisovi a spol., ako aj proti Husákovi a iným slovenským "buržoáznym nacionalistom" v Česko-Slovensku, Lászlovi Rajkovi v Maďarsku atď. Odstránenie Gomulku v Poľsku bolo tiež výsledkom tlaku Moskvy. Okrem toho východné Nemecko malo od začiatku okolo 18 Sovietmi nanútených divízií, Maďarsko 4, nehovoriac o dôkladnejšom obsadení Maďarska po revolúcii r. 1956 a Česko-Slovenska po udalostiach z r. 1968.

Takýto drastický vplyv Nemecko nikdy neuplatnilo v Slovenskej republike. Hitler si netrúfal odstrániť Tisu a nemecké úrady sa neodvážili odmietnuť žiadosť Slovenskej vlády o vydanie slovenských komunistov Širokého a Ďuriša, keď týchto zatklo Gestapo v Protektoráte.

Ide tu teda o značné rozdiely. Jednako, napodiv, satelity Moskvy sa "pokladajú v medzinárodnej pospolitosti za samostatné medzinárodnoprávne subjekty" (str. 631). Ony sú dosiaľ členmi Organizácie Spojených národov. Tento druh závislosti je len na vlas odlišný od postavenia Ukrajiny a Bieloruska, sovietskych to republík, ktoré sú tiež členmi OSN.

Tento rozdiel možno vysvetliť iba neurčitosťou obsahu týchto skôr politických než právnych pojmov.

Čo sa týka stupňa závislosti Slovenskej republiky na Nemecku, pôvodkyňa rozoznáva určité postupne odstupňované fázy.

Prvá fáza bola od vyhlásenia samostatnosti do 28. júla 1940, kedy Hitler v Salzburgu donútil Tisu k zmene vlády. "V čase, keď bol Ďurčanský zahraničným ministrom, nielen nemožno vidieť úsilie, ako dosiahnuť užšie uzrozumenie (v slovenskej zahraničnej politike s Nemeckom), ale Ďurčanský oň vôbec nestál." (Str. 507) Ba čo viac, Ďurčanský sa pokúšal o hru, ako by mohol použiť Sovietsky zväz proti Nemecku (tamže). V tejto fáze malo Slovensko zahraničnú politiku neodvislého štátu (tamže).

Ďalším obdobím bola zahraničná politika Tuku, ktorý po demisii Ďurčanského kumuloval predsedníctvo vlády a zahraničné ministerstvo. Tuka bol germanofil, no ani za jeho éry nemalo zahraničné ministerstvo nemeckého poradcu. Tuka sa však radil alebo s nemeckým vyslancom alebo cez neho s Berlínom.

Slovensko malo zaiste s Nemeckou ríšou úzke hospodárske styky. No tieto, dá sa povedať, boli upravené medzinárodnými dohodami.

Pri všetkej prevahe Nemeckej ríše Vehnor však pripúšťa, že Slováci boli majstri "rafinovanej opozície" a "vedeli nemecký vplyv bočnými metódami paralyzovať" (str. 530-531). Napr. Karvaš, prezident Slovenskej národnej banky, mal "spoľahlivého berátera", Buzzi-ho; no jednako dokázal oddisponovať slovenský kapitál do Moskvy a Švajčiarska (str. 531). Hoci niektorí publicisti hovoria o Slovenskej vláde za Tuku ako *Marionettenregierung,* jeho horlivosť sa lámala na Tisovom odpore. Berlín, i keď vedel o tomto rozpore v slovenskej politike, neodvážil sa presadiť "nepopulárneho Tuku" proti "populárnemu prezidentovi" (str. 538-542).

Pokiaľ ide o vojenskú spoluprácu s Nemeckom, treba spomenúť účasť Slovenskej armády na kampani proti Poľsku a neskôr, r. 1941, proti Sovietskemu zväzu. V prvom prípade Slovensko zasiahlo, aby obsadilo územie severnej Oravy, Spiša a Oščadnice, ktoré Poľsko odtrhlo zo Slovenska v minulosti. Slovenská republika nebola donútená zúčastniť sa na tej kampani, no použila túto príležitosť k vyrovnaniu starých účtov (str. 491).

Dňa 24. novembra 1940 Slovenská republika pristúpila k trojpaktu (Nemecko, Taliansko a Japonsko), čím sa stala spojencom tých mocností. *Casus foederis* nastal, keď Hitler začal vojnu proti Sovietskemu zväzu. Neskôr po Pearl Harbor, vládnym vyhlásením v rozhlase Slovensko vyhlásilo, že sa nachodí v stave vojny so Spojenými štátmi a Anglickom (14. decembra 1941). Toto vyhlásenie nebolo však písomne doručené tým vládam. Keď sa o tom prezident Roosevelt dozvedel, povedal, že "také vyhlásenie od bábkovej vlády si nezaslúži pozornosť" (str. 504). Slovenská armáda nebojovala na Západnom fronte.

Nemecký vplyv na Slovensku mala presadzovať vojenská komisia a 12 poradcov. Predsedníctvo vlády, zahraničné ministerstvo, Slovenský snem a niektoré iné úrady nemali žiadnych poradcov. O nich sa Vehnor vyslovil, že v niektorých ministerstvách ich prijali ako "priateľských pomocníkov", kým "v iných sa o nich nikto nestaral" (str. 530).

Keď autorka porovnáva nemecký režim a slovenský, prichodí k záveru, že to boli odlišné systémy. Nemecko bol "Führerstaat", kde Hitler bol aj hlavou štátu aj predsedom vlády. Nemecko odmietlo demokraciu a parlamentný systém už v r. 1933. Slovenská republika však 21. júla 1939 prijala Ústavu, ktorá mala znaky aj liberálneho aj

autoritatívneho štátu. V Slovenskej republike, kde mala prevahu katolícka väčšina, Tuka nepochodil s pokusom hlásať národný socializmus. Slovenské zákony poznali trest smrti, no za trvania republiky nikto nebol odsúdený na smrť a popravený. Humánne momenty sa prejavili aj k utečencom z Nemecka, Protektorátu, Poľska a neskôr k americkým a francúzskym vojnovým zajatcom, ktorí utiekli z Nemecka na Slovensko.

I v židovskej otázke sa prejavil určitý stupeň humanity. Autorka hovorí síce o pogrome na Slovensku v 19. storočí. (''Das Pogrom hatte danach wirtschaftliche Ursachen'', str. 547.) No na Slovensku sa nedá nikdy hovoriť o takých pogromoch proti Židom, aké sa vyskytli v Rusku alebo v ruskom Poľsku. Slovenská republika prijala *Codex judaicus* 9. septembra 1941, ktorý chcel odmocniť hospodársku silu židovstva a ''uviesť ju v porovnaní k ostatnému domácemu obyvateľstvu na sociálne nižšiu úroveň'' (str. 547). Okrem toho Židia, ktorí boli vyňatí z vojenskej povinnosti, museli sa podriadiť pracovnej službe. Na jar 1942 došlo na základe dohody medzi Nemeckom a Slovenskom k deportácii Židov do ''pracovných táborov'' v Poľsku. Podľa tej dohody Židia mali byť použití ako pracovné sily a malo sa s nimi ľudsky nakladať. Ústavný zákon z 15. mája 1942 zaistil však prezidentovi právo udeliť výnimku z deportácií pre tých, ktorých služby sa pokladali za dôležité. Okolo 40.000 Židov bolo vysťahovaných (str. 548). (Toto číslo iní udávajú na vyše 50.000.) Stalo sa tak po uistení, ktoré dal Eichman Tukovi a Machovi, že ''s tými Židmi sa bude v poľských getách zachádzať ľudsky a slušne'' (tamže). Keď sa zanedlho rozšírili chýry, že Židia sú v Nemecku likvidovaní, ďalší odsun slovenských Židov bol zastavený (tamže). Po vypuknutí povstania 29. augusta 1944 minister Haššík, ktorý prevzal Národnú obranu po Čatlošovi, rozpustil všetky židovské pracovné tábory na Slovensku. Keď potom koncom októbra Nemecká armáda potlačila povstanie, zistilo sa, že okolo 2.500 Židov a vyše 30.000 Slovákov zahynulo počas tých bojov.

Keď v šesťdesiatych rokoch niektorí slovenskí Židia, ktorí boli odišli do západného Nemecka, sa pred nemeckými úradmi dožadovali náhrady a odškodnenia za prenasledovanie na Slovensku a dôvodili, že Slovenská republika bola len prekrytou anexiou Nemeckom, nemecká jurisprudencia nevedela zaujať k tejto otázke jednotné stanovisko. Je rozhodnutie súdu, ktoré pokladalo Slovenskú

republiku za celý čas jej trvania za nezávislý štát, iné len do mája 1940, iné do 28. júla 1940 a ešte iné do leta 1942. Iné rozhodnutie priznalo nárok na odškodnenie za prenasledovanie len po obsadení Slovenska nemeckou armádou od začiatku povstania do konca Slovenského štátu. Rozhodnutie súdu vo Frankenthale zo 7. júna 1960 tvrdilo, že Slovensko bolo od začiatku závislé na Nemecku a že Nemecko je zodpovedné za prenasledovanie na Slovensku. Toto rozhodnutie však nenadobudlo právnu účinnosť (str. 458).

Osud Slovenskej republiky na konci vojny z hľadiska medzinárodného práva.

Počas vojny Beneš uzavrel zmluvu so Stalinom o obnove Česko-Slovenska a o priateľstve so Sovietskym zväzom. Jeho tajomník Edvard Táborský potom formuloval teóriu o právnej kontinuite prvej Česko-Slovenskej republiky v knihe *The Czechoslovak Cause,* Londýn 1944. Mníchovská konferencia a všetko, čo po nej nasledovalo, t. j. druhá Česko-Slovenská republika uvedená ústavným zákonom z 22. novembra 1938, Slovenská republika a Protektorát Čechy-Morava, boli podľa tej teórie neplatné. Autorka uznáva politickú povahu tejto teórie, ktorá mala presvedčiť Spojencov o obnovení Česko-Slovenska v jeho pôvodných hraniciach a predmníchovských politických pomeroch (str. 589). Ku koncu vojny aj Anglicko a Francúzsko prijali túto teóriu, hoci predtým boli uznali Slovenskú republiku *de facto*. Potom Sovietsky zväz obsadil Slovenskú republiku a spojil dobyté územie s českými krajinami v tretie Česko-Slovensko.

Ôsmeho mája 1945 slovenská vláda dr. Štefana Tisu v Kremsmünstri kapitulovala pred Spojencami a dala sa pod ochranu americkej armády odovzdaním kapitulačnej listiny generálovi W. E. Collierovi. Česko-Slovensko bolo teda obnovené bez plebiscitu a proti vôli veľkej väčšiny obyvateľstva Slovenska. Hoci predtým v Atlantickej charte Roosevelt a Churchill boli za právo národov na samourčenie, v prípade Slovenska sa to negligovalo.

Česko-Slovensko sa obnovilo v predmníchovských hraniciach, no predmníchovské politické strany boli zrušené. Česi potom zlikvidovali 230.000 a vyhnali tri milióny sudetských Nemcov. V tejto politike Sovietsky zväz podporoval Beneša a Gottwalda. Pre Sovietov to bol vítaný ťah, ako si zaviazať vďačnosť a poddajnosť Čechov pre nedohľadnú budúcnosť.

Závery Karin Schmid-ovej sa dajú zhrnúť do týchto bodov:

Pred r. 1939 jestvovalo na Slovensku národné hnutie za samosprávu, ktorému Česi dlho odporovali a ktoré sa po Míchove koncom r. 1938 pretvorilo na hnutie za štát. Toto hnutie nevzniklo z nemeckej iniciatívy, ani z činnosti nemeckej "piatej kolóny", i keď ho Nemecko podporovalo. Preto Slovenská republika nebola výtvorom Nemeckej ríše, ale vôle Slovákov po vlastnom štáte.

Ešte v máji 1937 rozhodol Hitler začleniť české krajiny do Ríše. No voči Slovensku neprejavil také úmysly.

Slovenský parlament bol formálnoprávne i materiálnoprávne kompetentný vyhlásiť samostatnosť.

Slovenská republika bola uznaná značnou časťou medzinárodnej pospolitosti.

Slovenská republika bola hospodársky životaschopná a jej právny systém fungoval normálne. Len povstaním sa táto situácia zmenila.

Po 28. júli 1940 bola Slovenská republika quasi medzinárodnoprávnym protektorátom Nemecka, podobným pomeru Spojených štátov k niektorým vtedajším republikám Latinskej Ameriky (str. 636).

Obsadenie Slovenska po povstaní nebola nemecká anexia, ale dôsledok vojnových udalostí.

Čatloš chcel Slovensko odpútať od Nemecka a pridať sa s armádou ku Spojencom za predpokladu, že uznajú samostatné Slovensko. Povstalci to však prekazili.

Pri úsilí o obnovenie Česko-Slovenska Beneš nebol oprávnený dovolávať sa zásady *Ex injusticia jus non oritur*. Utvorením Protektorátu Čechy-Morava Čechom sa stala krivda. No nemožno to povedať o Slovensku, ktoré sa vyhlásilo za samostatné. Beneš mohol pracovať za samostatnosť pre český národ, no nie za obnovu celej predmníchovskej republiky.

Obnovené Česko-Slovensko je kreáciou víťazných Spojencov (str. 583) a došlo k nemu bez súhlasu Slovákov. Nebolo na Slovensku ani plebiscitu, ani mierovej zmluvy so Slovenskou republikou. Z hľadiska Slovenska nebol pre obnovenie Česko-Slovenska právny dôvod. Existencia Česko-Slovenska sa však právne obnovila Ústavou z r. 1948, ktorú prijali Česi i Slováci.

Po vyhlásení Česko-Slovenskej federácie Ústavným zákonom z 28. októbra 1968, ku ktorému došlo pre odpor Slovákov proti

podriadenému postaveniu v Česko-Slovensku (zákon ten spomína právo oboch národov na samourčenie do odtrhnutia), sa zdá, že nateraz môžu Slováci pokladať Česko-Slovenskú federáciu za právne konsolidovaný štát.

Autorka končí svoju knihu týmto úsudkom:

''Slovenská republika môže slúžiť za príklad, že štát ako subjekt medzinárodného práva môže vzniknúť aj s cudzou pomocou. Predpokladá to však pevné úsilie o samostatnosť a určitú diplomatickú zbehlosť vedúcich osobností v tom zmysle, že použijú cudziu pomoc pre vlastné ciele a že ju podriadia vlastnej vôli v prospech štátnosti.'' (Str. 638)

* * *

Toto je zhruba obsah Karin Schmid-ovej knihy, ku ktorému si recezent dovolil len niekoľko poznámok, akoby dodatočných ťahov štetcom, aby zvýšil farebnosť jej vlastnej maľby. Teraz mu prichodí urobiť určité komentáre k niektorým bodom argumentácie autorky a k celej koncepcii jej obšírneho diela.

Najprv sa vnucuje faktická poznámka ohľadne percenta slovenského obyvateľstva na začiatku Česko-Slovenskej republiky. Na str. 33 autorka spomína, že Slováci tvorili 11 percent. Odvoláva sa pritom na Ottu Boelitza, *Das Grenz-und Auslanddeutschtum*, München und Berlin, 1926. Uznáva však, že tento autor neudal žiadny prameň pre túto štatistiku. Pravdou je, že Slovákov bolo pri sčítaní ľudu r. 1920 18 percent.

Jedným z najvážnejších dôvodov rozchodu Slovákov s Čechmi, ktorý autorka osobitne nezdôraznila, je zo strany Čechov porušenie dohôd, na základe ktorých vzniklo Česko-Slovensko. Idea Česko-Slovenska bola v partnerstve alebo asociácii dvoch národov. Zračí sa to z Clevelandskej, Kyjevskej a Pittsburskej dohody. Aj v Martinskej deklarácii z 30. októbra 1918 jej podpisovatelia vyslovili presvedčenie, že slovenský národ pri všetkej ''kultúrnej jednote'' s Čechmi ''nebude vylúčený z požehnania pokoja a zo spolku národov, ale i jemu bude popriate, aby sa dľa svojho rázu mohol vyvinovať a dľa svojich síl prispel ku všeobecnému pokroku človečenstva.''

Aj Parížske mierové zmluvy uznali kontraktuálny základ Česko-Slovenskej republiky, keď ju zaregistrovali ako úniu (zväzok) dvoch

národov a teda ako dôsledok dvojstrannej dohody. Ústava Republiky z r. 1920 to síce zamlčala, ale Ústavný zákon z 22. novembra 1938 spomenul Pittsburskú dohodu ako dôvod pre existenciu Česko-Slovenského štátu. Keďže Česi túto i ostatné dohody porušili tým, že organizovali centralizovaný štát, Slovensko bolo oprávnené vrátiť sa do stavu, v akom ho nechal rozpad Uhorska.

V inom ohľade, ktorý autorka tiež nestihla spomenúť, je hypotéza, že medzinárodné partnerstvo bolo uskutočnené – ako každá podobná dohoda za predpokladu platnosti klauzuly *rebus sic stantibus*. Mníchovská dohoda však natoľko pozmenila podmienky, menovite politické a hospodárske, partnerstva s Čechmi, že Česko-Slovensko prestalo byť životaschopným útvarom. Beneš sám napísal, že "Mníchov bol smrteľným úderom pre Česko-Slovensko". (Où vont les Slaves, Paris, 1948, str. 209.) Mníchov a sudetonemecký problém bol otázkou českých krajín. Začlenenie sudetských Nemcov do Česko-Slovenska sa uskutočnilo bez ohľadu na ich protesty a proti ich právu na samourčenie, ktoré Wilson použil proti Rakúsko-Uhorsku. Toto spôsobilo obavy Spojencov o trvalosti tohoto usporiadania. Od samého začiatku zodpovední štátnici mohli predvídať, že tento rozpor predstavuje rušivý prvok pre budúcnosť Česko-slovenska. No Masaryk a Beneš sa spoliehali na víťazstvo Dohody ako trvalú politickú konšteláciu a odmietli ho vziať na vedomie. R. 1918 Česi mohli redukovať tento problém aspoň odstúpením chebského, rumburského a broumovského výbežku Nemecku a tým zmenšiť počet sudetských Nemcov na 1.5 milióna. Tým však, že trvali na historickej celistvosti Českého kráľovstva, značne oslabili Česko-Slovenský štát.

Keď sa r. 1938 konštelácia zmenila, Beneš poslal ministra Nečasa do Paríža k Leonovi Blumovi a cez neho k Daladierovi s odkazom, že je ochotný prijať odstúpenie sudetského územia Nemecku. Keď k tomu zanedlho v Mníchove došlo, podmienky v českých krajinách sa podstatne zmenili. Životaschopnosť Čiech a Moravy bola podťatá. Okrem toho pred r. 1918 Slovensko nikdy nepatrilo do zväzku Nemeckej ríše, ako pred r. 1806 patrili české krajiny. V dôsledku toho nebolo pre Slovensko žiadneho dôvodu, aby sa stotožnilo s ich osudom vrátane začlenenia do Tretej ríše.

Obnova Česko-Slovenska čisto na základe víťazstva Spojencov má určitú analógiu v nedobrovoľnej únii Nórska so Švédskom v rokoch

1814-1906. Je známe, že od 15. storočia do 1814 Nórsko bolo pod vládou dánskych kráľov. R. 1807 dánsky kráľ Christian VII. pre anglický útok na dánske loďstvo (tzv. "George Canning coup") sa spojil s Napoleonom proti Anglicku. Na rozdiel od toho Švédsko bolo spojencom Anglicka proti Napoleonovi.

R. 1810 Švédsko zvolilo za kráľa Jeana Bernardotte-ho, jedného z maršalov a rivalov Napoleona. Ku koncu napoleonských vojen r. 1814 Bernardotte donútil dánskeho kráľa Fridricha VI. dohodou v Kiele, aby sa vzdal vlády nad Nórskom v prospech Švédska a obsadil Nórsko. "Za pomoc proti jeho bývalému veliteľovi Napoleonovi Spojené veľmoci sa takto (uznaním toho obsadenia) odmenili Bernarrdotte-ovi za jeho politiku." (*Encyclopaedia Brittannica*, 1960, Vol. XVI, str. 551.) Skoro 100 rokov Švédi chceli ovládať Nórsko v mene tzv. *Scandinavianismu*. To bola podobná ideológia, ako bol "čechoslovakizmus" pre Beneša.

Keďže Benešova zmluva so Stalinom z 12. decembra 1943 zaisťovala Sovietskemu zväzu výlučný vplyv na Česko-Slovensko, zostáva záhadou, prečo západní Spojenci prijali obnovu Česko-Slovenska bez námietok. O toľko viac, že za druhej svetovej vojny Benešova pomoc západným Spojencom bola minimálna, kým on dostal od nich podstatné úvery.

Náhľady Karin Schmidovej o dodatočnom súhlase Slovenska s česko-slovenským štátnym zväzkom (strany 608-611) vzbudili u recenzenta určité pochybnosti. Ona totiž berie do úvahy voľby, Ústavy a ústavné zákony, v prevedení ktorých aj Slováci mali účasť, no odhliada od politických pomerov. Voľby, ktoré sa konali r. 1946, len zdanlivo legalizovali právne pomery v Česko-Slovensku. Slovensko si totiž nemohlo slobodne voliť strany. Ak demokratická strana získala 43 mandátov a komunisti 21, to mohlo svedčiť len o voľbe menšieho zla, no nie o definitívnom súhlase slovenského obyvateľstva s Česko-Slovenským štátom. V apríli 1947 pred Tisovou popravou Praha poslala do okolia Bratislavy vojenské jednotky z českých zemí, aby zabránili akejkoľvek reakcii. V septembri a októbri 1947 česká komunisticko-socialistická väčšina dala zavrieť do 2.000 Slovákov, aby pod zámienkou "separatizmu" zastrašila slovenské obyvateľstvo. Osemnásteho novembra 1947 za súhlasu tej väčšiny Husák uskutočnil na Slovensku *coup d' état* tým, že v Zbore povereníkov nanútil reorganizáciu, ktorá zbavila Demokratickú

stranu jej väčšinového charakteru. Na rozdiel od toho prevzatie moci 25. februára 1948 komunistami a socialistami v Prahe nemožno nazvať *coup d' état*, keďže v Čechách a na Morave komunisti a socialisti predstavovali 80 percent. Boli by teda museli urobiť *coup* proti sebe. Demokratická strana bola rozpustená a jej vodcovia utiekli do exilu. Ústavou z r. 1948 nadiktovala Praha Slovensku komunistický politický a hospodársky systém, o ktorom Slováci nemohli slobodne hlasovať. Potom nasledovali procesy proti "slovenským buržoáznym nacionalistom", na základe ktorých Clementis bol popravený a Husák a spol. odsúdení na mnohé roky. Nato vládu nad Slovenskom prevzali takí "Slováci" ako Viliam Široký, internacionalista maďarského pôvodu, alebo Česi Karel Bacílek, Pavel David, Antonín Medveď atď. R. 1956 za revolúcie v Maďarsku Praha opäť vyslala vojenské jednotky z českých krajín na Slovensko, zrejme, aby zastrašili slovenské obyvateľstvo, ktoré prejavilo sympatie s maďarskou revolúciou. No ani Česko-Slovenskú federáciu z r. 1968 nemožno celkom pokladať za súhlas Slovákov s existenciou Česko-Slovenska. Toto zapojené Benešom so súhlasom českej väčšiny do sovietskej záujmovej sféry podobá sa sovietskemu pracovnému táboru, v ktorom väčší gang chce rozkazovať menšiemu. Po sovietskej okupácii Česko-Slovenska tieto dva gangy iba našli akýsi prekérny *modus vivendi*. No ohrady toho tábora stále stráži Sovietska armáda, ktorá je nielen v ČSR, ale aj v Maďarsku, Poľsku a východnom Nemecku. Je teda možné v takejto situácii formálnoprávne akty pokladať za záväzné?

Čo sa týka celkového rázu diela, možno povedať, že medzinárodnoprávnické úvahy a právnická erudícia autorky prevládajú nad úvahami medzinárodnopolitickej povahy. Toto nechce byť úsudok o forme intelektu. Toto je len konštatovanie o povahe medzinárodného systému, ktorý sa prejavuje navonok vo viditeľných formálnych aktoch a dohodách, zakiaľ ich motívy a ciele sú, ako by povedal Kelsen, "metajuristické".

Štátoveda je svojou povahou vedou politickou, teleologickou, t. j. vedou o verejných cieľoch a prostriedkoch spoločnosti, kým právo štátu je príkazovým alebo zákazovým regulatívom spoločnosti v záujme spoločného dobra. Štát ako motív, tendencia alebo cieľ predchádza právo. Sú štáty, ktoré vznikli z revolúcií a len neskôr sa stali právnymi subjektami. Právo teda nedeterminuje politickú povahu

štátu, ale politika determinuje jeho právny systém. Sú preto demokracie a diktatúry, liberálne a autoritatívne štáty, ktorých právny systém je len odrazom politiky.

V medzinárodných vzťahoch je politika niečo ako golfské prúdy v oceánoch, alebo podzemné vulkanizačné sily, ktoré neodvratne pôsobia na jestvujúce inštitúcie a právne systémy na povrchu. V medzinárodnej politike prevládajú záujmy nad právami. Identické alebo príbuzné záujmy viacerých štátov vytvárajú aliancie a protialiancie. (Carl Schmitt to volal konfrontáciou medzi *amici* a *hostes*.) Tým sa v rámci medzinárodných vzťahov formujú politické konštelácie, ktoré sa neobídu bez motorického centra. Stred takéhoto "slncového systému" neodvratne vyvíja gravitačnú silu na okolité štáty bez ohľadu na ich postoj. Je to ako s Newtonovým gravitačným zákonom vo vesmíre. Takto slabšie a menšie štáty stávajú sa klientami, či satelitmi veľmocí. Táto skutočnosť je taká stará, ako sú dejiny ľudstva. Keď sa záujmy dvoch protivných konštelácií krížia, vznikajú konflikty a vojny, po ktorých víťazi uplatňujú slogan *Vae victis!* Nato presadia nové štáty a zoskupia nové konštelácie.

Česko-Slovensko tiež vzniklo ako štát určitej politickej konštelácie. Vnútropoliticky vyšlo, pravda, z dohôd medzi Slovákmi a Čechmi, no zahraničnopoliticky bolo výsledkom víťazstva Dohody nad mocnosťami Trojpaktu.

V tridsiatych rokoch, keď Dohoda ustrnula v pozícii unavených víťazov, vznikla konštelácia nespokojencov s reparáciami a rozdelením kolónií. Nemecko, Taliansko a Japonsko hlásali "nový poriadok" vo svete. Mníchov bol výrazom toho "nového poriadku". Keď sa Francúzsko a Veľká Británia nevedeli postaviť proti tomu poriadku, ba uvítali ho ako záchranu mieru, čo mohlo robiť Slovensko?

Bola Slovenská republika klientom Nemecka? Treba priznať, že bola. No nestala sa ním dobrovoľne. Bol to len dôsledok medzinárodného systému, ktorý sa nevedel vzoprieť uchvátiteľskej sile Nemecka. Tejto nevedeli odolať ani väčší susedia. Slovensko po rozhodnutí Ciana a Ribbentropa 2. novembra 1938 stratilo 272.000 Slovákov v prospech Maďarska. Celkový počet obyvateľov na Slovensku bol potom 2.6 milióna. Mohlo sa Slovensko postaviť Hitlerovi na odpor? Bolo by bývalo práve také zmetené ako bolo Poľsko.

Politické konštelácie sú teda primárne danosti v medzinárodných vzťahoch. Dohody, ako bol *Schutzvertrag* alebo spojenectvo Slovenskej republiky k Ose, boli len dôsledkami.

Štáty podľa mocenskej potencie sú alebo veľmoci, druhoradé mocnosti, malé štáty a v prítomnosti aj ministáty. V ich vzťahoch niet mocenskej rovnosti práve tak ako ani rovnosti pred zákonom, pretože medzinárodná pospolitosť nie je centralizovaná. Teórie o "rovnej suverenite štátov" alebo o "suverennej rovnosti štátov" (Charta OSN) sú len žargónom publicistov a diplomatov. Dosiaľ v dejinách boli vždy "vedúce mocnosti" a "sprievodné štáty" (*Gefolgschaft* alebo *commitatus* v stredoveku). Rím poznal *civitates foederatae* a *civitates subjectae*. Viedenský kongres 1814-1815 rozoznával medzi *puissances à interêt général* a *puissances à intérêst limité*. Heinrich Triepel, známy nemecký medzinárodný právnik, napísal knihu *Die Hegemonie* (Stuttgart 1938), v ktorej analyzoval problém hegemoniálnych konštelácií a závislosť štátov ako ich dôsledok. Autorka spomína Manfreda Langhansa, pôvodcu knihy *Die Grossen Mächte geojuristisch betrachtet* (München und Berlin 1931) a jeho teóriu o ôsmich stupňoch vo vzťahoch štátov od úplnej nezávislosti po úplnú závislosť podľa toho, či ide o cudzie vplyvy na domácu i zahraničnú politiku určitého štátu a či tie vplyvy sú úplné alebo čiastočné. Toto teoretické "štiepanie vlasov" je len právnickou racionalizáciou politickej skutočnosti, že jestvujú medzi štátmi závislosti, ktoré odkazujú pojem suverenity do ríše právnych abstrakcií.

Za druhej svetovej vojny americký liberálny novinár Walter Lippman formuloval Rooseveltovu teóriu "dobrého susedstva" v týchto myšlienkach: "Dobré susedstvo viaže veľkú mocnosť k malým štátom natoľko, že sú spojencami v pokoji i vo vojne. Veľká mocnosť dáva ochranu, ktorú — vzhľadom na modernú vojnovú technológiu — malý štát si nemôže dovoliť. Malý štát uplatňuje reciprocitu podľa svojich možností: poskytuje strategický materiál pre spoločnú ochranu a používa svoje suverenné moci, aby chránil svojho veľkého suseda proti infiltrácii, intrige a špionáži." (*U. S. War* Aims, Little, Brown & Co, Boston 1945, str. 83-84.)

Možno sa pýtať, či sa odvtedy situácia napravila.

Sovietsky zväz je teraz rozvalený po celom euro-ázijskom kontinente ako Guliver a uplatňuje Brežnevovu doktrínu ako nové medzinárodné právo pre komunistický svet. Nielen Liliputánci

stredovýchodnej Európy, ale ani mocný Západ si s ním nevie rady.

Nemecko a Japonsko, bývalí nepriatelia Ameriky, sú dnes jej chránencami a klientami. Kto by bol myslel, keď sa podpisovali mierové zmluvy, že Spojené štáty raz budú musieť rozostrieť svoju nukleárnu ''umbrellu'' nad týmito bývalými nepriateľmi.

Toto svedčí, že terajší medzinárodný systém je prekonaný. Bolo by na čase, aby právnici začali rozmýšľať o novom svetovom poriadku, ktorý by nespočíval na záujmových konšteláciách, armádach a špionáži, ale na živých kultúrnych organizmoch, akými sú národy v etnickom zmysle. Mnohé z nich boli dosiaľ pešiakmi veľmocí na šachovnici sveta.

Po druhej svetovej vojne bola príležitosť zmeniť tento obsolétny systém. Spojenci však po dohode alebo na nátlak Sovietskeho zväzu utvorili Organizáciu Spojených národov, ktorá konštelačný systém nezrušila, ale potvrdila. Preto jestvuje NATO a Varšavský pakt a zoskupenia politickej, vojenskej alebo hospodárskej povahy v Treťom svete. OSN je iba karikatúrou toho, čo mala predstavovať. Sovietsky zväz, ktorý je členom Rady bezpečnosti OSN, aby chránil Organizáciu a jej členov, drží napodiv celý rad štátov-členov OSN pod svojou akoby trvalou okupáciou.

Amerika, ktorá vznikla z 13 kolónií, vzala si za heslo *E pluribus unum*. Odvtedy sa stali Spojené štáty ''unum'' nielen čo do pôvodných území, ale aj čo do rôznosti rás a kultúr. Svet tiež, či to niekto chce alebo nie, predstavuje fyzickú jednotu s variáciou rás a kultúr. Amerika je teda najviac povolaná, aby v nukleárnej dobe navrhla poriadok svetovej demokracie. V takom poriadku musí prevládať právo národov nad záujmami štátov, jednotné svetové právo nad konšteláciami. Ľudstvo alebo prijme spoločnú svetovú autoritu, alebo mu hrozí záhuba.

SLOVAK POLITICS, Essays on Slovak History in Honour of Joseph M. Kirschbaum, Edited by Stanislav J. Kirschbaum, Slovak Institute 1983, Cleveland-Rome, strán XVIII. a 380.

Kniha "Slovak politics" je mnohovýznamná pre viaceré príčiny. Na prvom mieste nám treba prejaviť radosť a uspokojenie nad skutočnosťou, že medzi jej autormi sú príslušníci mladej slovenskej generácie, ktorá vyrástla v cudzom prostredí, ale nepochybne cíti po slovensky (S. Kirschbaum, E. Bosáková, Z. Mikulová). To je dôkaz, že vonku náš národ ešte žije.

Na druhom mieste treba pozdraviť túto knihu, lebo ňou cudzina dostáva ďalší obraz o slovenskej politike. Hovorím ďalší, lebo sa len pripojuje, a to veľmi dôstojne, k sérii vzácnych štúdií, ktoré v cudzích rečiach o slovenskej politike už uverejnili mnohí záslužní slovenskí autori (Ďurčanský, J. Kirschbaum, J. Mikuš, A. Grébert, M. S. Ďurica, F. Vnuk a i.). Zrejmým úmyslom knihy bolo dať cudzine historický obraz postupnosti slovenskej politiky.

Na treťom mieste treba vyzdvihnúť, že knihou bol poctený jeden z dvoch najvýznamnejších slovenských politikov v zahraničí (druhým bol F. Ďurčanský, ktorý sa sedemdesiatky nedožil). Je spravodlivé, aby si národ uctil tých, čo mu venovali celý svoj život, i keď za dnešných politických okolností toto uctenie slovenského politika dr. Jozefa Kirschbauma deje sa len veľmi obmedzene.

Konečne radostnou okolnosťou je, že poctu pripravil pre veľkého otca jeho syn, čo muselo pripraviť otcovi nesmiernu radosť, lebo nič nesladí rodičovi život viac ako podarené deti. O príprave tejto knihy otec nič nevedel: syn prekvapil otca a predbehol priateľov, ktorí robili zbierku štúdií k jeho sedemdesiatke. Málo máme príkladov v našich dejinách príkladnej dvojice otca a syna v službách národa.

Úvod do knihy obsahuje krátke predstavenie pocteného z pera dr. Karola Murína. Redaktor si nemohol vybrať lepšiu osobu pre tento cieľ. K. Murín primerane vyjadril základné rysy politickej činnosti oslávenca. Veď kto ho lepšie pozná než Karol Murín?

Podľa veľmi podarenej osnovy redaktora táto kniha o slovenskej politike má štyri časti: prvá časť podľa nadpisu "In Search of a Viable Option" a či "Hľadanie východiska" má zaoberať obdobie 1848-1918; druhá časť je venovaná "Hľadaniu prijateľného riešenia"

(1918-1939); tretia ''Udržiavanie národných tradícií'' zaoberá sa Slovenskou republikou (1939-1945); štvrtá časť berie si pred seba urobiť porozumiteľným ''Boj o re-definíciu'' (1945-1948). Kniha sa končí rokom 1948, teda vtedy, keď prevzali komunisti moc, čím sa začala nová kapitola v živote slovenského národa.

V prvej časti E. Bosáková píše o ''Česko-Slovenských vzťahoch a študentskej organizácii Detvan'' (s. 6-42) a dr. Z. Mikulová o ''Milanovi Hodžovi a politickej moci'' (s. 42-63).

V druhej časti dr. Alexander má štúdiu o ''Slovensku v záznamoch nemeckého zahraničného úradu'' (s. 63-157) a dr. Stanislav J. Kirschbaum píše o ''Slovenskej ľudovej strane: politike opozície'' (s. 157-188).

V tretej časti dr. Karin Schmid rozoberá ''Ústavu Slovenskej republiky 1939-1945'' (s. 191-220), dr. Lisa Guarda Nardin píše o ''Politickom programe prezidenta Tisu'' (s. 221-250) a prof. M. S. Ďurica o ''Zahraničnej politike Slovenskej republiky'' (s. 251-283).

V štvrtej časti rozoberá prof. Stanislav Kirschbaum ''Vzburu z r. 1944'' (s. 284-313) a prof. F. Vnuk zaoberá sa ''Slovensko-českými vzťahmi v povojnovom Česko-Slovensku 1945-1948'' (s. 314-371).

Kniha sa končí vybranou bibliografiou Jozefa M. Kirschbauma a indexom mien.

Čo sa týka prvej časti, mám dojem, že chýba v nej odborné pojednanie o politike štúrovcov. Aj oni hľadali, a to ako prví v našich dejinách, ''a viable option''. Štúr ako poslanec uhorského snemu výdatne bránil slovenské politické návrhy na prijateľné riešenie slovenskej otázky v Uhorsku. Po Štúrovi bol poslancom v uhorskom sneme Viliam Paulíny-Tóth, ktorého činnosť na pôde snemu bola veľmi čulá. Paulíny patril k štúrovsko-memorandovej škole.

Dôležitú politickú tendenciu predstavovala ''Nová škola'' na čele s J. N. Bobulom, ktorá vo voľbách r. 1871 dosiahla troch poslancov. Aj títo hľadali, hoci nenašli, ''a viable option''.

Redaktor venoval štúrovskej politike niečo menej ako jednu stranu (s. 4) a ''Novú školu'' ani nespomenul. Musíme predpokladať, že redaktor nenašiel primerané osoby na spracovanie týchto veľmi dôležitých tematík. Týmito pojednaniami bola by bývala úplná prvá časť, venovaná ''to the search of a viable option 1848-1918''.

Po týchto nejestvujúcich dvoch pojednaniach redaktor veľmi logicky siahol k činnosti ''Detvana'', lebo tam sa kvasila jedna z

tendencií v slovenskej politike. Úlohu zveril dr. Bosákovej, ktorá vykonala veľmi vzácnu prácu. Mladé pokolenie vždy hľadá nové cesty; to patrí k podstate ľudstva. Niet sa čo diviť, že mnohí, nie všetci, príslušníci "Detvana" mali kritický postoj k martinskému stredisku slovenskej politiky a že chceli prelomiť reťaze, ktoré držali sputnaný slovenský život. Položenie národa bolo zúfalé. Že hľadali nové východiská, to len dokazovalo, že mali živé národné cítenie. Bosáková chladno zaznačuje ich horlenie za "česko-slovenskú vzájomnosť", za "česko-slovenskú kultúru" a ich spoluprácu v pražskej "Československej jednote". Zaznamenáva ich styky s Masarykom, hoci podľa nej tento nikdy do "Detvana" neprišiel, zobrazuje činnosť hlavných predstaviteľov (Šrobár, Štefánik a i.) a ich konečné pochopenie, že len rozhýbaním pospolitého ľudu bude možné odvrátiť osudový zánik národa. Stadiaľ ich úsilie zakladať potravné a úverné družstvá. Ale toto bola už myšlienka Štúrova, ktorú oni po tridsiatich rokoch iba znovu objavili.

Toto obdobie treba dokresliť postojom Vajanského, ktorý na začiatku prijímal myšlienky príslušníkov "Detvana", ktoré začali uverejňovať v "Hlase", ale neskôr ich zamietol v mene svojstojnosti národa. Je pravdou, že politické národné stredisko v Turč. Sv. Martine nebolo dosť výbojné, ale predsa len udalosti overili politickú intuíciu Vajanského, ktorý bol presvedčený, že situácia zreje nezadržateľne k vojne a že vtedy sa naskytne vhodná chvíľa oslobodenia národa.

Správne uzaviera svoju štúdiu Bosáková tým, že "Detvanov" príspevok k obnoveniu slovenského nacionalizmu tak doma ako aj mimo Slovenska bol "pozoruhodný" (s. 34).

Nie menej zaujímavý je rozbor osobnosti dr. Hodžu v pojednaní dr. Zuzky Mikulovej, i keď mnohí azda s ňou nesúhlasia, lebo v prípade Hodžu ide o veľmi komplikovanú osobnosť.

Dr. Hodža tiež hľadal východisko pre slovenské politické položenie a to cez moc viedenského cisárskeho dvora. Pracoval ako samotár v úlohe dvorného poradcu. Čo by bolo vzniklo z tejto Hodžovej činnosti, ktorej cieľom bolo "udržanie ríše" (ale len pri jej prestavbe), ako to vyplýva z audiencie u Františka Ferdinanda zo 14. marca 1913 (s. 50), to ostane naveky "futuribile", lebo zavraždenie následníka trónu zavrelo túto bránu a dr. Hodža začal hneď hľadať iné cesty. Dr. Mikulovej sa podarilo zobraziť dr. Hodžu takého, akým

ako politik bol: pragmatista, oportunista a karierista: ''jeho osobnosť viedla k pokusom manipulovať moc pre dobro seba samého a pre Slovákov len na druhom mieste'' (s. 43). S týmto zobrazením plne súhlasím. To sa ukázalo hneď po vojne. Rýchle napísal ''Československý rozkol'', hoci ako mimoriadne inteligentný človek musel vedieť, že nijaký rozkol nejestvoval, lebo nikdy nejestvovala národná jednota medzi Slovákmi a Čechmi. Knihou hľadal mocenské postavenie v Prahe a ho dosiahol. A predsa bol Slovákom, čo sa ukázalo r. 1943 v jeho postoji proti dr. Benešovi. Vtedy by iste nebol písal o rozkole. Prozreteľnosť mu ušetrila ďalšie sklamania z jeho ''česko-slovenskej'' politiky, ktorú zamietli aj mladí agrárnici r. 1932 na zjazde mládeže v Trenčianskych Tepliciach.

V úvode do druhej časti, označenej ako ''hľadanie prijateľného riešenia'', prof. Kirschbaum zaznačuje skutočnosť, že ''slovenskí vodcovia optovali za politické zjednotenie s Čechmi'' (s. 64). Ale nie za národnú jednotu s Čechmi, v čom sa rozchádzali Slováci a Česi od samého vzniku Česko-Slovenska.

V tejto časti nesmierne dôležitou je štúdia dr. Alexandra o záznamoch o Slovensku v nemeckom zahraničnom úrade. Tieto záznamy sú uverejnené na konci štúdie v pôvodnom nemeckom znení. Prvý záznam je zo 17. novembra 1918 (teda sotva dva týždne po vzniku ČSR), posledný z 28. novembra 1921. Obsahujú 54 strán. Ide o informácie, ktoré začali posielať nemecké diplomatické osobnosti z nového štátu. Záznamy majú ráz objektívnosti a presnosti, ktoré udivujú. Zvlášť zasluhuje pozornosť informácia pražského nemeckého vyslanectva zo 6. septembra 1920 o situácii na Slovensku. Až raz budem mať čas, vrátim sa k nej.

Zo slovenského hľadiska bolo by zaujímavé poznať maďarské záznamy o vyjednávaniach Hodžu s maďarskou vládou v novembri 1918 v mene slovenskej národnej rady, teda po Martinskej deklarácii.

Ďalšou mimoriadnou štúdiou v tejto časti je rozbor postavenia Slovenskej ľudovej strany od samého Česko-Slovenska, a to z pera redaktora ''Slovenskej politiky'' prof. Kirschbauma. Autor ju označil ako politiku opozície, ktorou aj bola. Správne zaznačuje, že to, čo hnalo Slov. ľudovú stranu do opozície, bola pražská ''československá'' ideológia a neustále nanucovanie myšlienky ''československého'' národa (s. 181). Pre Slovenskú ľudovú stranu ''prijateľné'' riešenie bola autonómia. To bola jej politická alfa a omega, teda

politická opcia. A podľa našej historickej zákonitosti jedine správna, ako to tejto strane potvrdili aj mladí príslušníci centralistických strán na Slovensku, ktorí r. 1932 dezauovali Šrobára, Dérera, Hodžu a iných "čechoslovákov". Škoda, že prof. Kirschbaum nevenoval tomuto zjazdu pozornosť, lebo on predstavuje podstatný zlom v politickom živote Česko-Slovenska, nakoľko celý slovenský národ schválil autonomistickú politiku Ľudovej strany. Česi nepochopili vtedy slovenský národ práve tak, ako ho ani dnes nechápu. Tento národ má len jednu snahu: nebyť dôvažkom politiky iných národov.

V úvode tretej časti redaktor píše: "Slovenská republika bola vyhlásená ako výsledok nerozriešených česko-slovenských napätí a rýchle meniacej sa medzinárodnej situácie" (s. 189). A právom sa sťažuje, že politickí historici Západu nevenovali patričnú pozornosť slovenskej štátnosti a jej výklad znetvorili.

Ako som už napísal, tri pojednania sa venujú politike Slovenskej republiky.

V prvej štúdii Karin Schmid rozoberá ústavu Slovenskej republiky. Nielenže prepisuje základné ustanovenia Ústavy,ale ju aj analyzuje. Prichádza k záveru, že bolo by ťažko posudzovať slovenskú Ústavu ako "napodobeninu národnosocialistického poriadku Nemeckej ríše" (s. 216). Práve naopak: "Slovenská ústava musí byť hodnotená ako zaujímavý a nezávisle poňatý dokument svojho času" (s. 216).

A to preto, lebo kým nacistické Nemecko spojilo v jednej osobe funkciu prezidenta a predsedu vlády, slovenská Ústava oddelila tieto dve funkcie a toto oddelenie sa aj v skutočnosti prejavovalo. Tiež je známe, že nemecká vláda mohla vydávať zákony, čo slovenská Ústava nepripúšťala. A konečne v Nemecku národný socializmus nahradzoval náboženstvo, čo na Slovensku neprišlo do úvahy.

Aj napriek tomu, že prezident Tiso bol pozdravovaný ako vodca, nemal ani zďaleka plnú moc, ako to bolo v Nemecku. Išlo o napodobeninu vonkajška pod tlakom Tukovej ambície, ako na to poukazujem v knihe "Za život národa — za trvanie štátu", kde rozoberám "slovenský národný socializmus".

Túto tézu zastáva aj dr. Schmid.

Podľa nej "slovenskú ústavu možno opísať ako autoritatívny systém s prekvapujúcimi demokratickými prvkami" (s. 214).

Je nepopierateľne veľkou zásluhou prof. Ďuricu, že sa mu podarilo vzbudiť u svojich žiakov záujem o slovenskú problematiku. Štúdia

dr. L. Guardy Nardini je toho dôkazom. Talianska autorka venuje pozornosť "Politickému programu prezidenta Tisu".

V pojednaní prejavuje autorka pozoruhodnú znalosť slovenských problémov za vojny, ktorým musel čeliť prezident Tiso ako hlava štátu. Podľa autorky (a podľa skutočnosti) Tisova politika spočívala v podstate v tom, aby vzala Ríši dôvody k akémukoľvek zákroku (s. 228). Preto v prvom rade hľadal kladný pomer nemeckej menšiny k Slovenskej republike. Bola zakázaná komunistická strana a hľadal aj ľudské riešenie židovskej otázky. Keď pod nemeckým tlakom snem vydal vo februári 1940 židovský zákon, ten neuspokojil Nemcov. Nespokojnosť s tým zákonom ako aj so samostatnou zahraničnou politikou Ďurčanského viedla k Salzburgu, kde bola obmedzená sloboda politického manévrovania dr. Tisu. Dr. Tiso ďalej udeľoval hospodárske výnimky Židom a tak zachránil desaťtisíce ľudí. Keď sa chcel zriecť pod dojmom Salzburgu, boli to tiež Židia, ktorí ho prosili, aby zostal na čele štátu.

Záverom konštatuje autorka, že "Tiso viedol slovenský ľud po ceste národného povedomia a modernizácie. Zahnal pochyby o jeho dospelosti, o jeho schopnosti vládnuť si sám sebe, a to úspešne" (s. 241). Napriek tomu, že bol obžalovaný a obesený iným štátom a iným národom, "nič neznižuje tú skutočnosť, že bol uctievaným a milovaným politickým vodcom Slovenska" (s. 242).

Tretiu štúdiu tejto časti predstavuje pojednanie prof. Ďuricu o zahraničnej politike Slovenskej republiky. Cieľom štúdie je rozobrať diplomatické styky Slovenskej republiky s Nemeckou ríšou, Maďarskom, Poľskom a Svätou stolicou.

Ako všetky Ďuricove štúdie, aj táto je vzorom dôkladnosti a rozvahy. Je len samozrejmé, že najväčšiu časť štúdie predstavujú vzťahy s Nemeckom. S tým sme mali najväčšie ťahanice a nedorozumenia. Ďurica zhrnul do tejto témy aj styk slovenskej vlády spred 14. marca, lebo Slovensko od Prahy nemohlo čakať nijakú pomoc vo veci slovensko-maďarských hraníc. Ďurica rozoberá otázku Salzburgu nielen z hľadiska zahraničnej, ale aj vnútornej politiky, nakoľko Salzburg bol surovým zásahom do vnútorných záležitostí Slovenskej republiky. A nebol posledným.

Ďurica zaznačil aj pomer k Maďarsku, Poľsku a rozoberá diplomatické styky s Vatikánom, ktoré bohužiaľ neboli tie najlepšie od samého začiatku, a to pre výklad, ktorý dal Ďurčanský me-

novaciemu dekrétu Mons. Rittera, bývalého nuncia v Prahe. Ďurčanský mal dojem, že prijatím textu menovania mohlo by sa pripúšťať, že Slovenská republika je nástupníckym štátom ČSR.

Mám dojem, že prof. Ďurica nepozná Ďurčanského knihu ''Právo Slovákov na samostatnosť'' z r. 1954, lebo medzi knihami, ktoré sa zapodievajú obdobím okolo vzniku Slovenskej republiky na str. 276 (medzi poznámkami) túto knihu nespomína. Bude to asi preto, že kniha bežala na začiatku pod menom ''Bielej knihy'' ako záležitosť ''Slovenského oslobodzovacieho výboru''. To bol veľký omyl Ďurčanského ako odborníka medzinárodného práva. A je mojím osobným presvedčením, že je to najväčšie a najdôležitejšie dielo, ktoré vydala slovenská politická emigrácia. Nemala by chýbať v knižnici ani len jedného slovenského vzdelanca. A to pre jej vedecký a slovenský ráz.

Štvrtá časť je venovaná ''zápasu o re-definíciu''. V malom úvode do tejto časti je jedna formulácia, ktorá sa mi zdá nesprávna. Neviem, kto ho napísal. Hovorí sa tam: ''In his essay on the revolt of 1944, Stanislav Kirschbaum reappraises the one action that signalled the adherence of the Slovacs to the Czechoslovak state, but not to a Czechoslovak nation.'' (S. 285)

Pravdou je, že *Slováci* ''neadherovali'' k ''československému'' štátu, lež boli násilím ''inkorporovaní'' do nového Česko-Slovenska. Spomenuté tvrdenie by obstálo len tak, keby sa bola dala vtedy Slovákom možnosť, aby prejavili svoju vôľu, či chcú do Česko-Slovenska alebo nie. Jestvuje všeobecný súhlas medzi autormi, že Slováci by sa boli vyslovili *proti* Česko-Slovensku, a teda by neboli ''adherovali''. Výraz ''adherence'' bol veľmi zle volený.

Prvá štúdia tejto časti ''The Revolt of 1944'' je z pera redaktora prof. Kirschbauma.

Rozoberá v nej protichodné ohodnocovanie vzbury proti Slovenskej republike a zvlášť jej korene v Benešovej politike. Podľa neho od chvíle, keď v r. 1941 USA a ZSSR uznali Benešovu vládu, ''The Czechoslovak option re-entered Slovak politics'' (s. 290). Ja by som nepoužil slovo ''option'', lebo tento výraz znamená ''možnosť výberu'', ''slobodu voľby''. A Slováci túto možnosť nemali. Mám dojem, že dejinne správnejšie je, že ''the Czechoslovak *imposition* re-entered Slovak politics''. Slovákom bolo Česko-Slovensko *nanútené*. Nemali možnosť voľby. S ''československým'' riešením

položenia slovenského národa nesúhlasil ani Hodža ani Osuský, ako to autor správne vyzdvihuje (s. 292), čím sa stalo, že od Beneša odpadli dve dôležité slovenské politické osobnosti a zostali mu len ľudia druhej kategórie.

Kirschbaum rozoberá zákulisné boje medzi poňatím Benešovým a poňatím Slovenskej národnej rady. Beneš zotrvával tvrdohlavo na svojej známej téze: Slováci sú Česi; slovenčina je českým dialektom. A preto sa treba vrátiť k starému centralistickému režimu pre "jednotný československý národ". K jej revolučnému vyhláseniu Beneš zaujal len utilitaristické stanovisko: vzal si z neho, čo sa mu hodilo.

Autor sa zaoberá činnosťou partizánov a zobrazuje dosť dobre psychologickú situáciu (neistota, obavy z budúcnosti, zvlášť obavy, ako sa vyjadril Tido Gašpar, "z návratu k nechutnej benešiáde").

Logickým pokračovaním Kirschbaumovej štúdie je pojednanie F. Vnuka o "slovensko-českých vzťahoch v povojnovom Česko-Slovensku 1945-48".

Ako vždy majstrovsky rozoberá rozpory medzi tým, čo sľubovala Slovensku Benešova vláda (podfuk s predstaviteľmi Slovenskej národnej rady, ktorí prišli do Londýna v okt. 1944) a Gottwaldovými sľubmi z Moskvy, ktoré dostali výraz "košickým programom". Gottwald uisťoval Slovákov, že "obnovená republika nebude pokračovaním starej, lež že bude celkom novým podujatím" (s. 321). Ale Vnuk správne zisťuje, že napriek sľubom vlastnej vlády "pre národ, ktorý len pred mesiacmi mal svoj vlastný štát, toto znamenalo krok dozadu" (s. 322).

Zo sľubov nič nezostalo. Prišla trpká skutočnosť: odbúranie košického programu. Českí komunisti sa postavili na benešovské stanovisko. Najprv včlenili Slovenskú komunistickú stranu do českej, čím slovenskí komunisti stratili svoju osobitnosť a museli prijímať diktát českých komunistov. Prišlo k "prvej českej dohode": autonómia, sľúbená v Košiciach, bola vyhlásená za škodlivú pre politické záujmy Republiky.

V apríli 1946 bola podpísaná druhá pražská "dohoda": Slováci boli prinútení odovzdať prezidentovi a vláde niektoré výlučné práva v oblasti hospodárstva, administrácie, plánovania a zvlášť vo veci menovania vysokých osobností do administratívy a univerzít" (s. 328).

A skoro nato prišla tretia ''dohoda'': obmedzenie politickej moci Slovenskej národnej rady a Zboru povereníkov; likvidovanie zvyškov slovenského ''separatizmu'' vo verejnom živote; súdenie a odsúdenie dr. Tisu, prezidenta Slovenskej republiky; vylúčenie vplyvu katolíckeho kňazstva a biskupov. Táto tretia ''dohoda'' bola podpísaná 27. júna 1946.

Vnuk cituje obchodného radcu britského veľvyslanectva v Prahe Hendersona (zo záznamov Foreign Office): ''Je mnoho dôkazov, že Slováci nemajú radi Čechov. Podpredseda Slovenskej národnej rady šiel tak ďaleko, že mi povedal, že Slovensko má dvoch nepriateľov: komunizmus a Prahu.'' (S. 327)

Treba sa čudovať, že Slováci volajú ''Preč od Prahy!''?

Z Vnukovej štúdie vyplýva, ako slovenskí komunisti pražskými dohodami urobili špinavú robotu likvidácie slovenskej samosprávy za Čechov a tiež ako vodcovia Demokratickej strany nechali voľné pole komunistom dávno pred februárovou pražskou revolúciou.

Vo všeobecnosti treba povedať, že kniha ''Slovak politics'' je vzácnym príspevkom k slovenskej politickej literatúre a budúci skúmatelia tohto poľa budú musieť siahnuť k nej ako k dôležitému dielu na ceste nášho politického dejstvovania.

Môžeme len prejaviť svoju radosť nad tým, že touto knihou bol dôstojne poctený významný slovenský politik Jozef Kirschbaum.

Dr. Štefan Polakovič

Dr. J. A. Mikuš

ČECH HOVORÍ O ČECHOCH

Úvahy, ktoré podnietil prof. Václav Černý knihou *Paměti IV*. Toronto, Ont., Sixty – Eight Publishing Corporation, 1983. Strán 606. Cena $13.50.

V *Sudetendeutsche Zeitung* (Mníchov z 19. augusta 1983) som čítal článok, ako komunistickí historici v Prahe komentovali obsadenie Česko-Slovenska Červenou armádou pred 16. rokmi. V periodiku *Literární Měsíčník* vyporiadal sa ideológ Komunistickej strany Ladislav Hrzal s dvomi nekomunistickými intelektuálmi, prof. Václavom Černým a Jánom Patočkom, ktorí údajne boli pripravovateľmi "protikomunistickej hystérie intelektuálov", čo vyústila do Pražskej jari. Černý sa sám pokladá za socialistu – no s veľkými výhradami – teda za socialistu *sui generis*. Patočka, ktorý medzitým zomrel, mal byť "nositeľom moderného katolicizmu". Niekoľké príspevky obidvoch prepašované z Prahy objavili sa vo *Svědectví* (Paríž). Tam bolo možno čítať tiež výňatky z predošlej knihy Václava Černého, *Pláč Koruny České,* ktorá vyšla r. 1976 tiež v Toronte. No z tých článkov a výňatkov nie je možné posúdiť, aký bol skutočný zástoj tých dvoch českých intelektuálov v udalostiach, čo viedli k 21. augustu 1968. Je nepochybné, že politický vývin k Dubčekovej perióde zapríčinila "Slovenská zima" a revolta slovenských komunistov proti nej. No dá sa pripustiť, že na ideovej príprave Pražskej jari mali účasť aj obidvaja spomenutí intelektuáli.

Práve sa mi dostala do rúk najnovšia kniha Václava Černého, *Paměti IV*. V nej sa odráža postava naozaj zriedkavého muža, muža, ktorý mal aj odvahu aj duchaplnosť, aby mohol aspoň trochu ovplyvniť udalosti, ktoré mali viesť — no neviedli — ku liberalizácii politickej a kultúrnej atmosféry v Česko-Slovensku. Nuž dal som sa do čítania tej knihy s veľkým záujmom.

Najprv ma zaujímalo viac vedieť, kto je Václav Černý. Básnici sa rodia, no spisovatelia sa tvoria. V tomto ohľade nezáleží tak veľa, že je to syn dr. Jána Černého, viacnásobného ministra vnútra z Agrárnej strany počas prvej Česko-Slovenskej republiky. Čo sa patrí uznať, je

solídna karteziánska, t. j. racionalistická formácia autora, ktorú získal ako stredoškolák na Lycée Carnot v Dijone. Z celkovej problematiky jeho knihy, širších komentárov na európske politické i kultúrne pomery, nevšednej erudície, živej imaginácie i štýlu vidno, že jeho rozhľad po svete zďaleka presahuje zemepisný štvorhran Čiech. Po univerzitných štúdiách Václav Černý dosiahol profesúru románskych literatúr na Karlovej univerzite. Za protektorátu ho Nemci zavreli na Pankrác. No ku koncu vojny ho prepustili, takže sa mohol zúčastniť s prof. Albertom Pražákom (neslávnej povesti na Slovensku) na pražskom odboji. Nový režim pozbavil Černého katedry r. 1950. V septembri 1951 ho zavreli a zostal na Pankráci do apríla 1952. Potom znova nastúpil na univerzitu. Teraz má 78 rokov a žije v Prahe.

Černého kniha je otriasajúcim dokumentom z doby stalinizmu. Sú v nej pohľady celoeurópske, celočeské, i celkom osobné.

Ešte pred kapituláciou Nemcov Pražák v spolupráci s Černým a inými českými vlastencami založil Českú národnú radu. Ako jej predseda on vlastne prevzal moc od Nemcov v Prahe, kým Beneš s Gottwaldom neprišli z Košíc. Nepochybne Pražák, Černý a iní očakávali určité uznanie za svoje zásluhy. No do Prahy sa nahrnuli z Moskvy najrôznejší komunisti českého i nečeského pôvodu; z Londýna prileteli diplomati, generáli i obyčajní vojaci. Ba i starí interbrigadisti zo španielskej občianskej vojny prišli tam uplatňovať svoje zásluhy. V ''Košickej vláde'' dostali komunisti päť najdôležitejších rezortov: obranu, vnútro, školstvo, informácie a poľnohospodárstvo. Tieto pozície umožnili im zanedlho ovládnuť verejný život.

Pre Slovákov spôsob, akým sa Česi urýchlene a takmer spontánne prehodili spod nacizmu pod komunizmus bol a zostane navždy protivným. Tam sa ukázalo, že Česi nemajú ani politické ani duchovné zakotvenie v nejakých trvalých hodnotách. Akoby sa im bol stred prepadol pod nohami, značná väčšina z nich sa vrhla na ľavý extrém. Prezrádzalo to plytkosť stanoviska v dobe, ktorá by bola vyžadovala pevnosť a múdrosť. Vysvetlenie je iba jedno: z hľadiska hodnôt Česi boli neutralizovaní. Rýchle striedanie sa historických dôb husitizmu, utrakvizmu, rekatolizácie (nanútenej po Bielej Hore 1620 Habsburgovcami), liberalizmu 19. storočia a – *last but not least* – filozofie ''prirodzeného náboženstva'', ako ju hlásal T. G. Masaryk, slovom, všetky tieto ideové povíchrice iba oslabili pôvodnú katolicitu Čechov.

Stali sa z nich voľnomyšlienkari. Svojím otvoreným nepriateľstvom voči Katolíckej cirkvi (Preč od Ríma! – Rím musí byť súdený a odsúdený!) Masaryk strhol mnohých dôverivých Čechov za sebou. Okrem toho jeho noetický systém "kritického realizmu", ktorý Arnošt Bláha nazval "synergizmom",[1] musel podstatne prispieť ku konfúzii pojmov v českej filozofii.

V Bláhovej interpretácii Masaryk chápal skutočnosť ako syntézu alebo kompromis medzi protikladmi či antinomiami alebo dichotomiami. Ako mladý vedec hľadal akési vyrovnanie medzi idealizmom Platóna a realizmom Aristotela. Je však celý rad dvojíc pojmov, ktoré sa vzájomne alebo úplne vylučujú, alebo sa nekryjú a boli predmetom Masarykových úvah. Sú to duch a hmota, rozum a cit, intelekt a vôľa, dogmatizmus a pozitivizmus, podmet a predmet, indivíduum a kolektívum, národ a štát, federalizmus a etatizmus atď. Nie je teda bez záujmu sa pozrieť, ako si Masaryk počínal, keď išlo o syntézu takýchto protikladov.

Masaryk je známy definíciou: Demokracia – to je diskusia! Mnohé konkrétne situácie, ktorým on by bol mal čeliť ako mysliteľ a politik, by boli vyžadovali diskusiu. On si však túto úlohu hodne zjednodušil. On takrečeno miešal pojmové koktaily v pomere, ktorý vopred určil bez ohľadu na ich podstatu, t. j. na ich vzájomnú kompatibilitu alebo inkompatibilitu. Takto dosahoval určité "kompromisy" nie metódou demokracie (diskusie, hlasovaním), ale dialektikou, t. j. metódou, ktorá sa v dôsledku Hegelovej filozofie udomácnila v 19. storočí práve tak v Nemecku ako v Rakúsku. Niektoré hodnoty on umocňoval alebo odmocňoval podľa potreby. Napr. tým, že postavil vedu nad zjavené náboženstvo, zrejme degradoval toto na osobný pietizmus. Stále hovoril a písal o mravnosti, no táto nemala u neho sankcie Dekalogu, t. j. transcendencie, lebo jej indikátorom bolo len vnútro človeka, t. j. humanizmus. V česko-slovenskom pomere Masaryk podriadil prirodzené právo Slovákov na vlastnú politickú identitu Ústave, ktorej normové dispozície boli v tomto ohľade také nereálne, že ich bolo treba umocniť Zákonom na ochranu Republiky.

Bol, pravda, určitý rozdiel v noetike Masarykovej na jednej a

---

1. Inocenc Arnošt Bláha, "T. G. Masaryk, Philosophe du synergismus", v sympóziu Herben, Hartl, Bláha, *T. G. Masaryk, sa vie, sa politique, sa philosophie*. Praha, Orbis, 1923, str. 101-164.

Heglovej a Marxovej na druhej strane. Rozdiel bol v obsahu dialektiky. Kým Heglova dialektika bola idealistická (boj protichodných ideí), a Marxova materialistická (boj materiálnych síl, napr. robotníckej triedy proti buržoázii), Masarykova dialektika bola idealisticko-materialistická, t. j. pripúšťala boj medzi nesúrodými hodnotami, napr. boj ideí proti moci, ale aj boj moci proti ideám. V tejto reverzibilite hodnôt, v tejto obojetnosti pojmov je podstata masarykizmu. Jeho filozofia otupila ostrie hodnôt a vytvorila pokoncepty a polopravdy, čo je len iný výraz pre relativizáciu protív. V oblasti osobného správania to značí: ''I takto sa dá i ináč! No lepšie je nezaangažovať sa!'' Kto by mohol zabudnúť, že pred r.1938 Voskovec a Werich spievali v Osvobozeném divadle za jasotu obecenstva situačnú pieseň, ktorá končila refrénom: ''Kdyby byl každý neutrálem, nebylo by války, byl by mír!''

Zanedlho nato prišiel Mníchov, protektorát, druhá svetová vojna a zvýšené utrpenie Čechov pod nacizmom. Pravdaže, museli pracovať pre Nemcov, no ak zatínali päste, nikomu nenapadlo revoltovať. Atentát na Heydricha vykonal Slovák Gabčík a Moravan Kubiš, parašutisti z Londýna.

Po porážke Hitlera bolo by sa dalo očakávať, že Česi sa vrátia múdrejší do strednej Európy. No Beneš to zariadil ináč. Zmluvou o spolupráci so Stalinom z 12. decembra 1943 rozhodol začleniť budúce Česko-Slovensko do sovietskej záujmovej sféry. A pretože bol zodpovedný za Mníchov, potreboval na niekoho iného zvaliť vinu za rozpad Republiky. Po dohode s Gottwaldom našiel vinníkov v pravicových stranách prvej republiky, ako aj v českom a slovenskom úradníctve z doby protektorátu a Slovenskej republiky. Preto po obnove republiky pravicové strany boli zakázané a na úradníctvo z doby vojny parlament v Prahe a Slovenská národná rada v Bratislave odhlasovali retribučné zákony. Narýchlo sa organizovala ''národná bezpečnosť'', aby kontrolovala ''národnú spoľahlivosť'' každého občana. Udavači tu hrali odpornú úlohu. ''V Čechách sa zdalo – píše Černý – že každý bažil po mieste a usiloval sa oň protekciou'' (str. 23) u tých, čo ešte neboli alebo už boli pri moci. Odporci vyrovnávali staré osobné účty udavačstvom alebo vraždou. Mnoho ľudí spáchalo samovraždu. V takomto ovzduší každý sa snažil čím prv vstúpiť ak nie do Komunistickej strany, tak aspoň do dvoch socialistických strán: Benešovej a Fierlingerovej. Robili tak nielen roľníci, bývalí

agrárnici a národní demokrati, ale aj katolíci, nehovoriac o protestantských sektách.

Potom sa pozornosť Čechov obrátila na Nemcov. Začali ich vyháňať, a to všetkých, podľa súhlasu, ktorý vopred dostal Beneš od Stalina. Do troch miliónov expatriovali do Nemecka a zavraždili okolo 230.000. Toto zúrenie nazýva Černý ''českým gestapizmom'' (str. 35). Tým sa Česko-Slovensko úplne vzdalo čo akej slabej ašpirácie na trochu nezávislú zahraničnú politiku, keďže odvtedy jedine Sovietsky zväz garantuje jeho existenciu. Odvtedy táto Benešova pomsta ''hryzie svedomie českého národa'' (str. 38). Majetku po Nemcoch zmocnili sa trampi, rôzni dobrodruhovia vykradli a rozbúrali ich domy a iní vyrabovali kostoly a zámky plné umeleckých pamiatok. Štát tým utrpel mnohomiliardové škody. No bez ohľadu na to parlament odhlasoval zákon o beztrestnosti tých zločinov. Keď sa toto všetko robilo, UNRRA, akoby na kontrast, dala 246 miliónov dolárov a 150.000 motorových vozidiel ako dar Česko-Slovensku.

Z podnetu komunistov Zväz českých spisovateľov zmenil meno na Syndikát českých spisovateľov, do ktorého sa bolo treba opäť prihlásiť. Nastal priam náhrn spisovateľov a škrabákov do toho Syndikátu a do Komunistickej strany. Ešte väčší bol nápor ľavicovej radikalizácie českej kultúry v určitých ministerstvách a inštitúciách. Komunistický establishment českej kultúry predstavovali hlavne Zdenek Nejedlý, minister školstva, Václav Kopecký, nedokončený právnik, minister informácií, a E. F. Burian, divadelník už pred druhou svetovou vojnou, ktorý sa v tejto rozsiahlej mocenskej konšpirácii komunistov zmocnil kontroly nad divadlami. Všade boli nastolené ''preverovacie komisie''. V tej politickej konštelácii nastal kŕdľový beh českej inteligencie za miestom, za pozíciou, i keď bola obsadená niekým iným. Toto sa stalo aj na Karlovej univerzite. V dôsledku udavačstva predseda Českej akadémie a najvýznamnejší český historik tých čias Jozef Šusta skočil do Vltavy. Dobýjanie sa českých intelektuálov do komunistických organizácií charakterizuje Černý ako hochštaplerstvo, simulanstvo a cynizmus.

Politickú moc uchvátil Národný front, geniálna to formula komunistov, ktorá im dovoľovala vo vláde bojkotovať návrhy iných strán a robiť, čo sa im páčilo. Mali v rukách mocenskú exekutívu štátu, t. j. armádu a políciu a kontrolovali kultúru. Pomocou ''akčných výborov'' na dedinách, v podnikoch a úradoch vyakčnili

všetkých odporcov komunizmu. Česká demokracia, ako ju predstavovali slávnostní rečníci na univerzite alebo vo vedeckých akadémiách, padla ako zámok z kariet.

No Česi ani po roku trvania režimu Národného frontu nestratili dojem vďačnosti voči Sovietskemu zväzu za oslobodenie. Vo voľbách r. 1946 40% volilo komunistov a 40% socialistov. Toto masové zhŕčenie sa Čechov na ľavici vylúčilo návrat k rovnováhe v Čechách a zvrátilo väčšinovú pozíciu Demokratickej strany na Slovensku. České nekomunistické strany ochotne uverili komunistom, že na Slovensku vzniklo "sprisahanie proti Republike" a že bolo treba zavrieť do 2.000 "sprisahancov". Ján Ursíny, podpredseda vlády za DS, sa musel vzdať a 18. novembra 1947 Husák po demonštráciách robotníckej milície v Bratislave redukoval DS v Zbore povereníkov na menšinu. To bol skutočný a jediný *coup d' ètat* v Česko-Slovensku.

Dňa 25. februára 1948 Beneš mal možnosť zbaviť generála Svobodu vedenia Ministerstva obrany a poslať armádu do pražských ulíc, aby rozprášila 6.000 milicionárov. No tento teoretik, ktorý mal vždy plné ústa demokracie, neurobil nič, aby ju zachránil. Tým, že prijal demisiu tzv. "demokratických ministrov", umožnil Gottwaldovi utvoriť prevažne komunistickú vládu. V Prahe nebol teda žiaden *coup d' état*. Veď komunisticko-socialistická 80-percentná väčšina by ju bola musela urobiť proti sebe! Len čo sa však naskytla vhodná príležitosť, tá väčšina neváhala hodiť fikciu Národného frontu cez palubu a nastoliť svoju výlučnú vládu.

Aká bola reakcia Čechov? Okrem toho, že 28. februára 1948 minister spravodlivosti Drtina v pokuse o samovraždu vyskočil z okna a mnohí politici utiekli na Západ, české vzdelanectvo akoby bolo i naďalej zostalo ohúrené Benešovou osobnosťou bez ohľadu na skutočnosť, že on odovzdal Česko-Slovensko Sovietskemu zväzu najprv zmluvou a potom sériou skutkov, v ktorej 25. február 1948 bol len dovŕšením zrady. Je pozoruhodné, ako sa český prízemný realizmus ľahko dá na kult osobnosti. Najprv to bolo s Masarykom. Česká tlač bola nekriticky plná ozdobných epitét na neho, ako napr. "rytier s duchovným mečom", "tatíček", "Prezident Osloboditel" (titul daný mu zákonom) atď. Potom sa to jednoducho prenieslo na Beneša, ktorý ani výzorom, ani šírkou intelektu nerobil dojem veľkej osobnosti. Jednako Česi si spievali: "Když jsme byli zoufalí, v

Beneše jsme doufali!'' A tiež zákonom urobili z neho ''Prezidenta – Budovateľa''! Čechom Beneš lichotil svojím ostrým postupom proti Nemcom pred druhou svetovou vojnou i po nej a svojou zaťatosťou v odmietaní slovenskej národnej samostatnosti až do smrti. Tiež sa blahovoľne odovzdali myšlienke, že Stalin je Benešovi natrvalo zaviazaný, pretože ho r. 1937 upozornil na puč, údajne pripravovaný generálom Tuchačevským. Nuž na týchto pochybných predpokladoch stála Benešova osobnosť v očiach Čechov a s ňou aj jeho politika. Černý priznáva, že Beneš nebol psychológom, keď sa nazdával, že Stalin mu bude vďačný. Stalin dokázal svoju bezohľadnosť, keď r. 1947 zakázal Jánovi Masarykovi, aby Česko-Slovensko prijalo peniaze z Marshallovho plánu alebo keď v januári 1948 sa postavil proti myšlienke Tita a Dimitrova utvoriť juhoslovansko-bulharskú federáciu. Teda dôvera Benešova a Čechov v čo len najmenší stupeň nezávislosti ČSR na Sovietskom zväze boli iba nábožným želaním.

Po odmietnutí Marshallovho plánu Beneš sa sklamal aj v Gottwaldovi, ktorý od tej chvíle sledoval výlučne Stalinovu líniu. Ako dávny komunista s primitívnou českou výchovou a remeselníckym pracovným *backgroundom* Gottwald cítil väčšiu motiváciu v proletárskom internacionalizme než v záujmoch českého národa. Benešova viera v Stalina a Gottwalda bola teda naivnosťou. Okrem toho bol Beneš známy svojou *Rechtshaberei* a ponad všetko ''gniavila ho potreba retribúcie, revanšu, odplaty'' (str. 203). V presvedčení, že ''má v zálohe Stalina'' (str. 204), ukázal chrbát Západu.

Čo sa Benešovej povahy týče, ''bol najprv slabý slabosťou rodeného bojazlivca. Prezident Beneš bol naozaj človek bojazlivý, a práve preto nepriamy, takticky postranný, priamo fyzicky uhýbavý, ostražitý a plachý'' (204). Z exilu sa vrátil vážne nemocný, čo iba zvyšovalo jeho slabosť. Jeho kamarila robila všetko, aby to – ako sa len dalo – maskovala. Preto Beneš nebol schopný ''brať riziko všetkého alebo ničoho'' (str. 205). Pritom si však podržal komplex ''neústupného sebavedomého neomylníctva'' (str. 206), čo mu nedovoľovalo, aby toleroval vedľa seba nejakých konkurentov. Príklady: Hodža a Osuský v Londýne.

Preto na otázku, či Beneš nesie vinu za débacle demokracie v ČSR, Černý odpovedá kladne. Beneš ''postrčil Česko-Slovensko do hry veľmocí'' na strane Sovietskeho zväzu a prepočítal sa (str. 207). A

keď mu to bolo jasné, zlyhal ako muž činu.

"To bol akt čírého mravného odzbrojenia, to najhoršie, čo sa mohlo stať. Dvakrát za sebou v priebehu desiatich rokov v nás sklamal ideu Masarykovu (sic!), utvrdil nás v návyku aktívnej neúčasti na vlastnom osude, zakotvil v tradícii pasivity a ľudskej malosti ako aj vyčkávania na šťastie, ktoré by nám odinakiaľ malo spadnúť do lona. Kedy budú Čecháčkovia ochotní za niečo bojovať?" (Str. 207-208)

Taký bol teda Beneš vždy a hlavne od 1945 do 1948. A české vzdelanectvo to muselo vidieť, ale zatajilo.

Keď Právnická fakulta Karlovej univerzity udeľovala 7. augusta 1945 Benešovi čestný doktorát, prof. Ján Krčmář, bývalý minister, takto mu ako promótor v zvučnom latinskom prejave zalichotil:

"Exegisti monumentum aere perennius regalique situ pyramid' altius, quod non imber edax nec aquil' impotens possit diruare nec innumerabilis annorum series nec fuga temporum." [2]

Je vôbec možno veriť, že Benešova kamarila univerzitných profesorov a akademikov bola taká oslepená Benešom, že si dovolila voči sebe i voči nemu pohovieť v takomto lichotivom blúznení? Nuž, ten Benešov "monument" 25. februára 1948 katastrofálne padol a potopil sa aj so Slovenskom v Eurázii. Zdesili sa len tí, čo predtým nechceli nič vidieť. Aj Ján Masaryk, tento "žoviálny melancholik", bol iba obeťou svojej vlastnej naivnosti a slepoty (viď jeho publikáciu *Ani opona, ani most* z r. 1947), keď ho našli dňa 10. marca 1948 "samozavraždeného" pod oblokmi Černínskeho paláca.

Potom nasledovala konečná fáza *Gleichschaltungu* v politike, hospodárstve, kultúre atď. Zanedlho nato, Beneš, hotová ruina, hoci len 64-ročný, rezignoval, aby ho vystriedal Gottwald, "prvý robotnícky prezident Česko-Slovenska". To mohlo len urýchliť celý vývin ku stalinizmu. Boh vie, kto posvietil arcibiskupovi Beranovi, aby uviedol slávnostným *Te Deum* komunistu Gottwalda do prezidentského úradu dňa 15. júna 1948 vo svätovítskej katedrále. Bol to vari Antonín Zápotocký, iný komunista a arcibiskupov spolutrpiteľ z nemeckého koncentračného tábora, ktorý sa išiel stať predsedom

2. *Promotion solennelle du professeur Eduard Benes, Président de la République tchécoslovaque, au grade de Docteur en Droit honoris causa à l' Université Charles IV. de Praque*, Orbis, 1945, str. 35.

vlády? Aké motívy viedli tohoto vysokého cirkevného hodnostára k takejto nehoráznosti.

Benešov štátny pohreb 8. septembra 1948 nebol celkom komédiou, dômyselne zohranou za sprievodu štátnej polície. Bolo to symbolické uznanie a pocta pre politikára, ktorý urobil všetko, aby sa komunizmus ujal vlády.

Po februári 1948 sa ten rok niesol v znamení obracania kabátov a čistiek v úradoch, školách a knižniciach. Ten rok spálili komunistickí cenzori dotlačených kníh za 250 miliónov korún. Vari mali radosť, že pretromfli Koniáša.

Rok 1949 bol rokom Stalinovej 70-ky. To vyvolalo v Prahe úplnú hystériu osláv a pôct. Gottwaldov režim postavil Stalinovi na Letnej väčší pomník, než bol aký kedy postavený v Sovietskom zväze. K tej 70-ke odvážal Široký do Moskvy zvláštnym vlakom dary a rolly s 9 miliónami podpisov pre potechu Stalina. Tieto prejavy servílnosti nemajú analógie v dejinách. Pripadá to ako náhoda, no musí to nejak súvisieť s českou mentalitou. Fakt je, že stroskotali všetky stavy, hnutia a strany. Najprv učiteľstvo. Potom sokolstvo, ktoré nedokázalo vyslať na Benešov pohreb nikoho v uniforme. Tejto telocvičnej jednote chýbal duch. Sociálna demokracia sa hneď vliala do komunistickej strany. Iní straníci sa tlačili pred bránami zasľúbenej strany a drali sa dovnútra. ''Národní socialisti, šmahom strana Benešova, ó, tá zaparená liaheň českej malosti a bezcharakternosti.'' (Str. 243) Ba ani Česko-bratské evanjelictvo a Česká husitská cirkev nezostali pozadu.

Zároveň Zdenek Nejedlý prevádzal reformu školstva podľa Sovietskeho vzoru. Výchova vôbec bola uzurpovaná štátom. Účel bol odvábiť dieťa od rodiny, ostatnej to bašty odporu. Dôsledok bolo tuláctvo a bezprizornosť s emancipáciou žien ako sprievodným zjavom. Vtedy sa objavili dievčatá v uniforme SNB a prostitúcia vyhúkla do neslýchanej výšky. Latinčinu vylúčili z učebného programu stredných škôl. Takto sa stredné i vysoké školy stali prípravkami pre aparatčíkov komunizmu.

V literatúre nastúpil socialistický realizmus. Spisovatelia pružní duchom dali sa hneď do písania chvál na stachanovské výkony od dojičiek kráv po robotníkov v oceliarňach. Na túto tendenciu nadviazalo systematické vysmievanie ''buržoáznej'' kultúry a umenia. Dôsledok bol ničenie knižníc a archívov a vandalizmus kultúrnych

pamiatok vôbec. "Pogromistická morálka triedneho boja" išla vyvrcholiť v nápore proti katolíckej Cirkvi, sedliactvu, vojakom, úradníctvu atď'. Vláda chcela podnietiť rozkol v katolicizme financovaním tzv. "Katolíckej akcie". V apríli 1950 zrušila rehoľné spoločnosti, obsadila kláštory a nahnala rehoľníkov a rehoľnice do koncentračných rezidencií, nad ktorými mala dozor polícia. Náhonom do "roľníckych družstiev" sedliactvo išlo stratiť svoj tradičný sociálny charakter a rozmnožiť rady "robotníckej triedy". Na vojakov, a to aj na generálov z prvej Republiky, posvietil si komunistickým reflektorom dobrodruh Bedrich Reicin, ktorý r. 1945 prišiel do Prahy so Svobodovou armádou ako čatár a r. 1949 bol generálom a zástupcom ministra národnej obrany. Vtedy on rozhodoval o degradáciách, povýšeniach, ba aj o živote a smrti starých legionárov. V "Akcii 75.000" vláda prepustila 1. júna 1951 toľko úradníkov a prijala do štátnych služieb 200.000 robotníkov. Pod heslom akéhosi pokroku najbrutálnejšie formy ľavičiarstva boli presadzované z najvyšších miest. Účelom však bola moc a "účel svätí prostriedky".

Súbežne s týmto vývinom konali sa likvidačné politické procesy nielen proti vládam protektorátu a Slovenskej republiky (msgr. Tiso a Tuka boli obesení na jar 1947 v Bratislave), ale aj proti odporcom nového režimu. Z tejto druhej kategórie žiada sa uviesť aspoň niektoré. Dňa 12. mája 1948 Národný súd v Bratislave vyniesol rôzne tresty na slobode proti "vedúcim sprisahania na Slovensku" (Obtulovič, Staško, Kempný, Bugár) a 10 iných obžalovaných; v júni 1949 proti skupine 16 českých spiklencov okolo dr. Jaroslava Borkovca súd vyniesol šesť rozsudkov smrti; v procese proti "masarykovcom a benešovcom" z 13 obžalovaných 4 dostali trest smrti, medzi nimi dr. Milada Horáková. Tento trest bol vykonaný 27. júna 1950; v októbri 1950 bývalý partizán Viliam Žingor podstúpil trest smrti za svoj odboj proti režimu a boj za samostatné Slovensko. Od 10. do 15. januára 1951 bol v Bratislave proces proti trom slovenským biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi. Pre "zradu" Republiky, boli prakticky všetci traja odsúdení na doživotie. R. 1952 bol v Prahe monstreproces proti "kosmopolitom" v KS na čele s Rudolfom Slánskym a proti Vladovi Clementisovi, "slovenskému buržoáznemu nacionalistovi". Rozsudok smrti nad 11 obžalovanými vykonali 3. decembra 1952. Dňa 15. apríla 1954 boli odsúdení v Bratislave na dlhé tresty na slobode

ďalší ''slovenskí buržoázni nacionalisti'' s Gustavom Husákom v čele. A tak to išlo ďalej za trvania troch ''robotníckych prezidentov'' (Gottwalda, Zápotockého a Novotného) v ČSR. To bola krajina, kde sa stalinizmus udržal ešte dlho po odstránení Stalinovej sochy r. 1956 v Prahe. V tej dobe štandard ľudskosti bol redukovaný na najnižší stupeň. Komunizmus v Česko-Slovensku priam okázale dokázal, že nedvíha robotnícku triedu, ale ju subtílne manipuluje pre rozklad.

Česi dotiaľ pokladali porážku na Bielej hore za najväčšiu katastrofu svojich dejín. Na gymnáziu nám profesor pohnutým hlasom hovoril o poprave 27 ''českých pánov'' na Staromestskom námestí. V tejto nadsádzke pravdou bolo, že 17 ''českých pánov'' boli Nemci, 1 Slovák (dr. Jesenius) a ostatok českí protestanti. To bol konflikt medzi katolíkmi a protestantmi v rámci Svätej rímskej ríše nemeckého národa, ktorej České kráľovstvo bolo časťou. Mnohí protestanti z Českého kráľovstva potom hľadali útulok v Uhorsku, t. j. na Slovensku. Katastrofa z r. 1945 do 1968 bola však svojimi nedohľadnými následkami oveľa väčšia. Bolo to akoby seknutie do žíl českého a slovenského národa a ich predĺžené biologické krvácanie. Exodus z r. 1945 a 1948 v ČSR dosahoval desiatky tisícov, ktoré osud rozohnal do krajných končín od Ameriky po Austráliu.

Fakt je, že Česi vystavení tlaku zlyhali v trojakom smere: ako Európania, ako štátnici a ako národ.

V prvom smere Černý, ktorý má takrečeno európsky základ a rozhľad v kultúre, si tragicky uvedomuje dosah tej katastrofy. Česi sa vždy vystatovali európskymi ambíciami a zaraďovali sa ku západoeurópskej kultúre. Európska kultúra je však *par excelence* kresťanská. No u Čechov, ako už bolo spomenuté, kresťanstvo je neutralizované a oslabené do nepoznania. Podľa Černého len katolicizmus si zachoval určitú dôstojnosť. Česká domýšľavosť o príslušnosti k západoeurópskej kultúre bola viac umeleckej než ideovej povahy. Česi boli vždy prví v napodobňovaní rôznych pokrokárskych smerov v literatúre a výtvarnom umení. ''Niet pseudorevolučného nezmyslu, ktorého otrocké opakovanie by si odpustili Čecháčkovia aspoň po svojom drobnom spôsobe.'' (Str. 277) Išlo o akúsi módu. No ich duchovné základy sú rozhlodané. K tomu sa žiada doložiť, že české európanstvo je viac zemepisnej než duchovnej povahy. Beneš si predstavoval české krajiny ako most medzi Východom a Západom, most s dvojstrannou premávkou, na ktorom by Česi,

obrazne povedané, vyberali mýto vo svoj prospech. Túto zemepisnú koncepciu českého európanstva vyjadril aj Ján Masaryk v brožúre *Ani opona, ani most!* Že Česi po 1945 vyskočili na sovietsky *band wagon*, svedčí o slabých koreňoch ich európskej duchovnosti. Ako ľahko sa dali uniesť východným vetrom, aby sa ocitli v komunistickom euráziјskom internacionalizme, o tom sa vyslovuje Černý s najväčším odporom, ba hnusom.

Ďalej Česi zlyhali ako štátnici. Beneš zariadil, že r. 1945 sa obnovila Republika bez plebiscitu na Slovensku. No českí politikári nevedeli využiť protikomunistický výsledok volieb na Slovensku r. 1946. Komu by tam bolo napadlo sa v tej situácii separovať? Slovensko však chcelo už nie autonómiu, ale federáciu. Nikto, od Beneša nadol, to nepochopil. Ani stanovisko Černého k Slovensku nie je jasné, hoci od tak vzdelaného muža by sa bola očakávala odvaha a priamosť. Vari len raz na str. 409 píše ''československý národ''. No ináč nezahrňuje Slovensko do svojich úvah. Zdá sa, že slovenský problém bol pre neho margináliou. Svoj rozhovor o ňom s Benešom popísal takto: ''Dr. Beneš bol tvrdým zástancom národnej totožnosti (Čechov a Slovákov). Názor, že Slováci tvoria samobytnú národnú jednotku, a teda ich nárok na rozsiahlu národnú autonómiu v rámci spoločného štátu s Čechmi, ho dráždili, i keď ho jeho úradná funkcia nútila neprejavovať toto stanovisko. Bol som iného náhľadu celkom zhodne so Slovákmi, i keď mi slovenský šovinizmus (sic!) nebol sympatický a neveril som v životaschopnosť samostatnej slovenskej štátnosti. Tá by sa prv alebo neskôr stala korisťou susedov a hrobom slovenského národa vôbec, nielen jeho izolovanej samostatnosti. Rozhodne mi však bolo jasné, že v otázke etnicko-národnej osobitnosti Slovákov niet povolanejších smerodajných rozhodcov, než sú Slováci sami, či by to bolo k vlastnému prospechu alebo neprospechu, a teda k našej škode alebo neškode. Ani prezidentovi som svoj náhľad netajil a mal som možnosť byť svedkom jeho podráždenej nevôle... Nezdalo sa mi, že táto apriorná tvrdošijnosť je najlepšou cestou k zhode a obojstrannej dobrej vôli národných zložiek štátu, čo by bola jediná nádejná cesta prípadne k ich možnému budúcemu splynutiu (sic?). Na českú umienenosť bolo už neskoro, práve tak ako na slovenský malomyselný pocit ukrivdenosti voči Čechom (sic!)... Nedal som sa teda prezidentom presvedčiť, ale jeho

očividná nedotklivosť ma umlčovala. Radšej som ho počúval, než sa s ním hádal. (Str. 191-192)

Socialistické strany boli, pravda, v tejto veci zajedno s Benešom. Ba i lidáci, podľa mena katolícka strana, radšej sa primkli k stanovisku národných socialistov, keď išlo o Slovensko alebo katolicizmus na Slovensku. Preto ani za prvej, ani za obnovenej Republiky nebolo možno koordinovať katolícku politiku, tým menej utvoriť katolícky blok. Bolo teda základným omylom českých "nekomunistických" strán, že mlčali, keď Husák 18. novembra 1947 urobil v Bratislave *coup d' ètat* tým, že redukoval demokratickú stranu v Zbore povereníkov na menšinovú. Dvadsiaty piaty február 1948 v Prahe bol len koncom optického klamu, ktorý predstavoval Národný front.

Konečne Česi zlyhali ako jednotlivci i ako národ. Kniha Černého, i keď dôležitá retrospektívnou interpretáciou krízových udalostí, je oveľa významnejšia ako introspekcia, ako hĺbková analýza českej mentality a charakteru. Po knihe Ferdinanda Peroutku *Jací jsme* (1934) niet v českej politickej literatúre takej ostrej sebakritiky. Český etos je v tej knihe vystavený takej ostrej kritike, akú si predtým nedovolil žiaden príslušník iného národa. Kniha sa priam hemží drvivými úsudkami o nedostatku chrbtovej kosti u Čechov. Černý spomína, že pred prvou svetovou vojnou akýsi rakúsky gavalier povedal: "Čech je alebo hulvát alebo bozkáva ruku." A dodáva, že pofebruárový režimistický spisovateľ zlučoval v sebe oboje: hulváctvo i lokajstvo (str. 279). Miesto samostatného myslenia Česi v kríze prejavili "kŕdľovitosť", "kolektívny útek od osobnej a národnej zodpovednosti", "vyhýbavosť", "chytráctvo", "šplhúnstvo", "pokrytectvo", "tajtrlíctvo", "skrčenectvo", "plazivosť", "obracanie kabátov" a mnohé iné vlastnosti, ktoré charakterizujú malosť českého človeka. Černý to sumárne označuje ako "čecháčkovstvo", čo nie je nič iné ako spiknutie proti nadpriemernosti" (str. 336). Čech v slobodnom bezpečí je mentorom, v neslobode posluhom. Toto je vlastne podstata švejkovstva. Proti tomuto sa Česi nielen nepostavili, ale ho uznali natoľko, že v školských čítankách socializmu nechýbajú úryvky z Jaroslava Haška. "Švejk bol dokonca povinným čítaním na našich stredných školách", konštatuje Černý. "Ba vyskytli sa fanatickí obhajci ako vzoru ľudovej revolučnosti" (str. 312). Ako predtým Bohdan Chudoba tak

isto Černý sa zhrozil, že režim takto pasoval Haška na literárneho klasika českej socialistickej literatúry. "Len hlupáci mohli prísť na taký nápad." (Str. 312)

Túto zradu na vyšších zásadách spáchali regimenty vzdelaných ľudí, profesorov filozofie, politických vied a práva. Menovite títo poslední sa náhlili zredigovať zákony a ústavy, ktorými sa obmedzovali občianske slobody a vlastníctvo týmto bezhlavým spôsobom. Pritom tá trieda vzdelancov neváhala dať hrať pri rôznych oslavách fanfáry z Libuše primitívom Gottwaldovho typu.

Je zaujímavé, ako Černý charakterizuje profesora Jána Mukařovského, významného to zástancu tzv. formulisticko-štrukturalistickej školy v linguistike, ktorého poznajú mnohí bývalí študenti filozofickej fakulty v Bratislave. Tento literárny estét sa za lichotníctvo režimu stal rektorom Karlovej univerzity a štrukturalistickú školu bez rozmýšľania hodil cez palubu. Vo svojom inauguračnom rektorskom prejave sľúbil, že "ďalší vedecký výskum na univerzite bude sa zakladať na dialektickom a historickom materializme" (str. 316). Toto prevrátenie kabáta odsúdil Černý takto:

"V dejinách českej kultúry niet človeka, ktorý by si zaslúžil väčšie opovrhnutie ako Ján Mukařovský. Samo jeho meno je hanebné. Nikto si nemôže nahovoriť opak. Nemožno v ňom zachrániť ani učiteľa, ani vedca, ani Čecha, ani človeka. Je možno len trápne krútiť hlavou pri predstave, že zárodky svojich nízkostí musel predsa niesť v sebe od samotného počiatku svojej dráhy a slepci ich nespozorovali. Chytračenie, nedostatok skutočného sebavedomia i osobnej odvahy, predstieranie vedeckej vážnosti a hĺbky, nedostatok skutočnej originality, zakrýval 'prísnou vedeckosťou' a veličenskými nárokmi. Tak to býva a to bol aj jeho počiatok. Ale i o počiatku i o konci napísal v epigrame už Puškin: U polopodliaka je však nádej, že bude nakoniec celý!" (Str. 322)

Toto je prípad z prostredia Karlovej univerzity. No Černý je taký nešťastný nad množstvom podobných prípadov v iných odboroch, že si kladie otázku, "či národ takýchto jednotlivcov je vôbec hoden slobody a schopný demokracie" (str. 135).

* * *

Z toho všetkého možno urobiť záver, že u Čechov rozpoltenosť, nedostatok pevného stredu a v dôsledku toho excentrickosť sú povážlivými kazmi charakteru. Tak sa to prejavilo vo filozofii, politike i v povahe. Masaryk – filozof lámal pojmy na dvoje. Vznikli z toho polopravdy a duplicita. Podpísal Pittsburskú dohodu, ktorú potom poprel, lebo dúfal, že v dlhodobom procese Česi budú môcť asimilovať Slovákov. U Beneša nie štátnickosť, ale megalomania prevládala "výšku pyramíd" okrem *Rechtshaberei* a vulgárneho machiavelizmu. V Slovákoch videl len biologickú silu, ktorá mala regenerovať unavené češstvo. Preto nikdy nepripustil slovenskú národnú samobytnosť. R. 1935 sľúbil Tisovi, že je ochotný debatovať o autonómii pre Slovensko, ak Ľudová strana bude za jeho prezidentstvo, no neurobil nič a r. 1947 odmietol dať Tisovi milosť. Masaryk i Beneš sa vyhlasovali za demokratov, no odmietali pluralizmus. Gottwald v Košickej dohode sľúbil Slovákom rovnosť s Čechmi, no urobil všetko, aby sa neuskutočnila. V decembri 1949 poslal za Clementisom jeho manželku Lýdiu do New Yorku so sľubom, že mu nehrozí žiadne nebezpečenstvo, ak sa vráti do Prahy. No v decembri 1952 ho poslal na popravu. Konečne v českej psychológii je konflikt medzi mudrlantstvom a mentorstvom na jednej a úskočnou plazivosťou na druhej strane. Vo všetkom tomto majú Slováci s Čechmi najhoršie skúsenosti. Maďari gniavili Slovákov, lebo boli slovanským národom. Česi na spoločnej ceste za slobodou predstierali Slovákom bratstvo, no potom sa neváhali na nich vrhnúť z hrozbou podľa francúzskeho dikta "Sois mon frère ou je te tue!"(Alebo mi budeš bratom, alebo ťa zabijem! V zahraničnej politike Česi vovliekli Slovákov do katastrofálnych situácií: do Mníchova, Komárna a Belvederu, do Sovietskeho orbitu a nakoniec po vyhnaní Nemcov do sudetského územia.

Po všetkých týchto katastrofách a ich dlhodobých dôsledkoch vzniká pre Slovákov vážna otázka, či národ, ktorý nedokázal, že vie vládnuť nad sebou, má nejaké oprávnenie vládnuť nad iným národom.

Po všetkom politickom a hospodárskom útlaku, po všetkom ústavnom a legalistickom manipulovaní Slovákov Česi sa dosiaľ nevzdali snáh po politickej integrácii Slovenska. V Česko-Slovensku za tým cieľom pracuje *Československá komunistická strana, Československá akadémia vied, Československý historický časopis* a

rôzne iné zväzy. Ba ani v slobodnom svete česká emigrácia sa nevzdala takýchto ambícií. V Amerike ešte vždy funguje *Československá národná rada (Czechoslovak National Council)* na čele s generálom Mikulášom Ferjenčíkom, hoci od 1948 všetky Ústavy a ústavné zákony hovoria o dvoch národoch. Z Ríma rediguje Jiří Pelikán *Listy; Časopis československé socialistické opozice*. V Nemeckej federálnej republike vychádza *Právo lidu: Československý sociálně-demokratický čtvrtletník,* hoci od 1938 na Slovensku sociálno-demokratická strana nejestvuje. Človek sa musí pýtať, aká katastrofa musí ešte prísť na Čechov, aby konečne zmúdreli.

Pri všetkom útlaku a diskriminácii za tých 65 rokov Slováci dokázali, že mali viac národnej odvahy, hrdosti a solídnosti než Česi. Keď ich po 14. marci 1939 Maďari napadli, postavili sa na odpor so zbraňou v ruke. Keby sa boli tak zachovali ako Česi po Mníchove alebo 25. februára 1948, nebolo by bývalo Slovenskej republiky. Vtedy však, i keď mali len relatívnu samostatnosť, vedeli stáť i politicky i hospodársky na vlastných nohách. Je preto len prirodzené, že Slováci nechcú byť viac partnermi v katastrofách, zapríčinených českým defetizmom a švejkovstvom. Mladá slovenská generácia si toto musí uvedomiť.

* * *

Ing. arch. Ľubomír Brezina

KOĽKO JE NA SLOVENSKU ZVONOV?

Kedy sa začali používať na Slovensku zvony nemožno presne zistiť z dvoch jednoduchých príčin: pre absenciu písomných dokladov a istotu, že najstaršie zvony sa nezachovali. Nie sú známe nijaké informácie o tom, kto, kedy, kde a pre koho začal liať zvony, prípadne, kedy a kde zaznel ich hlas na tomto území prvý raz. Avšak o tom, že sa tam liali a používali v 12. a 13. storočí už konkrétne dosvedčuje listina Bélu II. o bzovíckom kláštore z r. 1135 a písomná správa o používaní zvonov v Spišskej Kapitule z roku 1273.

Zvony na Slovensku, napriek svojej rozšírenosti i osobitnosti, patria však dnes k najmenej známym, skúmaným, spracovaným a ochraňovaným pamiatkam. Dôvodov k nezáujmu je viac. Najvážnejší z nich spočíva v zámernej ignorácii prameňov, ktoré by v mnohom mohli upozorniť na bohatú náboženskú históriu a väčšina zvonov má v tomto zmysle priamu výpovednú hodnotu. Z pochopiteľných dôvodov nie je teda spracovaná nijaká evidencia a nie sú oficiálne známe ani len približné cifry o celkovom počte zvonov na Slovensku. Táto jedinečná skupina pamiatok preto stále iba čaká na svoje objavenie. Čiastočnou sondou do tejto problematiky je len kniha Juraja Spiritzu SPIŠSKÉ ZVONY, vydaná r. 1972 v Bratislave.

Zvony vôbec sú nádherným príkladom súladu ľudskej duchovnej činnosti a nevšedne zaujímavej práce založenej na remeselno-umeleckej zručnosti a tradícii. Zvony sú neobyčajne zvláštne predmety predovšetkým ako cirkevné "signálne hudobné nástroje". Ich tvar, rozmery, váha, výzdoba a pod. svojsky zodpovedajú dobe, v ktorej vznikli, ale aj prostrediu, pre ktoré boli uliate. Ľudský um a ruky im dali rozmanitý zvuk, aby tak mohli charakteristicky plniť dôležité poslanie pri oznamovaní rôznych cirkevných udalostí v spojení s udávaním časomerných, bezpečnostných či iných signálov pre ľudí žijúcich v dosahu ich hlasu. Dnes sú snáď mlčanlivejšími, ale predsa len existujúcimi svedkami týchto tradícií. Podrobný kampanologický výskum by určite odhalil množstvo cenných údajov a informácií o zachovaných gotických a renesančných zvonoch na Slovensku. Vieme o nich viac-menej iba to, že ich je nemálo. Veď zvonolejárstvo patrilo

v minulosti medzi najvýznamnejšie remeslá, a už len ako dominujúca súčasť vtedajšej umeleckej výroby by si zaslúžilo oveľa väčšiu pozornosť než doteraz. Prirodzene, ak vo zvonoch máme vidieť najmä ich nábožensko-kultúrnu hodnotu, tak podobný výskum je v súčasnosti celkom nereálny.

Dejiny slovenského zvonolejárstva sú zatiaľ zašifrované v cirkevných i svetských archívoch a v anonymne visiacich zvonoch domáceho pôvodu. Zvony pochádzajúce od mimoslovenských zvonolejárov sú aj pri nedokonalom a iba čiastočnom porovnaní zaujímavé hlavne preto, že nás presviedčajú o kvalitách domácej umelecko-remeselnej práce a o intenzívnych tvorivých a obchodných kontaktoch s okolitým svetom. Zvonolejárske dielne na slovenskom území boli v minulosti najmenej v 24 mestách a mestečkách, ako napríklad v Košiciach, Levoči, Spišskej Novej Vsi, Prešove, Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici, Lučenci, Bratislave, Trnave, Dolnom Kubíne, Kremnici, Krompachoch atď.

Zvonolejárstvo je staré remeselné odvetvie a ani v našom špecificky slovenskom pohľade sa nemôžeme vyhnúť jeho historickým koreňom. Ako sakrálny inštrument sa zvony začali používať v kláštoroch na Oriente. Európa vďačí za ich udomácnenie Keltom, ktorí boli známi ako výborní kovolejári. Najstarší zachovaný európsky bronzový zvon pochádza z Írska a je zo 6. storočia n. l. Z Írska a Škótska sa potom zvony v sakrálnej funkcii dostali do Francúzska, Talianska a neskôr aj do ostatných častí európskeho kontinentu. Zvonolejárstvom sa spočiatku zaoberali najmä benediktíni, ktorí už v 8. storočí mali k dispozícii profesionálne pomôcky. Aj Theophil, autor najstaršej kampanologickej príručky z 10. storočia, bol príslušníkom ich rádu. Približne od začiatku 12. storočia sa datuje liatie zvonov aj mimo kláštorov. Okrem prirodzeného rozvoja kovolejárskej technológie, ktorá umožnila postupné zväčšovanie rozmerov zvonov, vidia niektorí muzikológovia dôvod vtedajších snáh hlavne v tendenciách vyrábať basovo ladené hudobné inštrumenty.

Je zaujímavé, že každý zvonolejár používal určité, pre neho typické znaky, ako napríklad výtvarné členenie povrchu zvonu, typ písma, stereotypné formulky v nápisoch, zdobenie ramien koruny zvona a pod. Napriek tomu pracovný postup pri liatí zvonov mal svoje overené princípy a v podstate sa nemenil. Vždy začínal výpočtom

profilu budúceho zvona, zhotovením šablón a starostlivou prípravou suroviny pozostávajúcej zo zmesy medi a cínu. Potom majster prichystal materiál na postavenie potrebnej lejárskej formy a vymodeloval tzv. jadro v tvare vnútrajška zvona. Po vysušení jadra teplom z mierneho ohňa vytvaroval naň z hliny, zmiešanej so zvieracou srsťou a pazderím, tzv. falošný zvon. Výzdobu však obyčajne modeloval zo zmesy loja a vosku, aby sa neskôr pri záverečnom vysušovaní ľahko vytavila a zanechala len negatívne odtlačky na vnútornej strane plášťa. Ináč by totiž výstupky modelácie skomplikovali rozobratie formy bez poškodenia. Ako poslednú navrstvil a primerane vystužil kryciu časť formy — plášť. Po vysušení formy opatrne vybral falošný zvon, keď predtým musel jednotlivé časti dobre natrieť lojom, aby sa dali bez problémov oddeliť. Jadro a plášť opäť pozorne zostavil v lejárskej jame, v hornej časti pridal tzv. korunu, dookola utesnil pieskom a dutinu vyplnil roztavenou zvonovinou. Keď odliatok pomaly vychladol odstránil formu, očistil bronzový korpus, pripevnil z mäkkého železa ukuté srdce — a zvon bol hotový.

Podľa stručného popisu by sa mohlo zdať, že zhotovenie zvona bola pomerne jednoduchá záležitosť vyžadujúca len trochu rutiny. Takýto pohľad je však na míle vzdialený od skutočnej pravdy. Zhotovenie zvona bol vždy mimoriadne náročný proces, preto prácu zvonolejárov nehodno podceňovať. Zvonolejársky majster musel disponovať nielen prepotrebnou manuálnou zručnosťou a trpezlivosťou pri používaní rôznych technických finesov počas celého procesu, ale aj výtvarnými a hudobnými schopnosťami podopretými solídnymi počtárskymi a fyzikálnymi vedomosťami. Keďže zvonolejári pracovali s ohňom a tečúcim kovom, liatie zvonov bývalo vždy neobyčajnou udalosťou, naviac opradenou istou zvláštnosťou a tajomnosťou. Zároveň bolo vďačným predmetom pozornosti početných zvedavcov z radov miestnych obyvateľov, či prípadných ďalších objednávateľov. Prirodzene, že aj z tohto dôvodu sa zvony pomerne často odlievali priamo pri ich budúcom stanovišti.

Zvony sa robili výhradne na objednávku a každý je originálnym umelecko-remeselným dielom. Materiálom býval čistý bronz, zliatina zo 78-80 dielov medi a 20-22 dielov cínu. Z technického hľadiska treba dodať, že plášť zvona je najhrubší v miestach, kde doň udiera srdce; smerom nahor k príklopu a nadol k ústiu sa zvonový

korpus zoslabuje. Ideálne srdce váži 2.5 — 3% z celkovej váhy zvona. Hlas zvona však vytvára predovšetkým pomer hrúbky jednotlivých miest plášťa, jeho celková výška a dolný priemer. Zvukový odtieň jeho hlasu mohol majster ovplyvniť ešte pridaním cínu, čím zvon získal jasnejší hlas. Pritom je pravdivý aj praktický postreh zvonárov, že neprimerane ťažké srdce robí zvon "ťarchavým", a naopak, ak srdce nemá potrebnú váhu, uberá to plnosti jeho hlasu — zvuk zvona je akoby prázdny. Dokonca dosť často sa tvrdí, že na dosiahnutie jasného hlasu pridávali lejári do roztavenej zvonoviny striebro alebo zlato. Sú síce známe ojedinelé prípady, že do pripravenej suroviny sa dostalo zopár mincí či šperkov, nikdy však nie v množstve, ktoré by ovplyvnilo skladbu zvonoviny. Povesti o zlatých korunách niektorých starých zvonov súvisia s mylnou predstavou resp. s neznalosťou technológie, pretože nie je známe, že by sa zvon odlieval v inej polohe, než v akej visí na svojom stanovišti. V takomto prípade je viac ako nepravdepodobné, že by sa zlato ako ťažký kov v roztavenej zmesi usadilo v korune zvona.

Iba ako stručnú informáciu uvedieme, že od 14. storočia zvonolejári na Slovensku vyrábali aj iné predmety sakrálneho a profánneho určenia, ktoré materiálovo alebo výrobným postupom súviseli s ich profesiou. Boli to najmä: krstiteľnice, bronzové dvere, lustre, sochy a busty, pamätné tabule a náhrobné dosky, nádrže a kotly, fontány, ale aj hasičské striekačky a v 17. a 18. storočí dokonca i kanóny.

V súčasnosti nepracuje na Slovensku už ani jeden zvonolejár. Po približne sedemstoročnej existencii zaniklo toto krásne remeslo v 50-tych rokoch nášho storočia. Posledným činným zvonolejárom bol Michal Haško (narodený r. 1894) v Trenčíne.

Koľko zvonov sa teda nachádza na vežiach slovenských kostolov a zvoníc? Presné číslo nemôže dnes uviesť nikto, pretože by mu musel predchádzať seriózny prieskum. Rovnako nepoznáme ani presný počet kostolov, kaplniek a zvoníc. V našom prípade si však môžeme dovoliť aspoň približný odhad, ktorý sa opiera o Súpis pamiatok na Slovensku a o Zoznam slovenských miest a obcí. Avšak aj tieto informácie sú istým spôsobom skreslené medzičasom prevádzaným administratívnym zlučovaním obcí či ich včleňovaním do mestských celkov. Porovnávaním presnejších údajov z niektorých oblastí Slovenska (napr. Spiš, Šariš, resp. mestské pamiatkové rezervácie)

dospeli sme k nasledovným údajom: Na Slovensku sa do dnešných čias zachovalo asi päťtisíc kostolov a zvoníc viacerých konfesií a z rôznych období počnúc 9. storočím n. l. Odhad celkového počtu zvonov na Slovensku je ešte obťažnejší, ale podľa rôznych súvislostí a čiastkových podkladov môžeme predpokladať, že ich je okolo dvanásťtisíc.

Nábožensko-kultúrno-historická hodnota slovenských zvonov je úmerná dôležitosti a významu obdobia, v ktorom vznikli, ďalej lokalite, v ktorej sa nachádzajú, a v neposlednom rade kvalite umelecko-remeselného spracovnia. Nie je však priamo závislá na ich veľkosti, i keď je vecne zaujímavé, že na Slovensku existujú zvony o rozmeroch priemeru ich dolnej časti od desiatich centimetrov do dvoch metrov. Zvony, rovnako ako iné predmety zhotovené k denným ľudským potrebám, plne žijú iba na mieste svojho pôvodného určenia. Bezpochyby, zvony nám verne slúžia predovšetkým svojím hlasom; raz veselým, inokedy vážnym a často aj smutným — vždy však živým a výnimočne zvláštnym pravidelným tepom svojho mäkkého kovového srdca. Ich jediné správne miesto a pradávny domov je na kostolnej veži. Vytrhnuté z tohto prostredia nenávratne zomierajú. Stávalo sa dosť často, že zvony bývali prvými obeťami vojnových udalostí. Keď sú v pokojnejších časoch napríklad odborne inštalované v muzeálnych zbierkach, sú iba nemými exponátmi. Návštevník síce môže celkom zblízka obdivovať ich krásu, rozmery, vek, či urodzený pôvod, ale nemôže vychutnať živú melódiu ich hlasu, pre ktorý vlastne boli stvorené. Zhodou okolností niekoľko desiatok — a možno aj stovák — starších slovenských zvonov sa v súčasnosti nachádza v štátnych múzeách. Poväčšine sú dobre uskladnené v depozitároch a iba kde-tu tvoria zaujímavý doplnok alebo malú časť historickej expozície.

Spišské zvony

Spomenuli sme už na inom mieste, že Spiš patrí medzi najzaujímavejšie umelecko-historické oblasti Slovenska. Toto tvrdenie sa pokúsime ešte doplniť niekoľkými faktografickými poznámkami, ktoré vychádzajú z výsledkov ojedinelého výskumu — súpisu spišských zvonov — urobenom v roku 1967-1969.

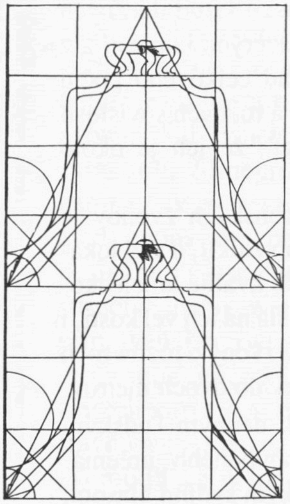

1

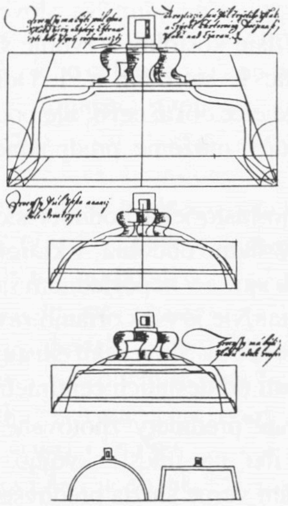

2

3

1, 2 Kampanologické kresby zo 16. storočia

3 a) Detail nápisovej pásky z Veľkého zvona v Poprade od Jána Waygela (začiatok 15. storočia)

b) Detail nápisovej pásky z Veľkého zvona v Harichovciach od Mikuláša Gaala ml. (prvá štvrtina 15. storočia)

c) Detail nápisovej pásky z Veľkého zvona v Ľubici od Pavla Gaala a Jána Wagnera (r. 1475)

d) Detail nápisovej pásky z Najväčšieho zvona na kampanile vo Vrbove pravdepodobne od majstra r.s. (r. 1500)

Na Spiš sa viažu jedny z najstarších písomných správ o používaní zvonov na území Slovenska. Je to listina kráľa Ondreja II. z roku 1209 pojednávajúca o prevode pozemkov na tamojšieho prepošta Adolfa. Zmienka o zvonoch je tu vlastne iba nepriama. Ďalším písomným dokladom je testament prepošta Mutimíra z roku 1273, kde sa spomína aj istý zvonár Ján. Iný dokument z roku 1357 hovorí už priamo o liatí zvonov na Spiši; tento rok sa všeobecne považuje za začiatok činnosti najvýznamnejšej gotickej zvonolejárne — gaalov-

skej dielne v Spišskej Novej Vsi. Môžeme teda predpokladať, že v tomto čase už existovala, okrem známej Spišskej Kapituly, pomerne rozvinutá sieť farností a viaceré kláštory, a že sa tu zvony používali v širšom meradle. Je teda viac než isté, že súčasná absencia románskych a ranogotických zvonov na Spiši je vlastne dôsledkom častých požiarov a obvyklých rekviráciíí zvonov na materiál pre delolejárne. Žiaľbohu, takýmto spôsobom zmizlo veľa cenných zvonov aj v neskorších dobách.

Terajší zvonový inventár Spiša obsahuje 631 zvonov a je iba torzom z ich celkového počtu. Pôvodcami dodnes zachovaných spišských zvonov sú približne osemdesiati menovite známi a viacerí anonymní zvonolejári. Sú medzi nimi majstri pracujúci od 14. storočia priamo na Spiši alebo v iných slovenských zvonolejárskych centrách, či zvonolejári z Čiech, Moravy, Juhoslávie, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rakúska, Rumunska a ZSSR.

Najcennejšiu kolekciu spišských zvonov tvorí počtom neveľká skupina dvadsiatichpiatich zvonov, ktoré boli uliate v priebehu *14. a 15. storočia.* Bolo to obdobie, keď tamojšie zvonolejárstvo dosiahlo tvorivý vrchol vďaka tzv. gaalovskej dielni. Túto gotickú zvonolejáreň v Spišskej Novej Vsi založil okolo roku 1357 Konrád Gaal a pracovali v nej najmenej šiesti ďalší zvonolejári — Ján Weygel, Mikuláš, Matias, Vincent a Pavol Gaalovci. V rokoch 1475-1516 bol jej posledným majstrom Ján Wagner. Formovo dokonalé veľké zvony s úsporným, ale esteticky mimoriadne účinným výtvarným riešením povrchu dokazujú, že zakladateľ dielne i všetci jeho nasledovníci boli vynikajúci kovolejári. Výzdoba gaalovských zvonov pozostáva zväčša z jednoriadkovej nápisovej pásky, ktorá obieha po obvode hornej časti zvona a je obojstranne lemovaná tenkými plastickými linkami. Nápisy majuskulou sú koncipované väčšinou v latinčine a v podstate vychádzajú zo základného znenia zvolania: O REX GLORIAE VENI CUM PACE. Niektoré zvony majú hladký plášť oživený buď tromi-štyrmi reliéfmi Kalvárie alebo súvislým pásom symbolov štyroch evanjelistov, prípadne polreliéfmi apoštolov Petra a Pavla. Iné zvony sú dekorované len ornamentálnym pásom s rastlinným motívom. Charakteristickým doplňujúcim prvkom všetkých gaalovských zvonov sú jemné plastické linky aplikované s mimoriadnym výtvarným citom.

Zo *16. storočia* pochádza 21 zvonov od deviatich známych a

približne rovnakého počtu anonymných zvonolejárov pracujúcich v rozličných dielňach priamo na Spiši alebo v Prešove, Dolnom Kubíne, Krakove a Viedni. Dvaja z nich signovali zvony pravdepodobne iba iniciálkami svojich mien — rs, CW. Ostatní sú známi ako majstri: Andrej, Matej, Šimon, A. Illenfeld, P. Neidl, B. Wayzer, H. Dinckelmerer. Pestrejšej palete zvonolejárov zodpovedá aj výtvarné členenie zvonov; je i naďalej striedme a využíva niekoľko nových dekoratívnych či heraldických symbolov. Približne do roku 1560 sa nápisy vyhotovovali zväčša minuskulou. Zároveň od roku 1520 sa na spišských zvonoch začal objavovať nový typ majuskuly — antikva, ktorá sa potom v rôznych obmenách používala až do polovice 20. storočia. Nápisy mali výslovne náboženský charakter a boli prevažne latinské. Ak by sme spočítali známe spišské zvony od konca 15. do konca 16. storočia, dostali by sme skupinu asi 70-tich zvonov. Podľa zachovaných dokladov však 160 ďalších veľkých zvonov zrekvirovali do roku 1532 na materál pre delolejárske dielne. Obyvateľstvo sa proti rekviráciám bránilo rôznymi spôsobmi. Napríklad, Levoča sa rozhodla sústrediť zvony z okolitých obcí do mesta. V baníckom a mincovníckom Stillbachu (dnes už neexistuje) tento problém vyriešili zakopaním zvona do zeme. Veľké škody spôsobovali aj časté požiare. Takto prišla Levoča v r. 1550 a r. 1599 dokonca dvakrát o všetky zvony. V Spišskej Belej roztavil zvony požiar v r. 1553, v Poprade zase v r. 1593. Druhá polovica 16. storočia sa však vyznačovala aj intenzívnou obnovou zvonového inventára a stavbou prvých murovaných zvoníc — kampaníl — kde sa sústreďovali reprezentačné kolekcie zvonov. Tieto charakteristicky dekorované stavby sú situované v blízkosti farského kostola a ich vzory treba hľadať v Taliansku. Najstaršia zachovaná kampanila v Kežmarku bola postavená v roku 1586.

V 17. storočí pracovali na území Spiša zvonolejári usadení predovšetkým v Levoči. Boli to majstri J. Erbe, M. Italinski, J. H. Brors a pravdepodobne aj M. N. Bezot. Niekoľko ďalších zvonov odliali dielne v Nemeckej Ľupči, Košiciach a Viedni. Avšak z celkového počtu 25 zachovaných zvonov, pochádza 12 kusov od prešovských zvonolejárov J. Wierda a M. Ulricha. Výzdoba zvonových korpusov sa sústreďuje prevažne pod horným okrajom, ale nápisové plochy nachádzame aj v strede drieku, či pri dolnej časti plášťa. Oveľa viac než predtým používali sa ornamentálne pásy s rastlinnými motívmi a

rôzne kreácie ľudských a zvieracích hláv. Nápisy sú v latinčine, nemčine, ale v roku 1699 pribudla slovenčina na Italinského zvone v Jurgove: NA CHWALU PANU BOHU DAJME HLASI. MICOLAY MLINAR JURKOVSZKY. Viaceré zvony uliate v 17. storočí boli roztavené počas obávaných požiarov a podstatná časť z nich smutne doslúžila v rokoch I. svetovej vojny, keď — akože ináč — padli za obeť delolejárskemu priemyslu. Počet nezachovaných zvonov z tohto obdobia je približne dvakrát väčší, ako počet dodnes používaných zvonov.

Aj v *18. storočí* bola centrom spišského kovolejárstva Levoča. Pracovali tam majstri M. Italinski, A. Ober so synom, J. Meyer a J. H. Pester. V Krompachoch mal dielňu G. Kramnitz. Pravidelnými dodávateľmi zvonov boli aj Lechererovci z Prešova. V tomto storočí pribudlo na Spiši veľa nových zvonov. Údaje o ich celkovom počte možno identifikovať z vtedajších súpisov: Koncom 19. storočia bolo na Spiši 474 zvonov, z toho 128 nových. Z nich dodnes slúži svojmu účelu iba 61 kusov, keď ostatné zanikli predovšetkým počas prvej svetovej vojny. Výzdoba na zvonoch sa postupne množila, avšak rozhodne nie v prospech kvality. Nápisy podrobne uvádzali mená a hodnosti donátorov, duchovných i svetských funkcionárov, obšírne oznamovali dôvody uliatia a pod., až sa nám niekedy zdá, že zvon je akýsi malý pre toľké informácie. Text bol prevažne latinský, často nemecký a opäť iba jeden slovenský. Na starom zvone v Kaľave z roku 1757 môžeme s potešením prečítať, že: MARCINOVEHO ONDERA SIN ONDER KUPIL DZVONČEK SAM ZA SVOJU VERNU PRACU. Nebude snáď nezaujímavé, keď pripomenieme ešte dve kuriozity: Najmenším zachovaným spišským zvonom je 15-centimetrová Barborka v Spišských Hanušovciach z roku 1703; a najstarším zachovaným zvonom, ktorý nebol odliaty z tradičnej zvonoviny, ale z ocele, je 52-centimetrový katolícky zvon v Mlynkách z roku 1782.

Zvonárstvo ako remeslo na území spišského regiónu definitívne zaniklo v polovici *19. storočia*. Jeho poslednými reprezentantmi boli levočskí majstri J. Mayer a S. Binder. Protokoly kanonických vizitácií z roku 1832 podávajú základné informácie o 378 vtedajších zvonoch, z ktorých dnes už nejestvuje 227. Z iných prieskumov ďalej vyplýva, že v 19. storočí prvý raz prevýšil import zvonov prírastky domáceho pôvodu. Najmä v druhej polovici storočia sa výrazne

presadili maďarskí výrobcovia z Budapešti a Šopronu, ale tiež firmy z Viedne, Bielska, Ľublany, Temešváru i Bochumu. Poznávacím znakom výzdoby zvonov 19. storočia je až neestetické preplňanie plášťa reliéfmi a nápismi takmer kronikárskeho druhu v latinčine, nemčine a slovenčine. Počnúc rokom 1803 pribudla aj cirkevná staroslovienčina na zvonoch grécko-katolíckych farností. Ako posledná sa v roku 1875 začala používať maďarčina. V roku 1857 ulial budapeštiansky zvonolejár Andreas Schaudt najväčší spišský zvon o priemere 206 centimetrov, ktorý dostal meno Urban. Je umiestnený na veži farského kostola v Spišskej Novej Vsi.

Viac-menej akousi súčasťou súboru zvonov 19. storočia sú aj zachované prírastky z rokov 1900-1912, dohromady 21 kusov. Pochádzajú zväčša od tých istých dodávateľov a všetky sú mimoslovenskej výroby. Obnova inventára začala pár rokov *po I. svetovej vojne,* pretože počas nej zanikla vyše polovica vtedajších zvonov. (Podobné straty utrpel zvonový fond Spiša len pri rekviráciách v 16. storočí.) Rekvirácie v rokoch 1915-1918 riadilo vojenské Glockenkomado z Košíc. O tejto činnosti však nemožno nájsť v štátnych ani cirkevných archívoch na Slovensku či v Maďarsku nijaké dokumenty. Nenahraditeľné straty preto možno vyčísliť len približne z výsledkov spomínanej vizitácie z roku 1832: z 364 zvonov tohto obdobia slúži dnešným potrebám iba 137 zvonov. Skoro dve tretiny tejto kolekcie — presnejšie 227 zvonov — patria už iba minulosti. V rokoch 1920-1939 pribudlo na Spiši 296 nových zvonov a na ich zhotovení sa podielalo 20 výrobcov. Ani jeden z nich však nepracoval na Spiši. Šiesti mali svoje dielne na Slovensku, ostatní mimo neho. Najviac objednávok (78 zvonov) získal R. Herold z Chomutova. Po dlhšej prestávke zapríčinenej II. svetovou vojnou došli na Spiš zvony ojedinelo i po roku 1946. Terajších 631 spišských zvonov visí na 256 vežiach v 180-tich lokalitách.

Počas dlhých stáročí stali sa zvony prirodzenou súčasťou života ľudí v mestách a na dedinách. Ich stanovištia — kostolné veže a zvonice — patria stále k najkrajším dominantám väčších i menších sídelných celkov. Takmer všetky dodnes zachované zvony na Spiši verne slúžia svojmu pôvodnému účelu, i keď ich časomerná a signálna funkcia v spoločenskom dianí obcí musela po roku 1950 ustúpiť do pozadia. Cirkevno-historická výpovedná hodnota spišských zvonov je úmerná ich veku, pôvodu, obsahu nápisov a

umeleckej kvalite prevedenia. Tak či onak sú bezprostredným dokladom lokálnych dejín každej farnosti.

Ešte aj dnes sú mnohí starší ľudia emotívne silno zviazaní s používanými zvonmi. Je to vcelku úplne prirodzené, lebo hlas kostolného zvona ich sprevádzal celým životom. Preto vôbec neprekvapuje, že ešte stále sú živé spomienky na ich slávnostné vysväcovanie, inštalovanie alebo na nedobrovoľné odovzdávanie počas I. svetovej vojny. Iným príkladom úzkeho vzťahu ľudí k zvonom je ich personifikácia prejavujúca sa v dôvernom pomenovaní zvonov vlastnými menami. Názvy spišských zvonov možno rozdeliť do niekoľkých skupín. Najčastejšie sú pomenované podľa veľkosti a mien svätých, ďalej podľa veku, pôvodcu, zvuku, účelu, časomerného poslania alebo donátora. Názvy sú v niektorých prípadoch uvedené priamo na zvone, ale väčšinou sa iba tradujú. Sú však aj prípady, že používané pomenovanie sa líši od mena vyznačeného na zvone.

Prevažná väčšina evanjelických zvonov dostala meno podľa veľkosti — Veľký zvon, Stredný zvon, Malý zvon a pod.; prípadne podľa veku — Starý zvon, Nový zvon. Pravda, sú aj výnimky. Beck z roku 1909 v Iliašovciach nesie meno svojho darcu. Tri zvony na zvonici v Mlynici sa volajú Viera, Láska, Nádej (pôvodne Glaube, Liebe, Hoffnung). Typicky konfesijné a banícke názvy majú zvony v Smolníku — najväčší sa volá Feste Burg, stredný Lobe den Herrn, najmenší Gluck auf.

Podľa veľkosti, veku, účelu a zvuku dostali mená aj zvony v katolíckych farnostiach. Najrozšírenejšie je však pomenovanie podľa svätých, mená vyše štyridsiatich z nich sú spojené aj so spišskými zvonmi. Najčastejšie sa vyskytuje Urban — 26 zvonov. Opakujú sa aj zvony s menami, ako sv. Peter a Pavol, František, Jakub, Matej, Ján, Juraj, Štefan, Martin, Cyril a Metod, Ján Krstiteľ, Mária-Magdaléna, Katarína, Alžbeta, Ján Nepomucký, Michal, Ondrej, Justín, Florián, Klement, Barbora a iné. Nechýbajú ani názvy, ako Božské srdce, Panna Mária, Srdce Ježišovo, Anjelpána, Adam, Eva. Celkom familiárne mená dostali zvony : Jano v Arnutovciach, Hanička v Domanovciach a Dravcoch, Stašek v Ľubici, či Barborka v Spišských Hanušovciach. Mimoriadne pekné sú pomenovania podľa zvuku: Cingálka, Klingálka, Brinkáč, Cingáč, Cimbálka, Bimbálka, Bľankáč, Signálka alebo ďalšie podľa účelu, ako Pacerník, Sank-

tusník, Obedňajší zvon, Školský zvon, Jednotka, Dvojka, Trojka, Šmertný zvon a Umieráčik.

V grécko-katolíckych farnostiach sa najčastejšie objavujú zvony s menami Mária, Archanjel Michal, Mikuláš, Mikolaj, Demeter, Peter a Pavol a iné.

Zvonom sa pripisovala a ešte stále pripisuje schopnosť rozprávať ľuďom zrozumiteľnou rečou. Napríklad v Majeroch tamojší zvon údajne pri zvonení opakuje svoj pôvod slovami ''ŠVOB DAL VOM'', čo znamená ''Šváb ma dal Vám''. V Matejovciach spomínala 76-ročná zvonárka, že dva tamojšie zvony, ktoré obec stratila počas I. svetovej vojny, zvonili miestne názvy ''Be-la-ny'' a ''Len-da-va''. Podľa inej ústnej správy zvony farského kostola v Spišských Vlachoch kedysi pri pohrebe majetného gazdu smutne vyhlasovali: ''Mal ro-le, mal lú-ky, mal i dom''. Keď vyprevádzali do hrobu nebožtíka, ktorý počas života často hľadieval na dno pohárika, náhlivo oznamovali: ''Hef gal-gan, tam gal-gan''. Prirodzene, že v tom všetkom treba vidieť aj kus zvonárskeho umenia.

V niektorých spišských dedinách sa podnes praktizuje kedysi všeobecne rozšírené a uznávané zvonenie proti búrke. Jeho význam spočíva vo viere v nadprirodzenú moc zvonov, ktoré svojím hlasom dokážu odohnať ničivú búrku. Podľa rozprávania viacerých zvonárov nie sú na tento účel vhodné všetky zvony. Údajne túto moc stráca až do opätovného posvätenia každý zvon, ktorým sa zvonilo obesencovi, utopencovi a pod.

Je celkom prirodzené, že k spišským zvonom sa viažu rozličné povesti. Jedna z najstarších rozpráva o kežmarskom študentovi Michalovi Kupeckom, ktorý v roku 1674 využil každoročnú cestu miestnych zvonov na Zelený štvrtok do Večného mesta; priviazal sa vraj k Najväčšiemu zvonu a úmysel sa mu podaril. Z Ríma sa už nevrátil, pretože tam získal dobré postavenie. Dodnes živou je aj povesť o zvone kartuziánov, ktorí do roku 1543 mali kláštor na Skale útočišťa (Lapis refugii) na dnešnom Kláštorisku v Slovenskom raji. Mnohí starí zvonári pútavo rozprávajú povesti a príhody o miestnych zvonoch — najčastejšie o ich pôvode, nadprirodzenej moci, čarodejných vlastnostiach, o akejsi sebaobrane proti násilnému odstráneniu z kostolnej veže, zvonice či kaplnky, o zvonoch prepadnutých pod zem, o ich znovuobjavení a pod. Nemožno poprieť, že aj to je istá časť histórie spišských zvonov, i keď patrí iba do

spomienkového bohatstva niekoľkých jednotlivcov.

Spiš zaraďujeme plným právom medzi najsvojráznejšie regióny na Slovensku. K nevšedne krásnej kopcovitej krajine pridal mu v priebehu stáročí aj človek kus svojich predstáv o kráse. Malou časťou z nej sú aj spišské zvony. Nie celkom bez príčiny sme venovali tejto problematike o pár stránok viac. Prial by som každému, aby aspoň raz v živote mohol prejsť ktoroukoľvek časťou starého Spiša vo chvíľach po letnej búrke. Vtedy naisto zabudne na to, že by bolo bývalo lepšie, keby niektorý zo spišských zvonov túto búrku odohnal.

Literatúra

— Kolektív autorov: Súpis pamiatok na Slovensku, zväzok I-IV (SÚPSOP + Osveta, Bratislava, 1967-1978).

— Juraj Spiritza: Spišské zvony (Osveta, Bratislava, 1972).

— Vladimír Wagner: Dejiny výtvarného umenia na Slovensku (Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1930).

— Monograph: Situation of the Catholic Church in Czechoslovakia (Swiss National Commision Justitia et Pax, 1981).

Poznámka

Dve kapitoly pojednávajúce o slovenských zvonoch sú z rukopisu knihy ''Dvanásť storočí sakrálnej architektúry na Slovensku''.

Z veršov Ivana Šúpalu

PRED NOCOU

Pred západom slnka
starci myslia na smrť
a na večnosť
a starenky s láskou usilovne
dokončujú posledné stehy
na výšivke života
ako ružovie obzor
za siluetou mesta
s tisícom svetiel
ktoré jasnejú ako obloha bledne
a cez to tmavomodré
nekonečno
odlietajú bez ťarchy
do času
kým ich zas neprivolá
hlas tých čo idú
za nimi
a zanôtia si potichúčky
tú svoju z rodnej dediny

PRED LETOM

Keď ležíš na chrbte na zelenej tráve
a pozeráš sa do modrého neba na biele obláčky,
si medzi nebom a zemou, ale viac na zemi;
v mysli však na nebi.
A vidíš, ako sa krúti svet
a rúti vesmírom jasno-siná guľa.
Len vôňa vlhkej zeme a býľa a piskot vtákov
ti pripomína, že je pred štartom.
Zaľahne smútok, city ťa mýlia,

ako vo sne letíš priestorom,
prisadáš pri chvíľach svojho života,
nasávaš sladko-trpký nektár.
Bár v tom by bola pravda, no je len pravý ošiaľ.
Už na plošine stojí sťa biely soľný stĺp
výstražný prst, načasovaná bomba vedy a techniky
a na jej hrote ťa čaká — čo?
Len modré nebo nad zelenou trávou,
pod tebou hromobitie rozpútanej hmoty vrhá ťa
cez modré nebo do bielych mrakov.
A za nimi len úloha — aká?

BIELA VEĽRYBA (MOBY DICK)

Niekedy sa spomienka vynorí
ako veľryba spod nekonečnej hladiny
mora-života.
Až užasneme nad tým,
aká je mocná,
kým sa chvíľu sunie
po sčerených vlnách.
No po chvíli zmizne
v nezmerných hlbinách,
pľasnúc niekedy mocným chvostom
chrstne do úst horkej, trpkej vody,
a kým slaná chuť pretrváva v ústach,
uvažuješ, či to nie je krv
z rozbitého nosa,
ako keď po bitke s chlapcami
si zastal ohúrený ranou,
ktorú ti zavalil život.
A hory ako chrbty veľrýb
výsmešne miznú na obzore.

POD MIKROSKOPOM

Šošovka, priezračná lupa,
keď sa cez ňu pozrieš
uvidíš jasne každý chĺpok
krásy a mrzkoty
a jasné lúče slnka
cez ňu zapália očistný plameň
sústredeným pohľadom.
Hľaď na to hmýrenie
pačerov a hmyzu,
ako sa požiera.
Ale keď jasné lúče
pohliadnu sústredene
cez obliny skla,
sú už len muky
a pravda,
smrť.

POD KALVÁRIOU

Tam pod ružomberskou Kalváriou
odpočívate, naši starkí
s pohľadom na nás
pred cestou do vyššieho bytia
na poslednej stanici
v úzkosti, či vaša viera
vydá úrodu pravdy.
A vaše potomstvo sa plahočí
v bahne,
no bez tej paličky,
ktorá vám slúžila
tak verne
až pod Kalváriu.

Dr. Jozef M. Rydlo

GALERIE DE LA PROUE: ZUZANA JACZOVÁ: *''Keramika''*

Málokto vie, že hlavné mesto švajčiarskeho kantónu Vaud, Lausanne, má vyše päťdesiat umeleckých galérií. Jednou z nich je *Galerie de la Proue*. Jil Silberstein, ktorý ju oživuje, svojou angažovanosťou z nej urobil jednu z najpozoruhodnejších výstavných sieni tejto romandskej metropoly zrkadliacej sa v Ženevskom jazere. Rozsahom skromný, obsahom však prísne výberový program zaručuje pravidelným i príležitostným milovníkom umenia, navštevujúcim tento kultúrny stánok, vždy veľmi intenzívny a hlboký estetický zážitok.

Od 25. mája do 23. júna 1984 Jil Silberstien predstavil vo svojej Galerie de la Prou umelecké dielo Slovenky Zuzany Jaczovej zo Strasbourgu.

Zuzana Jaczová (* 1953) je mladá výtvarníčka, špecializovaná v odbore keramiky. V rokoch 1972-74 študovala na poprednej Škole priemyselného dezingu vo Vormgeving (Holandsko) a po jednoročnej stáži vo Švajčiarsku pokračovala štúdiom na povestnej École des Arts décoratifs de Strasbourg, ktorú absolvovala v roku 1978. Zúčastnila sa na viacerých kolektívnych výstavách. V roku 1981 na expozícii keramík ''Sources et courants'' v Musée des Arts décoratifs v Paríži a na ''Biennale nationale de Céramique contemporaine'' v Châteauroux. V roku 1982 dodala exponáty na výstavu, ktorú usporiadal Zenthaus v Karlsruhe (Nemecko) a v roku 1983 na expozíciu ''Rencotres avec la Terre'' v St-Etienne (Francúzsko). Od roku 1982 pravidelne vystavuje svoje keramiky v Maison de la céramique v Mulhause. Samostatné výstavy usporiadala v mestách Strausburg (Galerie du Petit Pont, 1980), Colmar (Galerie du Rhin, 1982) a teraz v Lausanne.

V Galerie de la Proue Zuzana Jaczová predstavila švajčiarskemu publiku niekoľko desiatok keramík. Pozorného návštevníka — ale aj náhodného diváka — podmanivo upútali nevšedne teplá prostofarebnosť a priestorová ľahkosť majstrovsky umocňujúce plasticky

výrazný avšak hlboko vyjadrený poetický obsah výtvarníčkinho umeleckého posolstva.

Hľa, zopár názvov vystavených exponátov: *Človek mysliaci na inú vec, Čakajúc, More, Malý ale nebojácny, Dievčence hľadiace do neba, Vo vetre, ... ale prirodzene....., Fontána, Nešťastie perspektívy, Švihadlo deliace svet, Dvaja nostalgikovia, Osoby na kúsku neba, Má ma rád-nemá ma rád, Básnik.*

Človek naozaj nevie, či Zuzana Jaczová je *iba* keramička alebo *skôr* sochárka či poetka, pretože jej diela prerastajú každodennosť, na ktorú sme zvyknutí pri úžitkovom umení. Jej svetom je svet každého z nás, ibaže pretlmočený do pálenej hliny. Je plný snov i skutočností. Jej postavy sú raz zaodeté bezproblémovou predstavivosťou básnika, inokedy prozaicky nahé a žijúce bez uniforiem... Skrátka, rôznorodé myšlienky vyjadrené rovnorodou hlinou tvoria symfóniu krásy, ktorá funkčne napĺňa a zušľachťuje život tých, ktorí "vedia žiť z lásky a štrngať si s krásou" (J. Mních).

Talent Zuzany Jaczovej si všimla aj presýtená miestna kritika. Françoise Jaunin nadpísala svoj komentár v denníku *Le matin* (31. 5. 1984) *En attendant* Zuzana; Cecile Lecoutre v najväčšom denníku francúzsky hovoriaceho Švajčiarska *24 heures* (2. 6. 1984) zase *Les enfants de Zuzana*: *harmonie*; B. P. Cruchet píše v svetoznámej *Gazette de Lausanne* a v *Journal suisse* o diele Zuzany Jaczovej v článku *La terre et l' esprit*. O expozícii sa zmienili aj ďalšie periodiká (*Femina, L'hebdo)* a švajčiarsky rozhlas.

Na vernisáži sa zúčastnil nezvyčajne veľký počet priaznivcov Galerie de la Proue, medzi ktorými boli aj viacerí Slováci. Ich potešenie nad úspechom mladej slovenskej výtvarníčky vyjadril srdečnou gratuláciou čestný predseda Združenia priateľov Slovenska vo Švajčiarsku Ladislav Cibuľka, predseda Spoločnosti pre slovenskú kultúru Martin I. Mazák a akademický maliar Pavol Korbeľ.

Z úspechu Zuzany Jaczovej sa možno len tešiť. Jej nesporný talent je zárukou, že s jej menom sa stretneme ešte viac ráz v blízkej i ďalšej budúcnosti. Kiež sa jej expresívna inšpirácia prehlbuje a zdokonaľuje, žeby svojou umeleckou tvorbou mohla výrazným spôsobom prispieť k obohateniu európskeho umenia a k povzneseniu dobrého mena Slovenska a Slovákov.

Jozef G. Cincík

ZOMREL ILUSTRÁTOR JAR. VODRÁŽKA

Vídavam ho ešte aj dnes, ako sa náhli do novej tlačiarne Matice slovenskej v Martine, do Neografie, ráno pred započatím vyučovania na miestnom gymnáziu. Lebo Jaroslavovi Vodrážkovi, ilustrátorovi časopisu "Slniečko", išlo o to, aby farby pre tlač s "írisom" správne vymiešali a nasadili. Íris bola viacfarebná tlač, ktorá dúhove prechodila jedna do druhej pri zafarbovaní perových ilustrácií, ktoré pre časopis Vodrážka pripravil, t. j. nakreslil. So strojníkom tlače, p. Čapúňom, íris vždy spolu zostavoval, zadeliac pestré tlačové farby na valci farebníka tlačového stroja.

Časom sa Vodrážkovi i Čapúňovi podarilo virtuózne pripravovať takéto dúhovky írisovej tlače. Farebné pruhy takto potom spestrovali tlač kresieb v "Budkáčiku a Dubkáčiku" v "Ježkovciach" a v "Troch múdrych kozliatkach", ako to bolo treba. Dostalo sa z nich na spestrenie i "Jožkovi Spáčovi", ktorý písal veselé príhody do "Slniečka".

Do graficko-ilustračnej práce sa obratný Vodrážka mal už pred rokom 1932, keď v Martine — ešte v starom KÚS-e — navrhoval obálky pre "Slovenské Pohľady" a pod. matičné vydania. Keď som po pamätnom roku boja o slovenský pravopis prišiel do Matice slovenskej v Martine, videl som už ako Vodrážka pilne pracuje na návrhoch knižných obálok, na symboloch pre redakciu ešte za Štef. Krčméryho. Popri zberateľovi slovenských piesní a fotografovi Karolovi Plickovi bol jedných z najusilovnejších pracovníkov Matice.

Často som sa s Vodrážkom schádzal i na prechádzkach v prírode i na uliciach. Spolu sme fantazírovali o nových kresbách a "videniach" ako ilustrátori a navrhovatelia. Vodrážka na uľahčenie svojej práce mal vo svojom dome zvláštne zásuvky. Zbieral do nich výtržky z ilustrácií — najmä fotografie — pre svoju kresličsko-maliarsku potrebu. Od lietadiel cez parolode až po tropické zvieratá, ba muchy i blchy, všetko sa našlo v tomto pomocnom archíve. V podobnom duchu povzbudzoval i svojich žiakov na gymnaziálnom kreslení, lebo u neho sa učili nebohý Janko Novák, Viliam Chmeľ a mnohí iní.

Vychádzkami v lete na Horehronie alebo do Trenčianskej sa zoznamoval s krojom i ľudovou architektúrou. Na tieto inšpiračné

cesty šiel často aj s J. C. Hronským. Takto zasa Hronský prišiel na mnohé námety, ktoré potom spracoval v poviedkach i v románoch. Obidvaja si dobre rozumeli.

Na Horehroní, kdesi za Breznom, stretli obidvaja jednoduchého človeka v ošumelom chlapskom kroji a v krpciach s remennou kapsou, ktorý mal na klobúku pripevnenú mosadznú doštičku. Na doštičke bol vybíjaný nápis "Spisovateľ". Pri pohľade na nápis vo Vodrážkovi zahrali žilky. I opýtal sa chlapa, že čo píše, a pritom žmurkol na Hronského. Chlap odpovedal: "No... viete... chodím po dedinách z dvora do dvora, a spisujem kravy, kone, ovce na daňové priznanie."

Vodrážka sa ho ďalej spytuje: "A či sa im to ľúbi, keď im takto siahate do ich gazdovania?"

"Nuž... veru... často ma bakuľou vyplatia a poženú z dvora... Veru je to nevďačná práca." A keď sa Hronský a Vodrážka pohli ďalej, posledný hovorí: "Veru, Jozef, dobre je tebe, že nemáš taký nápis na klobúku alebo čiapke... Ej... veru by ťa tu vyplatili s tým hrubším koncom bakule."

Keď prišiel prevrat na Slovensku, Vodrážka sa aj s rodinou vysťahoval do Prahy. Tam som ho stretol o dva roky.

Vtedy som išiel cez protektorát do Nemecka nakupovať stroje a iné grafické zariadenia pre matičnú Neografiu. Vodrážku, pokiaľ Nemci nezatvorili školy v Čechách, zamestnávala Státní grafická škola. V nedeľu aj s jeho synom — ešte s malým chlapčekom — išli sme do kostola na "Karlák". Vodrážkov chlapec bol nadaný a utešene hral na organe po bohoslužbách. Hra na organe bola taká dojímavá, že starí ľudia zhrknutí na chóre až slzy ronili... A malému Vodrážkovi predpovedali skvelú budúcnosť.

S Vodrážkom, znamenitým ilustrátorom, som sa potom už viac osobne nestretol. Keď som po vojne odišiel do emigrácie do USA, na Vianoce som mu každoročne poslal pozdrav a on odpovedal. Často mi posielal niektoré "Ex libris" alebo novú knihu, ktorú ilustroval. Z kníh najmilšia mi bola tá, ktorú napísal a ilustroval o pobyte maliara Jozefa Mánesa v Trenčianskej.

Vlani na Vianoce som už nedostal list. Veď v poslednom čase sa už podpisoval trasľavo. Ako som sa dozvedel, v poslednom čase už prechorený sedával len na stoličke. Dnes je už na "druhej strane" Jaroslav Vodrážka, ktorý tak miloval Slovensko a slúžil mu.

Vlado Machajdík

OBZOR

Opravil som kormidlo
a rozvinul som nové plachty na svojej lodi
poznačenej búrkami
počas nebezpečných plavieb
pozdĺž nočných pobreží
plných skál a zradných
útesov.

Slnko znovu zažiarilo a vtáci sa rozospievali
Ohnivý vták vyletel z mojej hrude
a pripojil sa k nim
A spieval s nimi radostnú pieseň
lebo sa zrodila nová jar.

Svoje srdce som pribil na najvyšší stožiar
a ono sa zrazu rozospievalo tiež
vo voňavom vetre zľahka napínajúcom
plachty.

Spálil som pirátsku vlajku
V najkrajšej kajute ustlal som ti lôžko
z vône jari
z vtáčieho spevu
a zo slnečných lúčov.

Pokojne odpočívaj
chytili sme dobrý vietor a slnko
sa na nás usmieva
Bude to pokojná plavba
uvidíš.

Len vtedy bolo šťastie skutočné
keď prichádzala si
s hudbou
v úsmeve
zo zaprášených ciest.
S najkrajšou melódiou na perách
po dlhých dňoch

stávali sme potom spolu
uprostred leta
s očami do oblohy
započúvaní do tmy

a všetko bolo ako na začiatku.

Kedy ťa opäť uvidím?
skladáš sa zo záhad, len stopy
čítam z prachu
verš
chcem ti poslať, neviem kam
možno raz …
k modrej ruži ho pribalím

z čistoty ohňa oči
unavené
vyberajú ťa, myšlienky
z divokých vetrov
a smutné dni,
prázdne nástupište
a moje stopy v prachu —

kedy ťa uvidím?

NOCĽAH V SKALICI Zo spomienok Dr. J. G. Cincíka

Po zistení stavu barokových klenbových malieb v Šaštíne a Kopčanoch od francúzskeho maliara Jeana J. Chamenta z rokov panovania cisárovnej Márie Terézie rozhodol som sa navštíviť Holíč i Skalicu a pátrať po ďalších barokových pamiatkach.

Bolo to už po zájazde delegácie Matice slovenskej do USA, keď som si na výskumnú prácu po barokových maľbách západného Slovenska vybral viacmesačnú dovolenku z Matice. Kvôli porovnaniu nástenných malieb v kostoloch, kláštoroch i kaštieloch juhovýchodnej Moravy, som zašiel i ta, na okolie Hodonína. Po skončení prehliadky na Morave som sa večerným vlakom vracal na Slovensko, do Skalice.

V Skalici som hľadal nocľah. Najprv som sa zastavil v tamojšom Kultúrnom dome. Keďže čas sa bral už na 11. hodinu pred polnocou, tam mi nič nevedeli poradiť. Odporúčali mi, aby som sa pobral na mestský dom; tam je aj nočná služba, azda tá mi poradí. I odobral som sa v nočnej tme na mestský dom a zazvonil som na bráne. Otvoriť bránu mi prišiel starý mestský sluha v obnosenej uniforme. Keď som mu vysvetlil, o čo mi ide, poškrabal sa za uchom a vraví mi: ''No... už je neskoro... ľuďá sa bojá... Ale viete čo, keď idete až z Moravy, musíte byť velice ustatý... Však sa aj tu na mestskom dome možete vyspat... v mojej strážnej izbe!'' hovoril mi akýmsi skalickým nárečím.

Zaviedol ma do klenutej mestskej strážnej izby. Tam horela len jedna lampa nad stolom. Bola zakrytá papierovou strieškou, aby svetlo padalo len na stôl, kde nočný strážnik — starý pán s fúzami — rovnal a triedil akési papiere. V prítmí samotnej izby boli akési kavalce — železné postele, prikryté vojenskými dekami.

I hovorí strážca: ''Nuž... nech sa nehanbá... ale túto noc možu spat na postelách, na ktorých prenocujeme lumpov a korhelov. Však sú nové... a ja včilek budem strážit až do sédmej do rána.''

Čo som mal robiť?... Akosi do polovice som sa vyzliekol a ľahol som na jednu posteľ, ustatý, pokryjúc sa dvoma vojenskými dekami. Starý strážnik už zasa sedel pod lampou pri stole a urovnával tie papieriky podľa abecedy, pomaly a opatrne. Ja som mu položil na stôl môj cestovný pas. Slúžil mi na ceste za oceán do Ameriky. Reku ak

by prišla voľáka kontrola, aby jej vedel povedať akého má nocľažníka na izbe. On si pas ani nevšimol. Zapálil si fajku a urovnávajúc papiere mrmľal si polohlasne abecedu: "Toto je R... a to M... a K... atď." Ukladajúc papiere podľa abecedy.

Keď som už takmer zaspával, naraz bolo počuť zvonenie na cengáč pod bránou a búchanie. Starý strážca vyšiel pod bránu. O chvíľu sa vracal aj s dvoma četníkmi — žandármi do strážnej izby.

Ja som sa ani nepohol, čakal som, čo a ako bude. Jeden z četníkov sa opýtal po česky: "A koho to tady máte?" Strážnik odpovedal: "Ani dobre neviem... však mi čosi vravel... ale tu má na stole svoj cestovný pas... podívajte sa!" I vzal četník pas do ruky — ja som to všetko sledoval z prítmia, cez slabo prižmúrené oči — a listoval. Ba aj polohlasne čítal: "...referent Matice slovenskej... Turč. Sv. Martin..." a svojmu kolegovi hovorí: "...Heleme se, a to již nemohl najít lepší nocleh?" Listoval ďalej v pase a čítal "...Hamburg, Deutschland... Abschied..." potom dátum a "...New York ... Port... Arrival..." a zase dátum môjho príchodu do USA. Prestal čítať a dovtípil sa: "Á jéjé, dyť to je jeden z delegátů Matice z Martina, který byl vloni v Americe!" Takmer vykríkol a oboril sa na nočného strážnika: "Taková vostuda: To jste mu nemohli najít lepší a slušnejší nocleh v Skalici?"

Strážnik hovorí: "Keď prišiel tak neskoro... cestoval na Morave... a bol velice unavený." Četník vrátil pas na stôl a vraví: "A je to vostuda pro Skalici" a obrátiac sa k svojmu priateľovi — četníkovi hovoril: "Franto, půjdem dále... já tady ani chvíli nezůstanu." A pobrali sa z mestského domu.

Mestský strážnik sa vrátil. Šúchal si dlhé fúzy a sadol si. Vzal do rúk môj cestovný pas a študoval ho. Ja som zatiaľ zaspal.

* * *

Ráno, keď som sa zobudil, našiel som vedľa postele peknú lavičku, na nej umyvadlo a krčah vody, mydlo, uterák, na zemi vyčistené topánky a papierovú karotku: "Dobré ráno prajeme! Po oblečení ráčte na prvé poschodie, k pánu starostovi mesta Novákovi."

A tak som aj urobil. Starosta mesta Skalice bol vtedy otec môjho kolegu, matičného jazykospytca dr. Ľudovíta Nováka v Martine. Hore ma už čakali teplé raňajky. Pán starosta sa ospravedlňoval, že strážnik ma nechal spať na posteli lumpov a nočných darebákov na strážnici.

Jozef G. Cincík

PÁN REKTOR BRANECKÝ

Na námestí v Trenčíne bol starý piaristický — predtým jezuitský — kostol. Jeho farárom bol spisovateľ Jozef Branecký, rektor, ktorý rád siahal pri písaní k námetom z histórie Slovenska.

Raz sa dozvedel, že v Matici slovenskej v Martine dr. A. A. Baník, matičný knižničiar, má u seba vzácny rukopis o Trenčianskej župe, ktorý napísal Matej Bel-Funtík a tlačou nebol ešte vydaný. I rozhodol sa, keďže rád písaval námety a udalosti z minulosti Trenčína, že pôjde do Martina a nazrie do rukopisu Mateja Bela-Funtíka. I stalo sa.

Dr. Baník mu na jeden deň požičal v matičnej kancelárii — na druhom poschodí — rukopis na preštudovanie. Správy, ktoré v ňom nachodil Branecký, boli také zaujímavé, že v nich zostal zahrúžený do neskorej noci a robil si výpisky. Už bolo po polnoci a pán domovník Buľka zavrel matičnú budovu a v nej aj v kancelárii do rukopisu pohrúženého pána rektora Braneckého.

Okolo jednej hodiny v noci sa Branecký prebral z čítania rukopisu a chcel odísť z budovy. Ale dvere na kancelárii boli zavreté. Čo robiť? Išiel k obloku, otvoril ho a volal do prázdneho a tmavého námestia, svojou skaličtinou: "Luďá Boží!.. Však sem tu ani vo väzení... zatvorený... Poďte ma odťál vyslobodiť." Zopakoval to viac ráz, až to počula martinská nočná stráž na ulici. Náhlila sa potom k domovníkovi Matice, ktorý už spal. Vytiahla ho z postele a pána rektora — pilného skúmateľa dejín Trenčína — vypustila z budovy.

Aj inakšie býval pán rektor roztržitý. Mal na starosti v Trenčíne, vo svojom internáte, gymnaziálnych študentov na strave i na štúdiách. Medzi nimi bol aj Jožko Kresánek — neskoršie hudobný skladateľ — syn učiteľa. Bol to živý chlapec a jedného dňa sa pán rektor pre jeho živosť dopálil. Dal mu za trest stokrát napísať na papier: "Vyrušuje, kričí, bučí, napovedá a je neposedný". Prikázal, aby to dal doma otcovi podpísať, že rodič vzal na vedomie synove nespôsobnosti.

Keď bol Kresánek hotový s písaním opakovanej vety, išiel to ukázať p. rektorovi, že príkaz splnil. Roztržitý rektor vzal pero a papier a podpísal. Chlapci — internátnici, mali potom radosť z toho, akého vraj majú neslušného rektora za vychovávateľa.

Inokedy pán rektor v nedeľu kázal v kostole. Počas kázne stála pod kazateľnicou aj mladá matka držiac nemluvniatko na rukách. Nemluvniatko niekedy zavrešťalo i zaplakalo. Braneckého to veľmi vyrušovalo pri kázni. I pozeral sa z kazateľnice dolu pod seba, či by nenašiel vyrušovateľa. Keď už tak hľadel po tretí ráz, zvolal: ''Luďá drahí v Kristu... veď tu sa už ani kázať nedá!'' Prežehnal sa, požehnal ľudí a zišiel z kancľa.

Branecký kdesi zohnal aj starú Fordku. Prvú z modelov, ktoré sa predávali v Európe. Drkotala sa sem i ta. Najmä tá primitívna strecha na drúčikoch, pod ktorou sedel pán rektor v ''tvrďáku''. Keď ľudia počuli, že už ''rektorský motor'' ide, radšej ustupovali z cesty. Prestali naháňať kone, lebo sa plašili a vôbec každý sa uťahoval pod bránu. Pán rektor bol krátkozraký nosiac na očiach niekoľkodioptriové okuliare. Niekedy chodci aj pokrikovali: ''Pozor! Ide rektor na automobile!... Ustúpte sa!''

Branecký chodieval aj vypomáhať, t. j. slúžiť omše do susedných dedín. Raz ''suplujúc'' v jednej dedine kráčal domov. Pred ním išli dve babky a zhovárali sa: ''Vieš, Zuza,.. ja by som ho veru nechcela za farára... toho rektora z Trenčína...'' počul to Branecký i zavrátil ich. Babky sa strhli a pekne poklonili: ''Pochválen buď Pán Ježiš Kristus.'' Ale Branecký len nástojil.: ''A prečo by ste ma tu nechceli za farára?'' Jedna z prekvapených ženičiek chytro odpovedala: ''Nuž... keď sú oni taký chudý... kým by sme ich vykŕmili! Lebo keď farár, nuž nech je... tučný.''

Niekedy som sa zastavoval v Trenčíne u Braneckého. Prvá jeho vec bola otvárať skrine na chodbách. V nich bolo plno reverend i omšových rúch. Kutral a hľadal pod nimi, i vyťahoval rozličné ''demižóny'' a v nich víno. Otváral ich a privoniaval, keďže zle videl, a vravel za radom: ''Toto je 'fraštacké'... toto 'svätojurské'... a 'trlinské'... ááá... toto je to 'tokajské'... toho si kvapku dáme''. A ponúkol ma z neho, že som pritom vypočul aj trpezlivo jeho rozprávanie o budúcom románe ''à la Fráter Johannes''.

Martin Benka

Z MYJAVSKÝCH KOPANÍC (1935)

Voľakedy, — voľakedy pred stáročiami boli myjavské vŕšky iba pustatinami, zarastnuté krovinami a dookola divými lesmi. Popásala sa na nich divá zver, z hustých lesov a pralesov ozývalo sa hučanie parohatých jeleňov, naháňal strach mrmľavý medveď a jemu podobná zver, húkanie sov do mesačných nocí a celý kraj vyzeral ako obraz divej džungle. Odvážili sa sem vkročiť len odvážni lovci a poľovníci z neďalekých hradov a zámkov s ich poddanými naháňačmi a so svorkami rozoštvaných krvilačných psov. Na týchto pustatinách, skalistých divočinách, v nepriestupných lesoch kopali, rúbali, klčovali ruky pracovitého človeka cez dlhé dni, noci, roky a stáročia, aby urobili z neužitočného užitočné.

Dnešný miernymi vŕškami rozvlnený kraj robí dojem širokoďalekej úrodnej záhrady medzi vrchami, popreťahovaný nespočetnými pásmi polí, ktoré sa ťahajú v prehýbaných vlnách cez kopce a jamy. Na týchto, dnes už obrobených a zúrodnených vŕškoch a dolinách, belejú sa domčeky kopaničiarov a modrajú sa na nich ich obrovnávky. Rozhodené domčeky o samote i v skupinách pripomínajú kŕdle bielych husí pasúcich sa na zelených pažitiach.

Cez tieto kopaničiarske myjavské doliny a cez vŕšky prešli nielen vojenné fúrie Turkov, Kozákov, Aziatov a i., bojovali tu tiež dobrovoľníci za slovenskú slobodu pod zástavami hurbanovcov, ktorým myjavské a im blízke kopanice dali veru veľa na obeť túženej slobody, ale prešlo cez ne aj kus kultúrneho diania, diania náboženského, ktoré zanechalo najmarkantnejšie stopy a znaky. Prešli husiti a s nimi semä náboženskej reformácie, ktoré sa tu zakorenilo a vyhnalo do krásnych plodov a hodnôt náboženskej kultúry.

Keď pozeráme z týchto vŕškov a kopaničiarskych rolí, môžeme čítať dejiny tohoto kraja. Keď pozrieme na západ, vidíme rozvalinu hradu Branča, bývalej ochrannej brány k dolinám a považskej kotline. Na východ zasa nám budú rozprávať zrúcaniny čachtického hradu vojnové deje a epizódy zo života Alžbety Báthoričky. Za ním — na ľavom brehu Váhu v dohasínajúcom slnku blyštiaci sa Tematín a opodiaľ Beckov v tôni večera pripomenú dejiny zašlých časov. A

medzi týmito pozerá z výšin sťa orol symbolickým zrakom pomník novodobej kultúry i dejín, pietny pomník veľkého hrdinu, vedca, vojvodcu Rastislava Štefánika, ktorý pozerá z bradla na Brezovú, na celý široký kraj do diaľok i dolín čo duchovný strážca na vlastnú svojeť. Vidí si všetky okolité kopanice, ktoré sú ani kuriatka pod jeho ochrannými krídlami i s jeho najmilšími rodnými kopanicami — Košariskami.

Kopaničiari a celé kopanice žijú v stálom kolobehu života.

Cez vŕšky, doliny a poľné cesty ide prúd 10-15 vozov, tiahne sa ani čierna šnúra brskľavých čiernych perál, kde sa len zablyskne biela šatôčka, biela plachetka odfúknutá vetrom na šatoch čerňajúcich sa smútkom. Vozy sú preplnené rodinou i príbuznými a je to — vlastne — sprievod. Sprievod nezvyčajný, sprievod clivý. Sprevádzajú jedného, jedného člena zo svojej rodiny kopaničiarov. Jedného, čo s nimi klčoval, kopal tvrdú rodnú zem. Doklčoval, jeho ruky dorobili a on život dožil.

Kopaničiari sú jedna veľká rodina; súcitia jedni s druhými; cítia a prežívajú spoločne radosti i žiale, delia sa s nimi a tak aj v tomto smutnom sprievode sa stretli ich spoločné city. Odprevádzajú spoločne na tej veľkej a ostatnej ceste jedného zo svojej veľkej rodiny, jedného člena zo svojho kolektívu práce.

Zapriahnu koníky do vozov, naložia svojho odchádzajúceho člena-členku na prvý-čestný-voz a v pietnom i dôstojnom sprievode vezú ho alebo ju cez rovné i hrboľaté cesty do tej záhrady, záhrady tichého pokoja a mieru. Čím viac vozov, tým väčšia pocta zosnulému a tým aj smutnejší, nezvyčajnejší pohľad na tiahnuci sa pruh, čierny pruh na obzore kopaníc.

Tak odprevadili, ožialili svojho druha-družku.

Vozy smútku odišli, hneď po nich pristali nové vozy, vozy radostnejších farieb i radostnejšieho výzoru. Pristali pred kostolom.

Z jedného voza pred kostolom a opodiaľ z iného vyskakujú gazdovia, priskakujú k bujným koňom, aby ich chmatli za uzdy, kým nezostúpia z vozov krstní otcovia a matere s dieťatkami zaobalenými do bielych plachetiek, do bielych ani ľalije šatočiek, čipiek a stužiek, aby predstúpili s nimi ako s bezmennými ratolesťami a i ako symbolom čistých dušičiek pred Hospodinovu tvár, ktorému ich

prinášajú k jeho zraku a zasväteniu.

Tento prípad zahladzuje žiale predošlého prípadu; je radostnejší, radostnejší náladou i nádejou. Radostnejší pre úzku rodinu i pre rodinu celých kopaníc.

Tie mamičky dieťatok, ktoré sú doma, doma za kútnicami, prežívajú hodiny radostnej úzkosti o ich šťastie, ktoré zverili do cudzích rúk, ale keď si ich zasa preberajú z rúk krstných materí, rozradostňujú sa nad svojimi ratolesťami, keď teraz už môžu si ich volať a láskať sa s nimi po mene: Daniškom, Martinom, Paľkom; Aničkou, Betkou, Tínkou a pod., s akými menami im ich krstné zverenice priniesli. Dieťatká umorené hladom si ponadájajú, pokolísajú a spievajú im piesne svojho materského srdca.

Šťastliví otcovia sa radujú s radujúcimi pri tomto radostníku, pri hotovom jedle a popíjaní. Ani krstní otcovia ani krstné matere neplačú žiaľom, ale všetci sa radujú, veselia. Nejeden žart, nejedna veselá pieseň odznie, keď si "radostníci" väčšmi priglgnú z tej onakvej — radostníkovej. Klobúky sa im pohnú na guráž a čepce sa pošinú bokom aj krstným materám. Spod čepcov vynoria sa všelijaké nápady. Začrú tiež do tých veľkých neprebraných zásob zvykov, piesní a bulík. Keď sa uradujú, uveselia, usmejú, očujeme krstnú mater spievať aj takúto: "Tu ma bolí, tu ma pichá, tu ma všetko omíná, pošlite mi pre dochtora, nech sa na mna podývá!"

Deti dorastajú na švárnych šuhajov, bujných veselých chlapcov; dievčence sú švárne, driečne dievky. Dorastajú na ženenie — na vydaj.

Dievčence jasajú zdravosťou farby ani ohnivé poľné maky na medziach, na poliach a väčšie skupiny z nich sú ani záhony nádherných kvetov, nádhernej, radostnej harmónie. Okolo nich sa točia chlapci ani biele pávy okolo bielo-modrých pávic. Spievajú im, krepčia a cifrujú pri muzikách svojho chýrneho myjavského hudca. Spievajú im v záhradkách, pod oblôčkami, skladajú ľúbostné verše, piesne, píšu ľúbostné listy, listy z iných kopaníc, listy z vojenčiny, nosia darčeky a všelijako ináč vymýšľajú, aby si to srdiečko niektorého z dievčat k svojmu privábili. Keď sa duše spriaznili, srdcia našli, odznievajú piesne šuhajov idúcich cez kopanice po chodníčkoch lásky a ich piesne tlmočia budúcu svadbu kopaniciam, hviezdam posypaným na nebi tichej noci a usmievajúcemu sa mesiačku čo sprievodcovi na ich chodníkoch lásky.

Po takýchto epizódach nastanú svadobné veselice, obráti sa list v knihe života, v knihe života kopaničiara a nové manželské páry prevezmú rolu — úkol zverený im životom. Budú robiť, množiť sa, spievať i žialiť a — zvelebovať dedovizeň, aby ju zlepšovali pre svoje potomstvo, pre budúcich kopaničiarov a napokon, aby čakali svoj budúci sprievod cez doliny a vŕšky k tomu konečnému cieľu, k cieľu večného oddychu a pokoja.

Po nich prevezmú rolu mladí a dej sa bude opakovať.

V takom, stručne načrtnutom, kolobehu života žijú kopanice a kopaničiari. Tak žijú nielen kopanice myjavské, ale všetky, ktorékoľvek a kdekoľvek ich navštívime.

Poznámka:

Rukopis príspevku *Z myjavských kopaníc* od Martina Benku je napísaný na 9 stranách formátu 21 × 17,5 cm. Dostal som ho do daru od pána Jozefa Červa-Rittera, adoptívneho syna romandského spisovateľa Wiliama Rittera (1867-1955), ktorý s týmto slovenským maliarom udržoval čajsi dvadsať rokov čulú korešpondenciu, viac ráz sa s ním osobne stretol a napísal o ňom rozsiahlu monografiu *Martin Benka peintre slovaque*, ktorá však zostala v rukopise, pretože po roku 1948 ju Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine už nemohla zaradiť do svojho edičného programu. Podľa mojich skromných vedomostí táto stať Martina Benku nebola dosiaľ publikovaná.

J. – M. Rydlo

Arvéd Grébert: DR. JOZEF M. KIRSCHBAUM POLITIK A DIPLOMAT, (Štúdia k sedemdesiatym narodeninám), Köln am Rhein, Slovenský ústav Matúša Černáka 1984, 88 strán, 21cm, 5 dolárov. [Politická knižnica "Slobodného Slovenska", zv. 1.]

Literatúra o protagonistoch Slovenskej republiky nie je veľmi bohatá. Okrem niekoľkých kníh spomienok, ktoré napísal J. Kapala, J. A. Mikuš, J. Paučo, K. Sidor, Malého slovníka Slovenského štátu 1938-1945, ktorý v roku 1965 vydal J. Chreňo, a niekoľkých príležitostných príspevkov, v historiografii tohto dôležitého obdobia slovenských dejín chýbajú odborné práce o osobnostiach, ktoré riadili, budovali a reprezentovali politický, hospodársky a kultúrny život samostatného Slovenska. Najviac publikácií jestvuje o prezidentovi Jozefovi Tisovi, ktorému po K. Čulenovi a J. Paučovi s časovým odstupom venovali pozornosť M. S. Ďurica, F. Vnuk, F. M. Schneider, L. Guarda Nardini, Y. Jelinek, A. X. Sutherland a J. Eliáš. Vyšlo aj niekoľko jubilejných zborníkov na počesť K. Sidora (1962, J. M. Kirschbauma (1963), J. Paučo (1974) a J. A. Mikuša (1982). Zbytočne by sme však hľadali práce o osobnostiach, akými nesporne boli F. Ďurčanský, V. Tuka, K. Sokol, Š. Tiso, M. Černák, I. Karvaš, F. Čatloš alebo K. Kmeťko či T. J. Gašpar. Slovenská republika je napriek štyrom desaťročiam od jej zániku stále ešte *terra prohibita* súčasného Slovenska. Jej výskumu sa môžu slobodne venovať len tí nepočetní slovenskí historici, čo žijú v cudzine a inonárodní bádatelia. Je príznačné pre našu súčasnosť, že literatúra v tomto jedinečnom období slovenskej národnej existencie vyšla — okrem ozaj vzácnych výnimiek — výlučne v zahraničí.

Arvéd Grébert vo svojej "štúdii k sedemdesiatym narodeninám" *Dr. Jozef M. Kirschbaum politik a diplomat* spomína na svojho spolužiaka, ktorý sa stal jeho priateľom. Vidí ho ako brilantného kamaráta zo školských lavíc na košickom gymnáziu, zápalistého politika boriaceho sa o udržanie slovenskej samostatnosti a bojujúceho o revíziu maďarsko-slovenskej hranice, rozhľadeného diplomata na slovenskej legácii v Berne a angažovaného politického exulanta, ktorý dve tretiny svojho plodného života prežil ako beženec.

Dolnovestenický rodák Jozef M. Kirschbaum šiel do politiky z presvedčenia a na politickom kolbišti spravil závratnú kariéru — veď iba v slovenských "pomeroch" bolo možné, že sa ako dvadsaťšesťročný stal generálnym tajomníkom vládnucej strany. Pri moci však veľmi dlho ne-

zostal, pretože po veľmocenskom zásahu Tretej ríše v prospech menšinového pronemecky orientovaného krídla HSĽS-SSNJ musel spolu s inými, Nemcom nevyhovujúcimi a protinacisticky zmýšľajúcimi činiteľmi odísť z vnútornej politiky. Nasledoval odchod do zahraničia: najprv ako vyslanec, potom ako vyhnanec...

Táto spomienková štúdia nie je však memoárovou literatúrou, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Autor svoje spomienky popretkával zaujímavým pramenným materiálom, ktorý osvetľuje nielen niektoré črty verejnej činnosti Jozefa M. Kirschbauma, ale ktorý poukazuje na viaceré, širšej verejnosti viac-menej neznáme aspekty vtedajšej slovenskej politiky.

Je pozoruhodné, ako Tretia ríša dôsledne pozorovala slovenskú politickú scénu a podľa postoja k veľkonemeckým záujmom a nacistickej ideológii triedila súdobú politickú garnitúru na Slovensku. Čitateľa príjemne prekvapí, keď zistí, že tých kolaborantov bolo príliš málo na to, aby mohli zvrátiť zápas o moc výlučne vo svoj prospech. Zaujímavé je však to, keď autor na základe zverejnených dokumentov opisuje, ako Nemci hodnotili slovenských štátnikov a politikov. A tu možno s uspokojením konštatovať, že podľa jedného nemeckého spravodajcu "všetci slovenskí vzdelanci západniarskeho a klerikálneho razenia sa usilujú pozíciu Slovenska v zahraničnej politike forsírovať do bezhraničných rozmerov". Iný nacistický informátor hlási do Berlína, že prezident Jozef Tiso "je úplne pod židovským a katolíckym vplyvom. Je nepriateľský voči Nemcom a Nemcov nenávidí. Z ideologických dôvodov je rozhodnutý paralyzovať všetkými prostriedkami nemecký vplyv na Slovensku." Skrátka, pre Hitlerovo Nemecko Slovenská republika nebola ani fašistickým a tobôž nie nacistickým štátom, lež štátom s "klerikálno-liberalistickým režimom". Je neuveriteľné, ako nemeckí nacisti neznášali ľudí, ktorí vedome a otvorene krížili ich plány a marili ich zámery, a ako týchto znenávideli, keď proti nim nemohli otvorene zasiahnuť a ich likvidovať. Na Slovensku takými okrem prezidenta Jozefa Tisu a jeho väčšinovej skupiny boli práve Ferdinand Ďurčanský, Jozef M. Kirschbaum, Karol Sidor a mnohí ďalší.

Najzaujímavejšou časťou je akiste kapitola "Prípravy na mierovú konferenciu". V nej sa možno dočítať o tom, že "pre veľkú časť vedúcich členov slovenského diplomatického zboru bolo (najneskôr od Stalingradu) jasné, že Nemci vojnu prehrajú". Slovenskí diplomati sa preto pripravovali obhajovať záujmy Slovenska na medzinárodnom fóre. Jozef M. Kirschbaum úzko spolupracoval s K. Sidorom a J. A. Mikušom. Takto sa dozvedáme o tom, že vyslanec Karol Sidor so svojimi spolupracovníkmi pracoval na tom, aby sa po vojne v strednej Európe utvoril slovensko-poľsko-český štátny zväzok, resp. katolícky federatívny zväz štátov skladajúcich sa z Poľska, Slovenska, Maďarska a Chorvátska. Tieto snaženia,

priečiace sa prosovietskej orientácii E. Beneša, neuspeli, pretože Spojenci sa rozhodli ináč a k mierovej konferencii napokon ani nedošlo. Arvéd Grébert v tejto súvislosti pertinentne píše: ''Nie je podstatné, že sa vtedy neuskutočnila protisovietska bariéra Poľsko, Slovensko, Maďarsko, Chorvátsko, ale kto stál na ktorej strane barikády. A podľa toho bude i história posudzovať úlohu i slovenskej diplomacie v tomto zápase. Vývoj udalostí potvrdil, že dr. Jozef Kirschbaum, ako i ostatní statoční slovenskí diplomati, s výnimkou niekoľkých zradcov, bojovali na správnej strane barikády''.

V dnešnom prudko meniacom sa svete, ktorý žije takmer výlučne záujmom a prospechu a nie ideálom, je nevšedné konštatovať, že v slovenskej politike i v pohnutých časoch pôsobili ľudia, ktorí boli — a zostali! — verní svojim veľkým, vznešeným a ťažko dosiahnuteľným cieľom. Jozef M. Kirschbaum je generačným sputnikom tých, ktorí pre službu slovenskej pravde, právu a spravodlivosti vedeli priniesť i tie najväčšie obete. Idealizmus pokolenia, ktoré Slovensku vydobilo samostatnosť, je fenomén, ktorý je pevnou konštantou našich národných dejín a ako taký je určitou zárukou našej národnej existencie i budúcnosti.

Práca *Dr. Jozef M. Kirschbaum politik a diplomat* chce byť podľa slov jej autora 'svedectvom o priateľovi'. Arvédovi Grébertovi sa podarilo iba čiastočne dosiahnuť vytýčený cieľ.Je to prirodzené,pretože vydať svedectvo o priateľovi je nesmierne náročná úloha, zriedkakedy úplne možná a zväčša veľmi subjektívna, lebo o ozajstnom priateľovi sa veľmi ťažko píše aj tá najjednoduchšia pravda... Toto konštatovanie nechce vonkoncom poprieť zrejmú hodnotu tejto jubilejnej štúdie, ani poukázať na priehľadný zámer jej vydavateľa. Chce len pripomenúť, že historiografická mozaika Slovenského štátu a jeho vedúcich činiteľov má ešte veľa bielych miest, ktorých pokrývanie prináleží profesionálnym historikom.

Táto kniha nie je posledným príspevkom k dejinám Slovenskej republiky, je však jednou z posledných publikácií, ktorú napísal príslušník pokolenia, ktoré za slovenskú samostatnosť bojovalo, budovalo ju a dodnes o ňu zápasí a obhajuje jej myšlienku. Škoda len, že táto generácia nezanechala o tomto výnimočnom období slovenských dejín obsažnejšie a bohatšie osobné svedectvá a spomienky, ktoré by inšpirujúco poučili tých, ktorí nezažili šesť rokov slovenskej nezávislosti. Na memoáre J. M. Kirschbauma, Š. Haššíka, I. Kružliaka, A. Gréberta a i. stále ešte len čakáme!

Publikáciu, ktorá vyšla ako 1. zväzok novozaloženej edície Politickej knižnice ''Slobodného Slovenska'' a ktorá mohla byť lepšie zredigovaná a predovšetkým kvalitnejšie vytlačená, vhodne dopĺňajú obšírne bio-bibliografické údaje, anglické a nemecké résumé a obrazová príloha.

J. – M. Rydlo

IMRICH KRUŽLIAK: *Frieden in Freiheit für Europa* (Mier v slobode pre Európu). Súbor referátov z Mníchovskej medzinárodnej konferencie r. 1983. Str. 122. Vyšlo v Mníchove 1984.

Svetový kongres Slovákov usporiadal na jeseň 1983 v Mníchove Medzinárodnú konferenciu pod heslom "Mier v slobode pre Európu". Prednášali na nej zástupcovia exilových Bulharov, Čechov, Maďarov, Nemcov, Poliakov, Rumunov a Slovákov, čiže tých národov, ktoré sa v dôsledku rozhovorov v Jalte dostali do područia Sovietov a ktoré dnes patria do sovietskeho bloku. Prednášali tu Prof. dr. František Blachnicki (Poliak), prof. dr. Adolf-Hennik Frucht (východný Nemec), dr. Imrich Kružliak, prof. dr. László Révész (Maďar), prof. dr. Günter Rohrmoser (západný Nemec), dr. Rudolf Ströbinger (Čech) a prof. Alexander Urechia (Rumun). Publikácia prináša texty všetkých týchto referentov. Okrem toho aj obsiahly pozdravný prípis, ktorý poslal konferencii bavorský ministerský predseda dr. Franz Jozef Strauss. Úvodné slovo do publikácie napísal Imrich Kružliak, ktorý bol organizátorom tejto konferencie. V Závere čítame rezolúciu, ktorú prijali účastníci konferencie ako aj apel, ktorým sa obracali na národy slobodného sveta. Je tu aj zoznam členov poradného komité tejto konferencie, zoznam všetkých slovenských organizácií v zahraničí, ktoré pozdravili túto konferenciu a prihlásili sa k akcii "mier v slobode pre Európu". A na záver biografické poznámky o všetkých referentoch.

Publikácia "Frieden in Freiheit für Europa" je dokumentárnym svedectvom o činnosti Svetového kongresu Slovákov, ktorý prerastá úzky rámec exilového programu a zapojuje sa do širokého zápasu slobodného sveta za mier v slobode pre všetky národy v Európe, ktoré nešťastnou politikou záujmových sfér boli o tieto hodnoty pripravené. Publikácia vyšla v nemčine a možno ju objednať na gen. sekretariáte SKS v Toronte (Adresa: Slovak World Congres, P. O. Box 40, Royal Bank Plaza, Toronto, Ont., M5J 2K2). Každý, kto sa zaujíma o prácu slovenského exilu, by mal čítať tieto referáty ako aj stanovisko významného nemeckého politika F. J. Straussa o západnej politickej stratégii, ako ho predstavil v pozdravnom príhovore tejto konferencii. Vydávateľ by sa mal postarať, aby sa táto publikácia dostala do veľkých biblioték v Európe i v Amerike. Š. B. Roman, ktorý pomohol uskutočniť túto významnú konferenciu, zasluhuje si náš úprimný obdiv. Vďaka patrí aj I. Kružliakovi, ktorý zredigoval texty referátov a do publikácie pojal aj pozdravné listy konferencii (Dr. A. Dregger, E. Kiesl, L. Pachman).
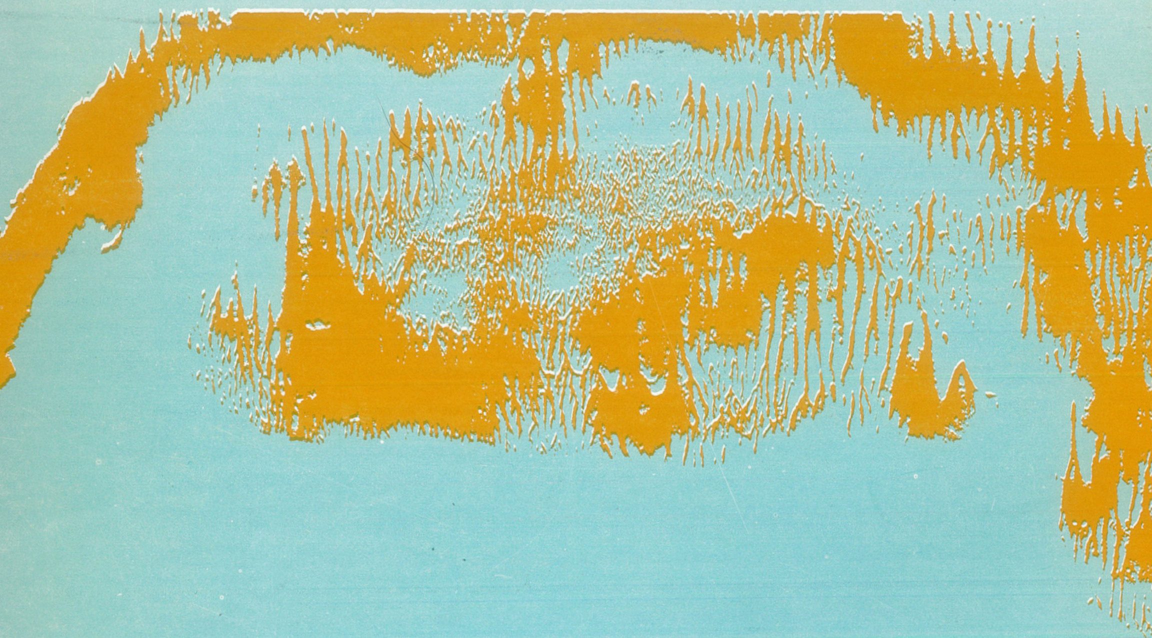
— jš —